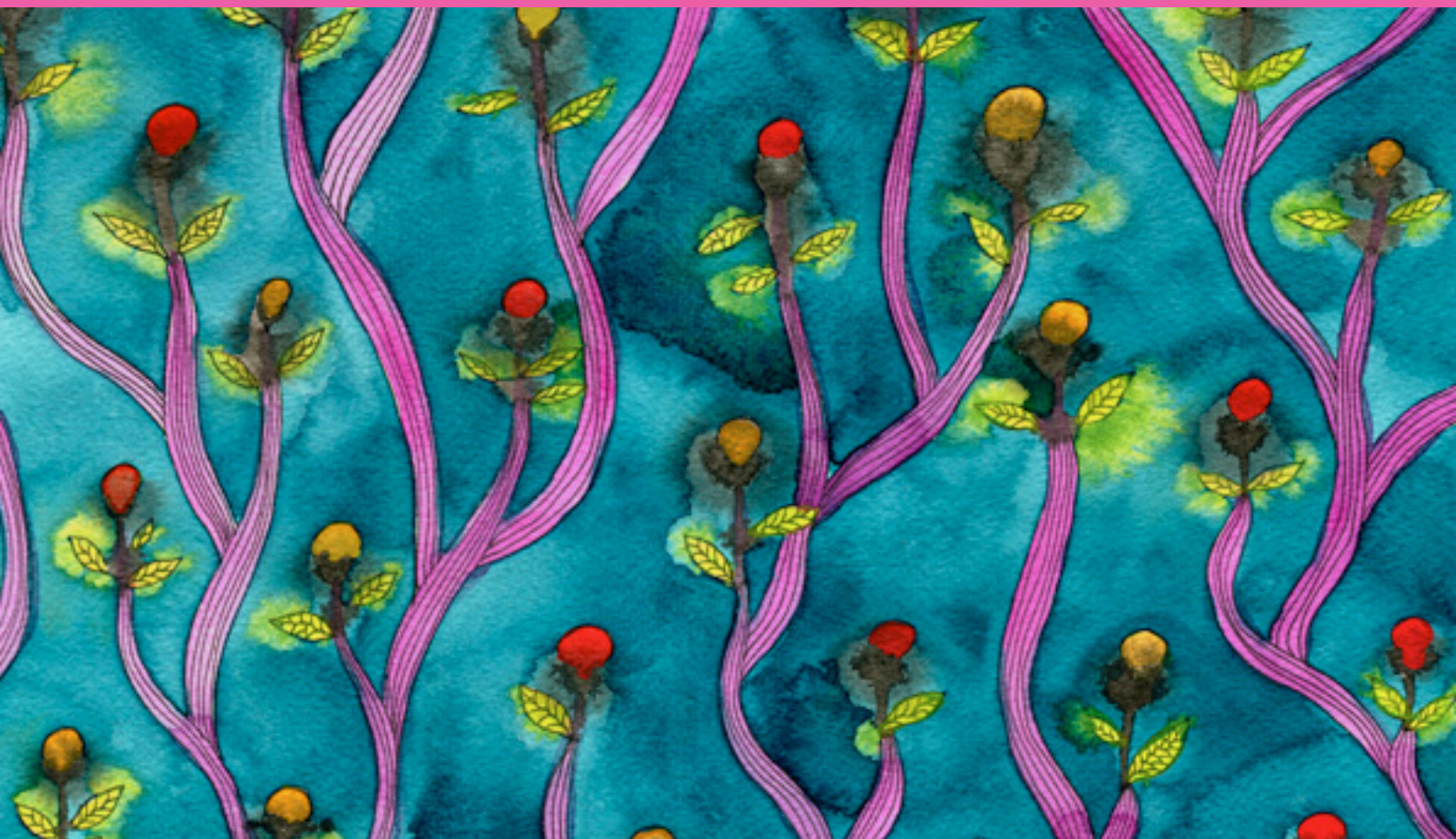

Odvaha nerůst

Metody neformálního vzdělávání
pro sociálně-ekologickou transformaci

Ekumenická
akademie

krzyżowa
kreisau

re→set

Kreisau-Initiative

Prvním krokem ke změně směru je změnit náš cíl: přestat usilovat o růst a zaměřit se na to, na čem opravdu záleží: na snahu o dobrý život pro všechny v rámci naší planety.

Obsah

Úvod	4
Vize nerůstu	12
Podstata a kritika růstové společnosti	16
Magický růst	18
Řešení klimatické krize: spolupráce vs. konkurence	22
Karetní hra HDP	28
Pozorování	34
Osvobození představivosti	38
O imaginaci	40
Vedená vizualizace	43
Ledovec systémového myšlení	48
Divadlo Fórum s regenerativními hodnotami	53
Nové politiky a jejich praktické zavedení	56
Tichá diskuze	58
Moře možností: world café	61
Rolová hra: bingo (ne)spravedlnosti	64
Strom problému	70
Svět naruby	73
Na cestě k nové společnosti	76
Regenerativní spirála	78
Ekologie aktérů	85
Komiks: Jevonsův paradox	92
Jinýma očima	96
Argumentář	100
Tipy pro práci se skupinou	106
Slovníček pojmů	110

Úvod

Publikace, kterou máte před sebou, poskytuje školitelkám a školitelům neformálního vzdělávání metody a nástroje pro vzdělávání o nerůstu a sociálně-ekologické transformaci neboli pro takzvané transformativní vzdělávání. Jedná se o praktický nástroj, jehož cílem je přinést do českého prostoru ucelenou sbírku vzdělávacích metod rámovaných ekonomickou koncepcí nerůstu, která se dnes v oblasti vzdělávání, vědy i politiky stává rychle sílící alternativou k dříve převažující teorii udržitelného rozvoje.

Cílovou skupinou pro všechny zpracované aktivity jsou mladí lidé přibližně ve věku od patnácti let výše. Publikace vznikla jako jeden z výstupů mezinárodního projektu PartESDD (Partnerství ve vzdělávání v oblasti nerůstu a sociálně-ekologické transformace). Její základy byly položeny skupinou lidí z různých vzdělávacích organizací z Polska, Německa, Slovenska a České republiky.

Proč nerůst a sociálně-ekologická transformace?

Ve vzdělávání i ve veřejné politice se na začátku druhé dekády našeho století reakce

lidstva na stále závažnější projevy ekologické krize dosud řídí teorií takzvaného udržitelného rozvoje. V ní jsou ekonomika, společnost a „životní prostředí“ považovány za přibližně stejně důležité sféry, jejichž potřeby a zájmy je potřeba sladit tak, aby se ekonomika mohla „rozvíjet“, společnost naplňovat své potřeby a příroda přitom zůstala zachována pro budoucí generace.

Protože „rozvoj“ ekonomiky se ztotožňuje s kvantitativním růstem jediného indikátoru, a sice hrubého domácího produktu (HDP), cílem oficiální politiky prakticky všech států světa i mezinárodních organizací od Evropské unie až po Organizaci spojených národů je takzvaný „zelený a inkluzivní růst“.¹ Skrze ten má zvětšující se peněžní ekonomika napravovat dnešní sociální problémy spojené s chudobou a ekonomickou nerovností a současně snížit svoje ničivé dopady na zemský ekosystém, který lidstvo potřebuje k životu. Prostřednictvím „ekologické modernizace“ založené na úsporných technologiích má dojít k takzvanému „oddělení“ růstu od jeho dopadů na planetu (decoupling).

Tento přístup má ale vadu: v praxi nefunguje. Jak stále naléhavěji upozorňuje sbor hlasů z oblasti přírodních věd, ekologické ekonomie i „disidentů“ uvnitř oficiálních institucí, ekonomický růst vede místo

udržitelného rozvoje ke stále neudržitelnějším škodám na ekosystémech a rovněž ke stále propastnějším sociálním nerovnostem.² Oddělování růstu od jeho dopadů na přírodu se v celosvětovém měřítku neděje, protože úspory jsou v růstovém systému nejčastěji prostě jen investovány do další expanze, takže emise a spotřeba navzdory rozmachu úsporných technologií neklesají.³ Je tak prakticky vyloučeno, že by lidstvo při dalším růstu zvládlo vrátit svou ekonomiku do ekologicky udržitelných mezí dřív, než dojde ke kolapsu. Ačkoli ve skutečnosti je zdravá společnost podmínkou existence ekonomiky a zdravý ekosystém zase podmínkou života společnosti, dnešní obvyklá praxe rutinně upřednostňuje růst ekonomiky před vším ostatním. Stability ekonomiky je dosahováno za cenu destabilizace společností i ekosystémů.

Co dělat? Jak argumentuje přední ekologická ekonomka Kate Raworthová, prvním krokem ke změně směru je změna našeho cíle: přestat usilovat o růst a zaměřit se na to, na čem opravdu záleží: na snahu o dobrý život pro všechny v rámci mezí naší planety. Tento cíl Raworthová proslule vyjádřila modelem „ekonomie koblihy“, který je díky českému vydání stejnojmenné knihy znám již i tuzemskému čtenářstvu.⁴ Kobliha (protože jde o americký donut s dírou uprostřed, šlo by v českém prostředí ho-

vořit také o záchranném kruhu) označuje diagram tvořený dvěma soustřednými kružnicemi „ekologického stropu“, tedy planetárních mezí a „sociální základny“ neboli základních lidských potřeb. Společně tyto hranice, měřitelné paletou ekologických a společenských indikátorů, vyznačují „spravedlivý a bezpečný prostor pro lidstvo“. Cílem uspořádání ekonomiky v 21. století by mělo být podle Raworthové dostat nás do tohoto prostoru.

Potíž je v tom, že rozhodnout se pro jiný cíl nestačí. Zůstaneme-li u cestovní metafor, problém spočívá také v tom, že cestujeme vlakem, jenž je pevně usazen na jednosměrné koleji a táhne jej lokomotiva, která musí neustále zrychlovat, aby nevykolejila. Naše dnešní ekonomika je svým uspořádáním na růstu závislá. Neumí nerůst, natož „odrůst“ a cíleně se zmenšit tak, aby se znovu vměstnala do ekologických mezí. Pokud neroste, hroutí se a propadá se do recese.

Právě na tento problém – jak „zatáhnout za záchrannou brzdu“, zpomalit a změnit směr – se snaží odpovědět ekonomické koncepce nerůstu (*degrowth*) či širšího postrůstu (*post-growth*). Ty se shodují, že „ekologická modernizace“ dnešní ekonomiky, založená především na technologických inovacích, je pro dosahování udržitelnosti nedostatečná. Upozorňují,

že potřebná je mnohem hlubší proměna – takzvaná *sociálně-ekologická transformace* –, která půjde ke kořenům dnešní krize a bude měnit také společenské struktury, instituce a hodnoty tak, aby se naše společnosti staly na růstu nezávislémi. Cílem není *smrštění dnešní ekonomiky* v podobě ekonomické recese, nýbrž její *přenastavení na ekonomiku novou*, která zvládne uspokojovat lidské potřeby s menší, stabilní spotřebou zdrojů tak, že v novém uspořádání vztahů lidí k sobě navzájem i k přírodě budou vzkvétat lidé i ostatní živé bytosti. Nejde o to, zmenšit slona, ale proměnit jej v šneka.⁵

Realistická utopie

Zní to jako utopie? Proč ne, říkají zastánci a zastánkyně tohoto přístupu, ale v tom případě je to utopie, kterou už dnes miliony lidí tak či onak žijí v praxi, když uspokojují své potřeby více či méně nezávisle na formální peněžní ekonomice, například prostřednictvím samozásobení potravinami místo nákupu v hypermarketu, když volí jízdu na ekologicky úsporném a snadno vlastnoručně opravitelném kole či veřejnou dopravou místo destruktivních a plýtvajících aut, případně když podnikají bez snahy o dosahování neustále rostoucích zisků v lokálních živnostech či družstvech. Nerůst často upozorňuje právě na takové

užtopie (nowtopias) – utopie které „už jsou tu“ – a považuje je za možné zárodky budoucí společnosti, nerůstové ekonomiky v malém.

Co jej odlišuje od individualistických přístupů k ekologické problematice, je to, že jde za tyto každodenní projevy dobrovolné skromnosti a žádá systémové strukturální reformy, které by umožnily žít dobrý život s menšími dopady na přírodu všem. Všímá si, že jedním z hlavních motorů růstu i ekologické destruktivity dnešní ekonomiky je stále narůstající nerovnost.⁶ Zatímco nižší třídy sázejí na růst v naději, že z většího koláče dostanou větší díl i ony, stále větší část světového bohatství se místo toho hromadí v rukou rok od roku menší hrstky lidí. Většina tak musí svou práci dál a dál roztáčet kola výroby a spotřeby, aby si udržela přístup ke zdražujícím se základním potřebám. Nerovnost také pohání nadspotřebu, která místo uspokojování potřeb slouží soutěži o společenský status nebo jako kompenzace stresu z přepracování, spěchu a konkurence v neustále technologicky i ekonomicky zrychlující společnosti.

Růst tak v bohatých společnostech od jisté hranice již nezvyšuje kvalitu života, a naopak ji může akcelerací růstu nerovnosti a dalších s ní spojených problémů zhoršovat. Jaká je alternativa? Nerůst opět

upozorňuje na příklady z praxe, které ukazují, že ačkoli základní lidské potřeby v ekologických mezích dnes plně nenaplnuje žádná země na světě, některé jsou v tomto úkolu úspěšnější než jiné: klíčem je rovnostářská ekonomika se silnou redistribucí příjmů, silné bezplatné veřejné služby klíčové pro kvalitu života (od zdravotnictví a vzdělávání přes dostupnou veřejnou dopravu až po knihovny nebo jiné kulturní instituce) nebo úroveň demokracie ve společnosti.⁷ Tak je možné, že například Španělsko má díky veřejnému zdravotnictví delší dobu dožití než Spojené státy i s o třetinu menším HDP na hlavu, Kostarika dosahuje kvality života srovnatelné s bohatými státy se zlomkem jejich spotřeby nebo že mezi indickými státy v indikátorech lidského rozvoje vede pomalu rostoucí Kérala.

Právě na těchto příkladech navrhuje nerůst stavět. Pokud byl historicky „růst lékem na nerovnost“, může být podle zastánců a zastánkyň nerůstu „rovnost lékem na růst“.⁸ Přejít k ekologičtější ekonomice by tak měl být doprovázený zásadním přerozdělením příjmu, bohatství a přístupu k základním životním potřebám. Právě proto, aby se ekonomika jako celek mohla z hlediska spotřeby energie a zdrojů uskromnit, navrhuji zajistit v tomto procesu menší závislost naplňování potřeb na placené práci v soukromém sektoru

prostřednictvím často navrhovaných politik, jako je zkracování pracovní doby, zavádění nepodmíněného základního příjmu nebo rozšiřování nabídky nepodmíněných základních služeb, mezi něž patří kvalitní veřejné zdravotnictví a vzdělávání, dostupné bydlení či bezplatná veřejná doprava.

Takové reformy mají dát také lidem více prostoru právě k rozvoji ekonomických alternativ zmiňovaných výše a k potřebným, ale dnes podceňovaným a poddimenzovaným aktivitám, jako jsou péče o jejich blízké, péče o okolí nebo obnova krajiny a její adaptace na nové ekologické podmínky. Výsledkem má být ekonomika menší a skromnější, ale bohatší ve volném čase pro obnovu a rozvoj vztahů mezi lidmi i v širších možnostech demokratického spolurozhodování o jejich okolí, méně postavená na velkých firmách i státní byrokracii a více na místní samosprávě.⁹

Nerůst chce být „realistickou utopií“ vycházející z dobré praxe tady a teď, kterou chce rozšiřovat a rozvíjet kombinací místní iniciativy a vlastního příkladu, občanského a politického úsilí o „velké změny“ i zpochybňování zavedených hodnot a rozšiřování představivosti. Proto je to také koncepce velmi otevřená a pluralitní: nebojí se otevřených otázek, netváří se, že má všechny odpovědi, a zve ostatní ke

společnému pátrání po „cestách k dobrému životu pro všechny“. Také tato publikace si klade za cíl probudit další zájem o teorii i praxi nerůstu či sociálně-ekologické transformace i ve vás a vést k takovému pátrání i mladé lidi, kteří se zúčastní vašich aktivit neformálního vzdělávání.

Vzhůru k transformativnímu vzdělávání

Lidstvo a s ním celá planeta Země v současné době čelí složitým problémům, k jejichž řešení nebude stačit úsilí malé skupiny lidí ze světa vědy, politiky nebo techniky. Chceme-li vytvářet spravedlivější a udržitelnější společnost, která bude zajišťovat dobrý život pro všechny bez rozdílů a současně respektovat meze našeho společného domova, musíme jednat společně a usilovat o spojenectví mezi lidmi z různých sfér společnosti. Překonat dnešní krize se nám podaří pouze tehdy, když se o to bude snažit zdola a demokraticky co nejvíce lidí a pokud budou zohledněny jejich různé perspektivy, zkušenosti a životní podmínky.

Jsme přesvědčeni, že popsané demokratické procesy lze posílit prostřednictvím vzdělávání – a to jak po stránce obsahové, tak didaktické. Má-li být vzdělávání jedním z pilířů snahy o takovou inkluzivní sociálně-ekologickou transformaci, musejí se náleži-

tě proměnit také přístupy i způsoby učení a výuky. Relevantní vzdělávání by již nemělo znamenat jednosměrné předávání znalostí těm, kteří je nemají, ale společné učení se naslouchat, sdílet, vyměňovat si myšlenky a vcítit se do světa kolem nás. Snažíme-li se porozumět myšlenkám a pocitům ostatních živých bytostí – lidských i jiných –, rozšiřujeme si tím perspektivu, která je nezbytná pro opravdovou pomoc, pospolitost a spolupráci. Právě umění lépe naslouchat a rozumět našemu okolí přitom může být důležité pro schopnost dobře se přizpůsobovat novým podmínkám, která bude pro život v našem rychle se měnícím světě zásadní.

Při vzdělávání v otázkách sociálně-ekologické transformace je klíčové, aby lektorující vytvářeli společný prostor s celou skupinou účastníků a účastnic aktivity. Měla by tak vznikat dočasná učící se komunita. Pro lidi je nesmírně důležité, aby viděli, že i ostatním na nich záleží, že i jiní lidé mají obavy či tužby, že i oni zápolí s podmínkami svých životů a chtějí se (více) zapojit do změny své situace. Přebírání zodpovědnosti za procesy, které se jich týkají, je nutným předpokladem pro účast na dění a rozhodování ve společnosti a budování atmosféry vzájemné důvěry. V těchto ohledech má skupinový charakter většiny vzdělávacích aktivit jasnou výhodu oproti pouhému prezentování faktů.

Vyvážené vzdělávání může na reálných příkladech ukázat, že solidárnější a ekologičtější způsoby života a hospodaření již dnes existují a že stojí za to snažit se, aby je poznávalo a žilo stále více lidí. Vzdělávací aktivity navíc poskytují prostor pro vytváření pozitivních a nadějných vizí budoucnosti. To je důležité zejména tváří v tvář obavám, které nás dnes v souvislosti s budoucností často ovládají a brání nám hledat řešení. Neformální vzdělávání je totiž založené na holistickém přístupu k učení, v němž hrají důležitou roli mimo jiné také pocity. Právě proto, že obavy a strachy nejčastěji brání procesu změny, je důležité o nich mluvit. To je totiž předpokladem pro jejich překonání a otevřenost ke změně.

Struktura publikace

Publikace je členěná do čtyř hlavních kapitol reflektujících různé sféry sociálně-ekologické transformace.

Na úvod vám kapitola *Podstata a kritika růstové společnosti* pomůže skrze vzdělávací metody objasnit, proč je současný ekonomický systém závislý na růstu a hodnotách majetnického individualismu neudržitelný.

Představit si změnu systému, ve kterém jsme vyrostli a ve kterém žijeme, je však

často příliš velké sousto. Je důležité pracovat jak se zakořeněnými modely a vzorci chování, tak i s naší představivostí. Metody v kapitole *Osvobození představivosti* vás pozvou na cestu imaginace a provedou vás debatou o dobrém životě.

V kapitole *Nové politiky a jejich praktické zavedení* metody cílí na konkrétní transformační politiky a návrhy, jež jsou základem současné nerůstové debaty.

Po prvních třech kapitolách je to už jen krok k tomu, být *Na cestě k nové společnosti*. Cesta k ní však není jen jedna a určitě není jednoduchá. Metody čtvrté kapitoly proto vyzdvihují různé přístupy ke změně, postupné kroky k lepší společnosti i důležitost navazování vztahů a budování společenství.

Následuje nerůstový *Argumentář*, který obsahuje odpovědi na nejčastější otázky a věnuje se mnohým nedorozuměním, na něž můžete v souvislosti s touto společensko-ekonomickou koncepcí narazit.

V závěru přikládáme *Tipy pro práci se skupinou*, jež se v naší práci osvědčily a které můžete propojit i s předchozími metodami.

Slovníček pojmů na jednom místě pak shrnuje všechny nové, neobvyklé a odborné výrazy, které se v publikaci objevily.

Pokud máte zájem dozvědět se o nerůstu více informací, doporučujeme vám například následující knihy a publikace, které vyšly v českém jazyce:

LATOUCHE, Serge. *Malé pojednání o poklidném nerůstu*. Beroun: Za tratí, 2012.

HICKEL, Jason. *Méně je více – Jak nerůst zachrání svět*. Brno: Host, 2022.

RAWORTH, Kate. *Ekonomie koblihy: sedm způsobů ekonomického myšlení pro 21. století*. Praha: IDEA, 2020

JOHANISOVÁ, Naďa, FRAŇKOVÁ, Eva. *Udržitelný nerůst. Nový zastřešující koncept v environmentální argumentaci?* [online]. Brno: Sociální studia, 2013. Dostupné z: <https://tinyurl.com/udrzitelny-nerust>.

SOVOVÁ, Lucie. *Nerůst: méně, jinak, lépe. Cesta z krize nevede „zpátky k normálu“, ale k transformaci* [online]. Rosa Luxemburg stiftung, 2020. Dostupné z: <https://tinyurl.com/mene-jinak-lepe>.

KALLIS, Giorgos. *Na obranu nerůstu*. Brno: Neklid, 2022.

¹ Viz např. *Inclusive Green Growth. The Pathway to Sustainable Development* [online]. Washington, D. C.: The World Bank, 2012 [cit. 26. 7. 2022]. Dostupné z: <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/6058/9780821395516.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

² HICKEL, Jason, KALLIS, Giorgos. Is Green Growth Possible? *New Political Economy* [online]. 17. 4. 2019 [cit. 26. 7. 2022]. Dostupné z: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/13563467.2019.1598964>; *Growth without economic growth* [online]. European Environment Agency, 11. 1. 2021 [cit. 26. 7. 2022]. Dostupné z: <https://www.eea.europa.eu/publications/growth-without-economic-growth>.

³ PARRIQUE, Timothée, BARTH, Jonathan, BRIENS, François et al. *Decoupling debunked: Evidence and arguments against green growth as a sole strategy for sustainability* [online]. European Environmental Bureau, 8. 7. 2019 [cit. 26. 7. 2022]. Dostupné z: <https://eeb.org/library/decoupling-debunked>; BRAND, Ulrich. Green Economy – the Next Oxymoron? No Lessons Learned from Failures of Implementing Sustainable Development. *GAIA – Ecological Perspectives on Science and Society* [online]. Vol. 21, n. 1, 2012, pp. 28-32(5) [cit. 26. 7. 2022]. Dostupné z: <https://doi.org/10.14512/gaia.21.1.9>.

⁴ RAWORTH, Kate. *Ekonomie koblihy: sedm způsobů ekonomického myšlení pro 21. století*. Praha: IDEA, 2020.

⁵ D'ALISA, Giacomo, DEMARIA, Federico, KALLIS, Giorgos, eds. *Degrowth: A Vocabulary for a New Era*. Routledge, 2014; SCHMELZER, Matthias, VITTER, Andrea, VANSINTJAN, Aaron. *The Future is Degrowth: A Guide to a World Beyond Capitalism*. New York, London: Verso Books, 2022; BRAND, Ulrich, WISSEN, Markus. *The limits to capitalist nature: Theorizing and overcoming the imperial mode of living*. Rowman & Littlefield, 2018.

⁶ *Extreme carbon inequality* [online]. Oxfam, 2. 12. 2015 [cit. 26. 7. 2022]. Dostupné z: https://www-cdn.oxfam.org/s3fs-public/file_attachments/mb-extreme-carbon-inequality-021215-en.pdf; *Confronting carbon inequality* [online]. Oxfam, 21. 7. 2020 [cit. 26. 7. 2022]. Dostupné z: <https://oxfamilibrary.openrepository.com/bitstream/handle/10546/621052/mb-confronting-carbon-inequality-210920-en.pdf>; OSWALD, Yannick, OWEN, Anne, STEINBERGER, Julia K. Large inequality in international and intranational energy footprints between income groups and across consumption categories. *Nature Energy* [online]. 5, 231-239 (2020) [cit. 26. 7. 2022]. Dostupné z: <https://doi.org/10.1038/s41560-020-0579-8>.

⁷ O'NEILL, Daniel W. et al. A good life for all within planetary boundaries. *Nature Sustainability*. 2018, vol. 1, n. 2, p. 88-95; VOGEL, Jefim et al. Socioeconomic conditions for meeting human needs at low energy use. *Global Environmental Change* 69. 2021.

⁸ HICKEL, Jason. Degrowth: A Theory of Radical Abundance. *Real World Economics Review*, 2019, 87, 54–69.

⁹ ALEXANDER, Samuel. Life in a degrowth economy and why you might actually enjoy it. *The Conversation* [online]. 1. 10. 2014 [cit. 26. 7. 2022]. Dostupné z: <https://theconversation.com/life-in-a-degrowth-economy-and-why-you-might-actually-enjoy-it-32224>.

Vize nerůstu

Doporučený počet lidí:
4–32

Čas:
115 minut
(+ 2x 10 min
přestávka)

Pomůcky:
flipchart, fixy, vytištěné texty
z příloh 1a–1d na adrese
tinyurl.com/odvahanerust

*Co pro mě znamená
důstojný život?*

*Kolik toho ve svém
životě potřebuji, abych
měl/a pocit, že toho
mám dostatek?*

Nerůstové hnutí kritizuje současný ekonomický systém založený na imperativu růstu. Stejně tak kritizuje zelený růst, který říká, že můžeme ekonomicky růst a zároveň snižovat dopady na životní prostředí. Koncept nerůstu tím však nekončí, spíše začíná. Jeho cílem je přeměna společnosti směrem k budoucnosti, v níž budou lidé žít důstojně v rámci planetárních mezí. Základními pilíři filozofie nerůstu jsou hodnoty autonomie, péče a dostatečnosti. Cílem metody je seznámit mladé lidi s hodnotami a základními myšlenkami nerůstu prostřednictvím práce s textem.

Cíle

- Účastníci a účastnice chápou koncept nerůstu a jeho hlavní myšlenky.
- Umějí pojmenovat hodnoty nerůstu a to, jak souvisejí s nerůstovou vizí světa.

Úvod a evokace

10 min.

Seznamte skupinu s cílem a plánem programu:

Jednou z reakcí na ekologickou a sociální krizi dnešní doby je hnutí nerůstu. Dnes se budeme zabývat jeho základními myšlenkami. Nerůst usiluje o transformaci společnosti tak, aby fungovala v rámci mezí daných naší planetou a ekosystémy a zároveň umožňovala lidem vést důstojný život.

Požádejte skupinu, aby se rozdělila na dvojice, a zadejte **otázky**, o kterých budou mít za úkol diskutovat.

Skládkové učení

55 min.

Přehled textů:

Pohoda pro všechny?

(témata péče, technologií, konviviality)

Kolik je dost?

(témata autonomie, společenské změny)

Nerůst? Dobrý život

v mezích planety je dosažitelnější, než si myslíme

(témata deekonomizace společnosti, přerámování dobrého života)

Nerůst dnes *(téma základních principů a hodnot, na kterých koncept stojí)*

Rozdejte texty o hlavních konceptech nerůstu (přílohy 1a–1d), aby měl každý jeden a texty byly zastoupeny rovnoměrně. Texty si předem připravte: přichystejte správný počet a na zadní stranu udělejte do rohu značky tak, aby stejnou značku měl jeden text od každého tématu. Značky slouží pro následné rozdělení do domovských skupin, v nichž musejí být zastoupeny všechny texty. V případě, že počet lidí není dělitelný čtyřmi, může mít některá domovská skupina zastoupeny jen tři texty, případně naopak obsahovat některý z textů dvakrát.

Uvedte zadání pro první část práce s textem v expertních skupinách:

- *V následujících minutách budeme mít možnost stát se experty na různé oblasti nerůstu. Lidé, kteří mají stejný text, nyní vytvoří expertní skupinu věnující se jednomu tématu. V krátkosti představte obsah textů.*

V expertní skupině pracujte následovně:

- *Nejprve si sami přečtete svůj text. Můžete si do něj libovolně zaznačovat. (10 min.)*
- *Následně ve skupině prodiskutujte, co vás na textu zaujalo, a připravte si shrnutí, aby každý z vás byl schopen text v průběhu 4 minut představit někomu, kdo jej nečetl. Poté si řekneme, jak bude práce pokračovat. (15 min.)*

Skupinami průběžně procházejte a v případě potřeby vysvětlujte nejasné pojmy.

Uveďte zadání pro druhou část v domovských skupinách (20 min.).

Na druhé straně textu najdete značky. Podle nich se nyní rozdělíte do domovských skupin. V domovských skupinách budete mít možnost prodiskutovat základní pilíře konceptu nerůstu. Každý bude mít na prezentaci svého textu 4 minuty. V rámci nich se ostatní mohou i ptát.

Reflexe 40 min.

Nyní všichni společně v kruhu diskutujte o tom, co z textů vyplynulo:

- *Jak se vám texty četly?*
- *Co vás nejvíc zaujalo?*

Texty sloužily pro přiblížení hlavních myšlenek a návrhů nerůstu.

- *Co z toho, co jste se dočetli, považujete pro koncept nerůstu za nejdůležitější?*
- *Jaké jsou hodnoty, na kterých koncept nerůstu stojí?*
- *Jak se dané hodnoty promítají do nerůstové vize světa? (Např. pokud je nerůstovou hodnotou autonomie, promítá se do vizí světa tak, že v budoucnosti chceme, aby měly komunity pravomoc rozhodovat o svých záležitostech a brát za svůj stav zodpovědnost.)*

Odpovědi zaznamenávejte na flipchart, například do podoby myšlenkové mapy. Vznikne tak mapa nerůstových hodnot a principů. Ptejte se:

- *Která odvětví společnosti by se podle vás v nerůstové společnosti měla zmenšovat, a která naopak zvětšovat?*
- *Jak by měl podle vás teď, když máte více informací o hodnotách a principech nerůstu, vypadat důstojný život v nerůstové společnosti? Nakolik se shoduje s vaší představou důstojného života, kterou jste si pojmenovali na začátku?*

Závěr 10 min.

V závěrečném kolečku nechte zaznít od každého odpověď na tyto otázky:

- *S jakým pocitem odcházím?*
- *S jakou informací či otázkou, která ve mně rezonuje, odcházím?*

Podstata a kritika růstové společnosti

Ještě v 90. letech minulého století převládal názor, že čím budou státy vyspělejší a bohatší, tím bude jejich dopad na přírodu menší. Tento předpoklad se však nepotvrdil a celosvětově převládající ekonomický systém závislý na růstu i nadále způsobuje prohlubování klimatické a ekologické krize, úbytek druhové rozmanitosti a narušení přirozeného fungování ekosystému, stejně jako rostoucí sociální nerovnosti.

Zastánci a zastánkyně nekonečného ekonomického růstu na konečné planetě tvrdí, že respektování biofyzikálních hranic naší planety zajistíme tzv. decouplingem, jak je zmíněno již v úvodu. Podle nich moderní technologické inovace povedou k oddělení růstu ekonomik od jeho negativních dopadů na planetu.

Jednou z příčin je i dualismus, který pohlíží na člověka jako na odtrženého od přírody – přičemž je tomu právě naopak: na správném fungování všech ekosystémových procesů je lidská společnost nevyhnutelně závislá. O přírodě se mluví jako o přírodních „zdrojích“ a jejich hodnota se určuje poptávkou a nabídkou trhu. Základní

procesy zajišťující obnovu a zdravé fungování společnosti, jako jsou péče nebo zmíněná příroda, však tento systém komodifikovat odmítá a užívá je neplaceně.

Způsob, jakým v současnosti ekonomika funguje, není přirozený. Ekonomika a její „zákony“ jsou systémem s pravidly, která vytvořili lidé. Tato pravidla se nyní můžeme snažit změnit, a vytvořit tak ekonomiku, která bude fungovat jinak, s respektem k lidem i přírodě. Abychom však mohli osvobodit naši představivost od naučených vzorců myšlení a abychom mohli tvořit a prosazovat nové politiky a způsoby života, kterým se věnujeme v následujících kapitolách, je nevyhnutelné porozumět podstatě a problémům současného systému.

Magický růst

Doporučený počet lidí:
5–15

Čas:
60 minut

Pomůcky:
dlouhá tenká tyčka (předmět
musí být lehký; ideální je
tyč od stanu nebo skládací
metr), flipchart, fixa

Růst je přirozený – problém nastává, když neexistují žádné hranice. Představa, že hospodářský růst může pokračovat současným tempem, je neslučitelná s životem na planetě. Jednoduchá aktivita, při níž se účastníci a účastnice snaží společně položit na zem skládací metr nebo tyč představující hospodářský růst, zajímavým a odlehčeným způsobem otevírá debatu o naší závislosti na ekonomickém růstu a o potřebě spolupráce a kolektivního jednání, abychom se od této závislosti mohli odpoutat. Metoda je převzata z publikace *Wszystkie ręce na pokład* a upravena.

Cíle

- Účastníci a účastnice vnímají, jak hluboce je v nás a ve fungování ekonomiky zakořeněna myšlenka růstu.
- Hodnotí význam spolupráce a komunikace při snaze změnit fungování společnosti a ekonomiky.
- Zamýšlejí se nad úlohou individuálních a kolektivních akcí.

Úvod – instrukce

10 min.

Následující aktivita se zabývá jedním z fenoménů současného fungování ekonomiky – závislostí na růstu. Aktivita je zážitková, společně se pokusíte položit skládací metr na zem.

Účastníci a účastnice stojí proti sobě ve dvou řadách, v každé řadě těsně vedle sebe. Řady jsou od sebe vzdáleny na délku dvou natažených paží. Každý natáhne jednu ruku před sebe, dlaní vzhůru s nataženým ukazováčkem

a ostatními prsty skrytými. Uspořádání rukou a prstů by mělo připomínat strukturu zipu. Poté se všem na konečky prstů nasadí metr.

Pokládání metru 20 min.

Úkolem všech je nejprve společně zvednout metr nahoru. Jakmile mají metr kousek nad hlavou, řekneme stop! Poté se snaží společně položit metr na zem, přičemž musejí splnit dvě podmínky:

- Metr jim musí volně spočívat na prstech, nelze jej přidržovat špičkou prstu.
- Každý se musí po celou dobu dotýkat metru prstem. Pokud někdo ztratí kontakt, začíná se znovu.

Reflexe 30 min.

Nejprve se budeme zabývat emocemi, abychom je adresovali a později mohli lépe analyzovat průběh činnosti a hledat paralely s fungováním společnosti.

Zeptejte se:

- *Jaké to pro vás bylo? Jak jste se během aktivity cítili?*

Poté se ptejte, jak aktivita probíhala:

- *Co bylo obzvlášť náročné při pokusu o položení metru na zem?*
- *Jakou strategii jste zvolili? Jak se vám podařilo metr položit?*

Po této části reflexe následuje zobecnění, během něhož se dotkneme pojmů spolupráce a komunikace, které jsou pro splnění úkolu nezbytné:

Alternativní varianty

Pokud chcete zvýšit obtížnost, je možné přidat pravidlo, že nikdo nesmí mluvit.

U větších skupin (deset a více lidí) lze vytvořit menší skupinky a aktivitu provádět paralelně nebo vícekrát, případně někdo může zůstat v roli pozorovatele.

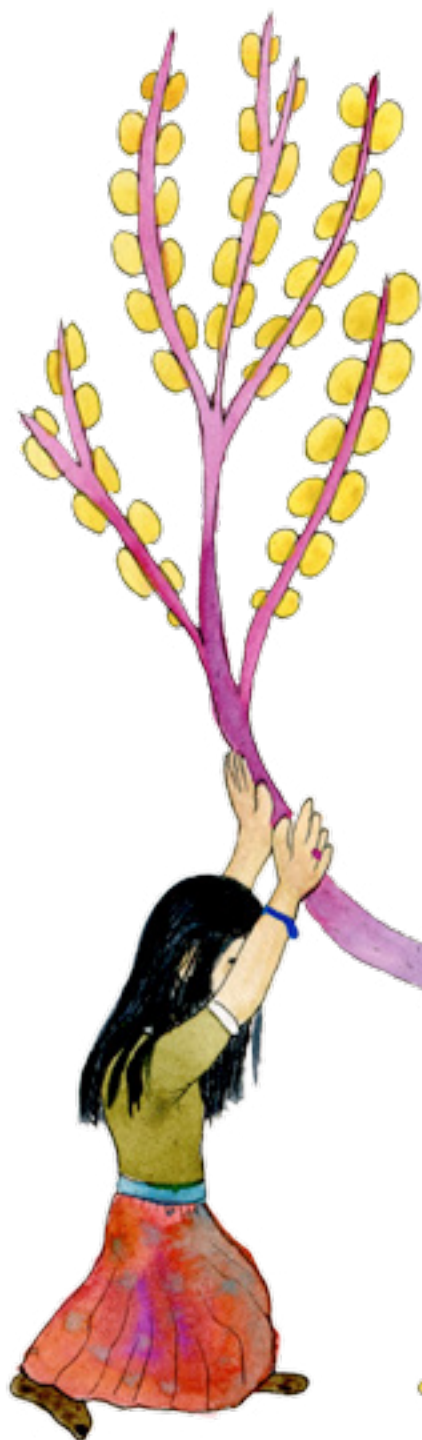
Je možné zasadit tuto úlohu do kontextu současného dominantního ekonomického systému už na začátku. K tomu vám mohou pomoci informace uvedené v úvodu kapitoly.

- *Jaká byla úloha jednotlivce při plnění úkolu a pro jeho úspěšné dokončení?*
- *Jaká byla role celé skupiny?*
- *Proč jste jednali (nebo nejednali) podle pravidel dané činnosti?*
- *Jaké jsou důsledky nedodržování pravidel?*
- *Jak by to příště mohlo fungovat lépe?*

Navazte na debatu a představte paralelu s ekonomickým růstem. Na začátku aktivity se metr, který představuje hospodářský růst, pohybuje stále výš a výš, místo aby postupně klesal. Pouze díky dobré spolupráci, komunikaci a důvěře je možné jej položit na zem. Lidé a skládací metr symbolizují provázanost ekonomického systému, v němž si firmy, vlády ani jiné subjekty nemohou dělat, co chtějí – je na ně vyvíjen tlak, aby rostly. I když někdo ze hry vystoupí (např. se už nechce účastnit nebo ztratí kontakt s pomůckou), metr stále stoupá nahoru.

Během aktivity se zdálo, že skládací metr sám od sebe stoupá výš a výš – jako by to pro něj i pro nás bylo přirozené. Bylo třeba několika pokusů, zapojení všech lidí, koordinace a domlouvání, aby se podařilo dosáhnout cíle. Stejně je to i s hospodářským růstem: aby současný hospodářský systém mohl nadále fungovat a abychom se vyhnuli krizi, je růst nezbytný. Pokračující růst však stále více zatěžuje přírodu, klima i lidi, a proto dnes čelíme jak klimatické krizi, tak rostoucím nerovnostem. Cílem nerůstu – nového ekonomického modelu – je zbavit se závislosti na růstu a zároveň řízeně a postupně snižovat materiální výrobu a spotřebu.

- *Které z výzev, jež jste museli překonat při plnění aktivity, bude třeba čelit při prosazování nerůstu?*

- *A naopak – o jaké strategie či kroky by se hnutí nerůstu mohlo opřít? Co by se mělo dít na úrovni jednotlivců a co na úrovni kolektivní (sousedé, komunita, společnost...)?*

Tipy pro lektory a lektorky

Během aktivity může mezi zúčastněnými stoupat napětí, zejména když navzdory všem snahám metr stále stoupá. Je důležité dát si na to pozor a následně (v první části reflexe) tyto vzniklé pocity ošetřit.

Na začátku reflexe je vhodné zaznamenávat na flipchart, jaké nastaly při provedení úkolu problémy, abyste s tím mohli později pracovat při zobecňování. Tyto poznatky budou užitečné pro pojmenování limitů prosazování nerůstových politik. Návrhy na lepší fungování aktivity v budoucnu se zase budou hodit pro pojmenování strategií a konkrétních opatření.

Řešení klimatické krize: spolupráce vs. konkurence

Doporučený počet lidí:
16–30

Čas:
90 minut

Pomůcky:

materiál na stavbu: několik balíků špejlí, několik nůžek, plastelína, izolepa, provázek; lístečky s informací „Vyhráváte pouze v případě, že věž, na které budete pracovat, bude jediná stojící.“

Na začátku představte téma, kterému se budete v následujícím bloku věnovat.

Metoda interaktivní formou prozkoumává vnímání klimatické změny a různé postoje ke klimatické krizi. Zkoumá mechanismy ve společnosti, které nás odvádějí od spolupráce, a otevírá obecnější otázky spojené s těžko uchopitelným problémem: jak se můžeme stavět k tak komplexnímu problému, který jsme schopni nahlédnout jen z malé části? Jak řešit výzvu, jež přesahuje možnosti jednotlivců i skupin? Co přispívá k hledání řešení, a co od něj naopak odvádí? Metoda je převzata a upravena z lekce *Klima* organizace NaZemi.

Cíl

- Účastníci a účastnice zkoumají, jaké uvažování a jednání ve společnosti přispívá k hledání řešení klimatické krize, nebo od něj naopak odvádí.

Uvedení do tématu

5 min.

Dnes se budeme věnovat klimatické změně a tomu, jak je možné tento jev vykládat. Také se podíváme na to, jak se lze stavět k výzvám, jako je klimatická krize, které přesahují možnosti jednotlivců i skupin.

Úvodní aktivita: práce ve dvojici

10 min.

Úvodní aktivita vede k osobnímu zamyšlení nad tématem programu. Zároveň slouží k naladění na diskuzi s ostatními a k zvýšení jejich ochoty a kapacity naslouchat jiným

názorům a pohledům na kontroverzní téma. Rozdělte skupinu do dvojic a do rolí A a B.

Dnes budeme pracovat s pojmy klimatická změna a klimatická krize. Začneme zamyšlením, jak tyto pojmy vnímá každý z nás. Nejprve osoba A položí osobě B otázku. Osoba B pak nahlas přemýšlí a A ji bez přerušování poslouchá. Po zaznění zvukového signálu se role vymění.

Vyberte jednu z následujících otázek, kterou lze použít pro otevření tématu, a napište ji na tabuli:

- Jak se tě dotýká dění kolem klimatické změny?
- Co tě napadá v souvislosti s termíny *klimatická změna* a *klimatická krize*?
- Co si o pojmech *klimatická změna* a *klimatická krize* myslíš? Jaký mezi nimi vnímáš rozdíl?

Pokud máte dostatek času, nechte dvojice vyjádřit, co si z dyády (práce ve dvojici) odnášejí nebo co si díky vyprávění či naslouchání uvědomují. Upozorněte, že kdo nechce, nemusí nic sdílet.

Stavění věží – zadání hry

10 min.

V další části programu se přesuneme od osobní a mezilidské roviny problému k rovině společenské či mezinárodní. Týmová hra, v níž jde o stavění věží, se snaží ukázat na některé mechanismy, které brání, nebo naopak podporují spolupráci skupin s rozdílnými zájmy na řešení problému, který je ovšem výzvou společnou pro všechny.

Stručně shrňte, co se dělo v předchozí části, a popište, co se bude dít dál.

Tipy pro lektory a lektorky

Před uvedením hry si sami dobře prostudujte, jaké konflikty se ve hře mohou objevit a na jaké paralely hra naráží (viz níže). Umožní vám to vědoměji vést reflexi a směřovat k cíli.

V případě velmi nízkého povědomí skupiny o tématu klimatické změny můžete před poslední část reflexe (věnující se paralelám hry a tématu) zařadit aktivitu Klimatická konference, ve které se objevují základní informace o reakcích na změnu klimatu. Tím lze získat příklady reálných situací pro hledání souvislostí s hrou.

V úvodní části jsme se věnovali osobnímu přístupu k tématu klimatické změny a s ní spojené krize. Teď bychom se měli posunout o úroveň výše a podívat se na to, jak se s problémy, které přesahují jednotlivce či skupiny, jako je ten náš, vyrovnává společnost jako celek. Předtím jsme hodně mluvili, ale teď si budeme hrát.

Rozdělte skupinu dle velikosti do 4 nebo 5 menších skupinek po 4 až 6 lidech a vysvětlete pravidla hry.

Cíl a pravidla hry

Cílem hry je postavit za využití nabídnutého materiálu co nejvyšší věž.

Materiál k využití

- Každá skupina má své zdroje: balík špejlí.
- Uprostřed místnosti jsou navíc zdroje využitelné pro všechny: nůžky, plastelína, izolepa, provázek.

Pravidla

- Je zakázáno násilí proti lidem.
- Je zakázáno aktivní boření věží ostatních skupin.
- Časový limit na hru je 12 minut.
- Na začátku máte 2 minuty na poradu.
- Vyhrávají ti, kteří postaví nejvyšší věž.
- Rozhodčí je lektor či lektorka, kteří dohlíží na dodržování pravidel a potvrdí finálního vítěze.

Možné konflikty ve hře

V průběhu hry může nastat množství konfliktních situací, na kterých se dají ilustrovat různé strategie. Pro potřeby reflexe uvádíme několik příkladů soutěže (soupeření) a spolupráce.

Konflikt o omezené zdroje

♣ *Soupeřící strategie: vzít si zdroje pro sebe či případně později ukrást zdroje jiným skupinám*

♣♣ *Spolupracující strategie: sdílet či rozdělit si zdroje*

Konflikt o zajištění prvenství v rámci původních pravidel

♣ *Soupeřící strategie: snažit se postavit vyšší věž, kopírovat funkční strategie ostatních, škodit ostatním (brát zdroje apod.)*

♣♣ *Spolupracující strategie: sdílet zdroje, radit si, začít stavět společnou věž, snažit se mít věže stejně vysoké apod.*

Stavění věží – hra

10 min.

Oznamte dvě minuty na poradu a po jejich uběhnutí odstartujte deset minut určených pro stavbu.

Ve třetině času rozdejte do každé skupiny lísteček s informací:

- *Vyhráváte pouze v případě, že věž, na které budete pracovat, bude jediná stojící.*

V závěru hry, pokud je ve hře více než jedna věž, je možné situaci komentáři eskalovat, například: *Pokud nic neuděláte, všichni prohrávejte. Zbývají 2 minuty do zničení všech věží.*

Po uplynutí časového limitu vyhlase vítěze, existuje-li.

Přestávka

10 min.

Reflexe hry

35 min.

Po ukončení stavby věží se věnujte reflexi proběhlé hry. Nejdříve nechte odeznít emoce, aby později neodváděly pozornost při analýze průběhu hry. Nechte volný prostor pro vypovězení všeho, co zúčastnění chtějí. Pohlíďte, aby mluvili po jednom, a doptávejte se na důvody pocitů:

- *Jaké to pro vás bylo? Jaké pocity jste prožívali?*

Dále společně popisujte, co se ve hře odehrálo:

- *Co bylo cílem hry? Jakou jste zvolili strategii a proč?*
- *Co se v průběhu hry odehrálo? Jaké byly klíčové momenty pro vaši skupinu a proč?*

Možné konflikty ve hře

Konflikt o zajištění prvenství na základě nových pravidel

✎ *Soupeřící strategie: snažit se přesvědčit ostatní, aby zbořili svou věž, vymýšlet, jak obejít pravidla a věže dalších skupin zbořit, ignorovat pravidla, přesvědčit/uplatit rozhodčího atd.*

👥 *Spolupracující strategie: všechny skupiny zboří vlastní věže a postaví jednu společnou*

V rámci zobecnění se věnujte principu spolupráce, která mohla být jednou z vítězných strategií. V případě, že se skupině nepodařilo vyhrát celkově (hra neskončila s jedinou společnou stojící věží), ptejte se:

- *Kdo vyhrál? A kdo prohrál?*
- *Jaké mohlo být řešení, abyste neprohráli?*

Zapisujte nápady na tabuli (např. někdo to vzdá; ostatní dobrovolně zboří svoji věž; postaví se společná věž apod.).

- *Proč jste nepřikročili ke stavění společné věže?*
- *Co bránilo společnému řešení?*

Konkrétní momenty a důvody zapisujte na tabuli a podobné typy odpovědí pokud možno seskupujte (např. neakceptuji změnu pravidel; nenapadlo mě to; nechci bořit vlastní práci; časová tíseň; nevšimli jsme si změny; nekomunikace; špatně jsme četli; zvyk na individuální práci atd.).

- *Jak by to příště mohlo fungovat lépe?*

V případě, že se skupině podařilo vyhrát celkově (hra skončila s jedinou společnou stojící věží), ptejte se:

- *Co pomáhalo společnému řešení? Co naopak činilo spolupráci obtížnou?*

Konkrétní momenty a důvody zapisujte na tabuli a podobné typy odpovědí pokud možno seskupujte (obzvláště odělujte, co pomáhalo, a co bylo naopak obtížné).

- *Jak by to příště mohlo fungovat lépe?*

Vraťte se k tématu klimatické krize a propojte ho s děním ve hře. Uveďte:

Vraťme se teď ke klimatu. Vzpomeňte si, co jste z diskuzí o klimatické krizi a snahách o její řešení zaznamenali (co jste se doslechli z médií apod.). Pokuste se ve dvojici najít alespoň

dva nebo tři příklady situací, které jsou podobné jako příklady chování či uvažování vypsány na tabuli, jež při hře bránily společnému řešení.

Nalezené příklady společně sdílejte a přiřazujte je k nápadům sepsaným na tabuli vyplývajícím ze hry.

Závěrečné kolečko

10 min.

Aktivitu ukončete závěrečným kolečkem a odpovědí na otázku: ***Co si z dneška odnáším?***

Paralely s realitou

V reflexi aktivity se objevuje sada otázek, které se snaží jevy ve hře zobecnit a hledat paralely s děním v reálném světě. Když jsme o hře přemýšleli, uvažovali jsme o konkrétních jevech takto:

skupiny = státy, firmy či zájmové skupiny

zdroje: balík špejlí (zdroje pro každou skupinu) = neomezené zdroje; plastelína, provázek, nůžky, izolepa (společné zdroje) = omezený zdroj sdílený více jednotlivci, odkazuje na ekonomický pojem tragédie obecní pastviny (ta může být znehodnocena a ve výsledku k neužitku všem, pokud k ní všichni jednotlivci přistupují se záměrem maximalizovat svůj osobní užitek)

kartička se změnou pravidel = vědecké poznání (v kontextu klimatické změny by se dalo mluvit o oteplení atmosféry vázaném na

koncentraci oxidu uhličitého v ní, přičemž koncentrace stoupá v důsledku lidské činnosti)

stavění věží = budování, seberealizace, růst

cíl postavit nejvyšší věž = soutěž jak v obecném pojetí, tak přeneseně jako motivace v globálním ekonomickém systému

cíl postavit jedinou stojící věž = obecně jako spolupráce, přeneseně jako projev civilizace, která může existovat na základě dohody a sebekontroly; spolupráci uvažujeme jako jednu z možných cest k hledání řešení v případě, že stojíme před problémem, který JE možné řešit, ale NENÍ možné ho řešit bez ostatních; tento přístup nabízíme vedle nátlaku (pro případ, že problém je možné řešit i bez ostatních) nebo přizpůsobení (kdy problém řešit nelze, ale je pořád možnost se s ním smířit)

Lektor/rozhodčí = autorita, jejíž pravidla se akceptují, často bez vědomí důvodu, pověstný „systém“

Karetní hra HDP

Doporučený počet lidí:
8–24

Čas:
145 minut
(+10 min přestávka)

Pomůcky:

tabule, fixy/křídly, karty
HDP z přílohy 2 na adrese
tinyurl.com/odvahanerust

Růst hrubého domácího produktu (HDP) je běžně v médiích, ekonomii a politice představován a vnímán jako společensky příznivý a pozitivní jev. HDP však měří jen hodnotu zboží a služeb v penězích. Mnohé věci oceňuje nepřesně a jiné se do něj nepočítají vůbec. Jeho souvislost s kvalitou života je tak ve skutečnosti pochybná, a protože opomíjí přírodu, důsledkem jeho růstu je i ekologická krize. Následující metoda interaktivním způsobem měřítko HDP prostřednictvím konkrétních příkladů přibližuje.

Cíle

- Účastníci a účastnice zkoumají, co je to HDP a jaké činnosti přispívají k jeho růstu.
- Zamýšlejí se nad souvislostí mezi růstem HDP a kvalitou života a chápou, že HDP není vždy indikátorem společenského blaha.

Uvedení do tématu

5 min.

Na začátku uveďte skupinu do tématu a krátce představte, čemu se budete věnovat:

Dnes se budeme věnovat tomu, jaký význam má hrubý domácí produkt ve vztahu k našemu každodennímu životu, co to znamená, když HDP roste, nebo naopak klesá, a jak to souvisí s rozvojem kvality života ve společnosti.

Evokace 🕒 10 min.

Do dvojic zadejte následující otázky a nechte 5 minut na přípravu:

- *Když slyšíte zkratku HDP, co se vám vybavuje?*
- *Co by mohla znamenat?*
- *Pokud už jste ji slyšeli, v jaké oblasti života to bylo?*

Poté v celé skupině necháme zaznít pár odpovědí. (Pokud nikdo nereaguje, můžeme pomocí signalizační otázky zjistit, zda pojem znají, např.: *Zvedněte ruku, pokud jste se s pojmem už někdy setkali.*)

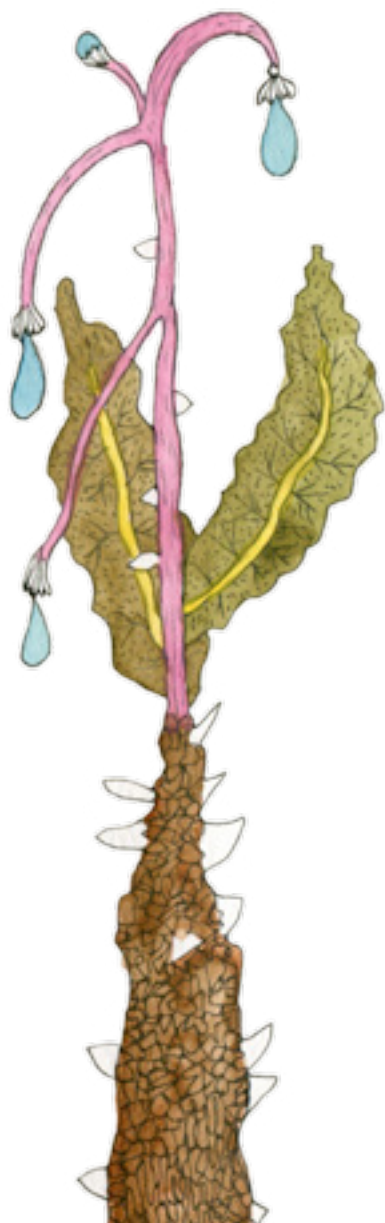
Ptáme se dále celé skupiny, abychom společně sesbírali návrhy odpovědí na otázky:

- *Co je to HDP?*
- *Jaký má význam?*
- *Proč se ve společnosti mluví o růstu HDP? Co signalizuje?*

Před zadáním hry shrňte informace, které by z výše položených otázek měly vyplynout a ze kterých budeme dále vycházet:

HDP v penězích vyjadřuje hodnotu zboží a služeb nově vytvořených v daném období, obvykle v jednom roce, na určitém území (většinou státu). Konečné číslo vyjadřuje měřítko, jak je určitá ekonomika výkonná neboli jak moc roste – čísla se porovnávají s předešlými roky.

Do HDP se však nezapočítává nic, co neprojde oficiálním účetnictvím, ať už jde o hlídání dětí, nebo třeba zeleninu ze sousedovy zahrádky, kterou jsme dostali darem. K růstu HDP naopak dochází při jakémkoli prodeji služby nebo zboží, u něhož dojde k výměně peněz – například když jdeme do kina nebo si koupíme housku v obchodě.

1. kolo hry 35 min.

Příprava

Hru hrajeme ve skupinách, ideálně čtyřčlenných. I dvě nebo tři skupiny mohou hrát současně. Větší počet lidí ve skupině brzdí dynamiku hry a hráči a hráčky musejí čekat docela dlouhou dobu, než na ně přijde řada. Zamíchejte karty (viz příloha 2) a každému rozdejte dvě nebo tři karty, které si položí před sebe tak, aby neviděl, co je na nich.

Poznámka: Teprve poté, co všichni sedí s kartami před sebou, vysvětľujte další postup. Je důležité nedávat všechny pokyny najednou, protože pak vzniká nedorozumění a chaos.

1. kolo

Hra postupuje v kruhu ve směru hodinových ručiček. Když na někoho přijde řada, otočí, přečte a ukáže kartu, která je nejvíce vlevo, a řekne, zda a jak příběh na ní popsaný přispívá k HDP. Zbytek skupiny se k tomu může krátce vyjádřit, říct svůj názor nebo cokoli doplnit. Po projetí celého kola se na konci musí skupina rozhodnout, která aktivita nejvíce přispívá k růstu HDP, a příslušnou kartu dát bokem (využijeme toho pak v reflexi). Hra následně pokračuje dalším kolem.

Doporučujeme využít jeden příklad a na něm vysvětlit, jaké konkrétní důsledky by to mělo pro HDP.

Pro upřesnění je potřeba při zadávání hry upozornit na následující:

- *Ve hře jde o růst globálního HDP (cílem není řešit, které zemi se HDP zvýší).*
- *Cílem je DISKUTOVAT o tom, jaké různé dopady bude mít daná činnost na HDP (neměly by se jen přečíst papírky a ukázat na jeden z nich).*

Role lektora či lektorky

Procházejte mezi skupinami a kontrolujte, že všichni porozuměli zadání. Můžete se ptát třeba u příkladů, jako jsou ekologické katastrofy, co všechno se po nich musí zaplatit atd.

Jakmile mají skupiny všechny karty odehrané, přichází mezihra, která má funkci průběžné reflexe.

V mezihře může každý zůstat ve své původní skupině.

Doporučení

Pokud v průběhu mezihry zazní vůči HDP kritické poznámky ve formě argumentu, zapisujte je pod sebe na tabuli, později na ně budete moci navázat. Jestliže zúčastnění pojmenují také konkrétní příklady, u kterých se kritika projevuje, запиšte je do dalšího sloupce (na tabuli nebo flipchart by se měly vejít tři sloupce).

Mezihra

15 min.

Pokládejte následující otázky:

- *Jak se vám hra hrála?*
- *Jaké pro vás bylo rozhodování, která karta nejvíc přispívá k HDP?*
- *Které příklady jste vyhodnotili, že nejvíc přispívají k HDP?*
- *Kterou kartu považujete za zajímavou? U které karty vznikla velká diskuze? Proč?*
- *Co jste se naučili o tom, jak funguje HDP?*

2. kolo hry

20 min.

Pravidla jsou stejná s tím rozdílem, že po každém kole se skupina už nerozhoduje o tom, která aktivita nejvíce přispívá k HDP, ale snaží se určit, která nejvíce přispívá společnosti a veřejnému zájmu. Důležité je, aby skupiny hrály se stejným balíčkem karet jako v prvním kole.

Doporučení

Kritické poznatky opět sepisujte na tabuli jako v mezihře, naváže se na ně v následující části.

Reflexe hry

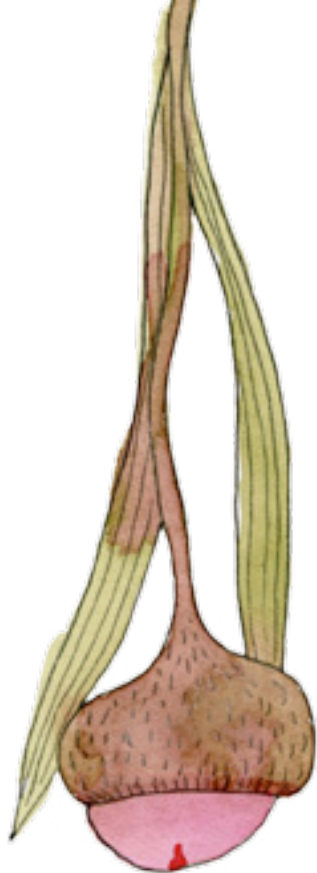
20 min.

- *Jaké pro vás bylo rozhodování v tomto kole? Těžší, nebo lehčí?*
- *Které karty vyhrály?*
- *Stimulovala nějaká karta zajímavou diskuzi? Která a proč?*
- *Naučili jste se něco nového o tom, jak funguje HDP?*
- *Napadá vás nějaký kritický poznatek vůči HDP, který dosud nezazněl?*

Přestávka

10 min.

Diskuze nad kritikou HDP

30 min.

V následující části věnujte pozornost kritice sepsané během předchozích reflexí na tabuli. Jednotlivé poznatky, které dosud zazněly, budou tvořit sloupec „argument“ v tabulce níže. Společně se k argumentům pokuste najít konkrétní příklad, jakým se projevuje (sloupec „příklad“; některé příklady už možná zazněly v reflexích, další doplňte), a pozici, z níž vychází (sloupec „pozice“). V závěru aktivity by měla vzniknout přehledná tabulka podobná té níže.

Vysvětlete, co se bude nyní dít:

V předchozí části jste pojmenovali několik kritik HDP, které k jeho využívání zaznívají. Nyní zkusme najít ke každé z nich konkrétní příklad, kterým se v běžném životě projevují, a také pozice, z nichž tato kritika může přicházet.

Facilitujte sběr příkladů a poté, co je sesbíráte ke všem argumentům, přesuňte se k prvnímu sloupci. Pokud není jasné, co se v tomto sloupci doplňuje, můžete se ptát:

Co je hlavním problémem, který kritici HDP v tomto případě vidí? Je nějaký aktér nebo aktivita, které HDP v tomto případě nereflektuje?

Je možné, že více nebo i většina argumentů, které zazní, budou odkazovat například pouze k jedné z pozic. V další části proto vyvěste flipchart s předem připravenou tabulkou (viz níže; vyvěste ji tak, aby nezakrývala kritické poznatky, kterým jste se věnovali společně v předchozí části).

Ptejte se celé skupiny:

Která kritika se objevila nově? Ukazuje vám absolvovaná hra konkrétní příklady nějakých argumentů? Kterých?

Pozice, z níž kritika zaznívá	Argument	Příklad
Wellbeing (dobré životní podmínky)	HDP nerozlišuje mezidopady žádoucích a nežádoucích činností.	Do růstu HDP se započítává prodej alkoholu a cigaret, přestože jde o zdraví škodlivé produkty.
Feminismus	HDP ignoruje veškeré nepeřeční aktivity podstatné pro reprodukci života.	HDP nezohledňuje reprodukční činnosti spojené s výchovou a starostí o děti, péči o domov a rodinu, případně starost o blízké, např. nemocné či starší příbuzné.
Ekologie	HDP zanedbává ekologické podmínky života a jejich přínos pro lidstvo i jiné formy života.	HDP roste také v případě, kdy dojde např. k havárii na ropné plošině – finance vynaložené na odstranění způsobených škod se přičítají k HDP.
Bohatství	HDP opomíjí hodnotu nehmotného bohatství.	Do HDP se nezapočítává nic, co není spojeno s výměnou peněz. HDP tedy nedokáže zohlednit např. hodnotu mezilidských vztahů, zkušeností nebo zážitků.
Sociální spravedlnost	HDP nezohledňuje rozdělení příjmů a bohatství ve společnosti.	HDP Botswany dynamicky roste. Zároveň patří mezi pět zemí s největšími rozdíly v příjmech.
Rozmanitost	HDP posuzuje hodnotu pouze podle jednoho parametru.	Z pohledu HDP má zdravý a prosperující les ponechaný vlastnímu vývoji oproti lesu napadenému kůrovcem a odsouzenému k vytěžení téměř nulovou hodnotu.

Závěrečné kolečko 10 min.

Aktivitu ukončete závěrečným kolečkem a odpovědí na otázku: ***S čím dnes odcházím?***

Pozorování

Doporučený počet lidí:
3–20

Čas:
75 minut
(v závislosti na lokalitě, případně čas navíc pro přesun na místo)

Pomůcky:
papíry A4, psací potřeby, podložky

- * známky provázanosti organismů
- * znaky změny
- * znaky lidské činnosti
- * něco neobvyklého nebo překvapivého
- * živočich, rostlina a nerost

Toto meditativní cvičení vede k individuálnímu tichému pozorování přírody na vybraném místě venku. Zúčastnění sledují různé známky života, lidské i jiné aktéry a jejich prolnutí. Reflexe umožní navázat na dosavadní zkušenosti skupiny a kolektivně si uvědomit propojení lidského a přírodního a také umělost tohoto dělení v naší kultuře. Metoda je převzata z publikace *Wszystkie ręce na pokład* a upravena.

Cíle

- Účastníci a účastnice rozvíjejí smysl pro aktivní pozorování svého bezprostředního okolí.
- Rozvíjejí vlastní pocit propojení s přírodou.
- Uvědomí si přírodní různorodost života a vzájemnou propojenost různých přírodních prvků.
- Uvědomí si umělé dělení na lidskou a přírodní sféru.

Příprava aktivity

Vytvořte list s misí aktivity. Mělo by na něm být zhruba 5 až 7 fenoménů vhodných k pozorování. Vypište je na horní část listu a nechte většinu stránky prázdnou pro poznámky. List okopírujte tak, aby každý dostal jeden papír formátu A4.

Návrhy kategorií k pozorování (můžete si vytvořit vlastní dle potřeb skupiny):

* chování živých organismů	* aktuální/nadcházející roční období (např. znaky jara)
* druhová rozmanitost (biodiverzita) nebo její nedostatek	* vlastní pocity

Alternativní varianta:
Přizvání experta
či expertky

Jednou z možností, jak na výše popsané rozšíření navázat nebo jej na začátku uvést, je přizvat experta či expertku, kteří se s vámi sejdou v exteriéru. Takovéto setkání může přinést do aktivity novou vrstvu informací, nebo naopak pomoci zpracovat zážitek z jiného úhlu pohledu. Dle vašeho zaměření to může být prohlídka blízkého města, procházka s místním ekologem či ekoložkou nebo workshop o systémovém myšlení a komplexitě na specifickém místě.

Úvod a instrukce

15 min. + čas na přesun

Přiveďte skupinu na klidné místo (počítejte s časem na přesun), například na louku, do lesa, do městského parku nebo na zahradu.

Dnes strávíme chvíli v přírodě. Hodně z nás žije ve městě a s přírodou nemá tolik kontaktu. Je to škoda, protože zapomínáme, že jsme její součástí a jak blahodárné účinky na náš život má. Dnes budete mít čas na chvíli zpomalit, zastavit se na jednom místě a důkladně ho prozkoumat. Na začátku bude zkoumat každý sám a potom se opět sejdeme ke sdílení a diskuzi.

Doporučuji vám, abyste se do toho opravdu ponořili, odložili telefon, soustředili se na přítomnost a vnímali místo okolo sebe všemi smysly.

Instrukce

Dnes se všichni stanete pozorovateli a pozorovatelkami a budete samostatně pečlivě zkoumat tuhle lokalitu a podávat o ní zprávy.

Každému dejte list s instrukcemi. Během cvičení si všichni mohou dělat poznámky k uvedeným kategoriím, ale nesmějí spolu mluvit. Domluvte se na jasném signálu (např. hlasitý zvuk zvířete nebo pískání na stéblo trávy), po kterém se skupina opět sejde.

Pozorování

30 min.

Na úvod vysvětlíte, jak je vhodné připravit se na samotné pozorování (zhluboka se nadechnout, zavřít oči, zklidnit se, vnímat vlastní tělo v daném prostředí).

Nyní se projděte a najděte si pohodlné a ideálně i zajímavé místo, kde se posadíte o samotě. Pokud chcete, můžete si dělat poznámky.

Alternativní varianta

Aktivitu přetvořte na procházku, během níž budete prozkoumávat okolí. Počítejte však s nutnou úpravou zadání i času.

✿ *Jasně vymezte území pro aktivitu i čas a místo, kde se opět sejdete.*

✿ *Pečlivě vyberte lokalitu, kde nebude příliš mnoho jiných lidí, kteří by mohli narušit soustředění (ostrov na řece, pole, brownfield, prostory kolem dálnice či kolejí apod.).*

✿ *Namísto hlubokého ponoru do detailů konkrétního místa doporučte mapovat vztahy mezi jednotlivými krajinnými prvky a okolními elementy – měli by se zaměřit na přechody mezi nimi, na periferie a okraje, na využití prostoru, na uspořádání okolní krajiny.*

✿ *Mohou vyhledat konkrétní předmět, který přinesou nazpět a který bude symbolizovat jejich zkušenost.*

✿ *Počítejte s tím, že dostat se na takové místo a zpět může zabrat více času. Je proto vhodné zvážit, zda aktivitu nespojit ještě s další činností, která se bude rovněž odehrávat v dané lokalitě.*

Můžete je také povzbudit, aby si velmi pozorně všímali detailů, protože perspektiva v mikroměřítku obvykle nabízí neobvyklá a zajímavá zjištění.

Po přibližně 30 minutách zavolejte skupinu zpět předem dohodnutým signálem.

Reflexe 30 min.

Nejprve účastníky a účastnice požádejte, aby se seskupili do dvojčlenných až čtyřčlenných skupinek a podělili se o to, které místo si vybrali, jak cvičení probíhalo a jak ho vnímali.

Následně se celá skupina sejde k závěrečnému shrnutí. Zajistěte atmosféru klidného sdílení a vzájemného ocenění. Posílíte ji výběrem klidného místa, kde nebudete rušeni a budete mít soukromí. Vyzvěte také k aktivnímu naslouchání ostatních a k uvědomění si jedinečnosti náhledu na svět každého člověka. Podpoříte tak osobnější reflexe a vyhnete se pouhému výčtu postřehů. Sdílení je dobrovolné.

Požádejte skupinu o odpovědi na několik otázek, nejprve se ptejte na jejich pocity a poté na místo, které si vybrali ke zkoumání:

- *Jak jste se cítili? Jaké jste si vybrali místo a proč? Co jste pozorovali nečekaného?*

Následně přejděte k odborněji zaměřeným otázkám z pozorování:

- *Jaké známky biodiverzity (příp. změny atd.) jste pozorovali?*
- *Jaké jste zaznamenali důsledky lidské činnosti?*
- *Pozorovali jste nějaké zvíře? Jak se chovalo?*

Alternativní varianta

Pokud pracujete se zkušenější skupinou nebo je aktivita zařazena v rámci delšího programu a je díky tomu lépe kontextuálně usazena, můžete do reflexe zapojit následující otázky:

Co si z tohoto cvičení můžeme vzít do kontextu odolnosti?

Co se můžeme dozvědět o cirkulárních procesech v přírodě a ekonomice?

Kde jste pozorovali linii mezi lidským (kulturním) a přírodním?

Následně se pokuste poukázat na propojení mezi námi (lidským světem) a přírodou:

● *Jaké propojení vnímáte mezi lidmi a přírodou?*

Shromážděte konkrétní příklady (např. jsme závislí na stromech pro kyslík a čištění ovzduší; stromy a zeleň ochlazují okolí, když je horko; díky zdravé půdě plné bakterií, hub a dalších mikroorganismů může růst jídlo, které potřebujeme k životu atd.).

Na přírodě a okolním světě jsme závislí, jsme jejich součástí.

Na závěr se ptáme na otázky, které pomohou zúčastněným uvědomit si, díky čemu se jim podařilo zpomalit a lépe se propojit s přírodou. Tyto kroky pak mohou dále aplikovat ve svém životě i v jiných situacích.

- *Podařilo se vám zpomalit a uvědomit si všechna tato spojení?*
- *V jakých dalších situacích by se vám tohle uvědomění a schopnost zpomalení a pozorování mohly hodit?*
- *Které kroky by vám k tomu mohly pomoci?*

Tuto metodu lze výrazně formovat a přizpůsobit vašemu vzdělávacímu kontextu:

- A)** pečlivým výběrem kategorií pro pozorování
- B)** moderováním závěrečného sdílení
- C)** popsaným rozšířením aktivity

Během závěrečného sdílení je důležité zabývat se paradoxem, že zatímco většina lidí si přírody váží, lidstvo přírodu stále ničí. Může být vhodné upozornit na to, že mnoho lidí si představuje přírodu jako něco vzdáleného a jasně odděleného (v přírodních

parcích apod.), ale tato zkušenost ukazuje, že ji lze studovat a oceňovat i v sousedství.

Dbejte na to, abyste si přírodu neromantizovali tím, že budete reprodukovat dualismus mezi nedotčenou přírodou a moderními lidskými zásahy. Důraz by měl být kladen na komplexní propojení různých pozorovaných složek. Proto může být cenné zvolit i místo, které na první pohled nemusí hýřit přírodou nebo není úplně typické pro návštěvu (např. městská divočina, bývalý průmyslový areál).

Osvobození představivosti

Po hlubším pochopení hlavních příčin dnešních globálních krizí vyvstávají otázky, zda by věci mohly fungovat jinak a jak by takový lepší svět mohl vypadat. Pro řadu lidí píšících o sociální a ekologické krizi je problémem dnešního světa právě *krize imaginace* neboli krize naší tvořivosti, představivosti, hravosti a fantazie. Zdá se, jako bychom si už nedokázali představit svět, který by fungoval jinak než ten, v němž se právě nacházíme.

Imaginace je schopnost představit si, jak by věci mohly fungovat jinak a lépe, schopnost pochopit, že náš svět, život a instituce jsou proměnlivé, mohou se vyvíjet do jiných forem a nacházet nové způsoby fungování. Představování pro nás může být někdy obtížné, ale zároveň fakt, že nás k němu školní systém nepodněcuje, přispívá ke zkostnatění a ochuzení naší schopnosti představit si jiné způsoby fungování světa. Stejně problematická může být i skutečnost, že v debatě o klimatické a environmentální krizi převládá strach a nejistota, což nás vede k tomu, že si představujeme spíše černé scénáře než kreativní řešení.

Umět si klást otázky, které rozšiřují naši imaginaci, a snít o jiném světě není pro většinu lidí zcela běžné, ale ukazuje se, že je to pro sociálně-ekologickou transformaci klíčové. Dobrou zprávou je, že imaginaci lze považovat za sval, který můžeme posilovat. Pokud začneme sami

u sebe a začleníme prvky představivosti do výuky, do fungování našich pracovních a přátelských týmů nebo do našich osobních úvah o světě, můžeme tento sval posílit a přiblížit se vizi spravedlivějšího a udržitelnějšího světa.

Imaginaci je také třeba osvobodit, takřikajíc „dekolonizovat“. To znamená osvobodit se od zažitých, ale často nepřesných nebo přímo škodlivých představ o oddělení člověka od přírody, o tom, co je „pokrok“, jaké společnosti jsou „rozvinuté“ a jaké „rozvojové“, co je moderní a vyspělé a co je zaostalé a primitivní.

Než přejdeme ke konkrétním cestám sociálně-ekologické transformace a politikám, které by nás mohly posunout směrem k budoucnosti nezávislé na nekonečném růstu, máme prostor věnovat se lidské představivosti. Prostřednictvím následujících metod budou mít mladí lidé možnost pochopit podstatu představivosti, formulovat vize udržitelného a spravedlivého světa, ve kterém by chtěli žít, nahlížet na problémy pomocí nástrojů systémového myšlení nebo zkoumat své hodnoty prostřednictvím divadelního zážitku.

O imaginaci

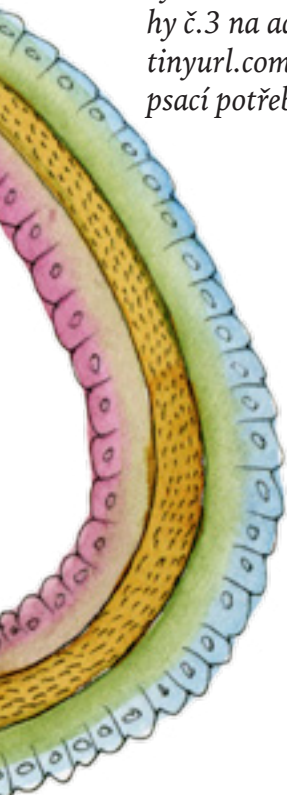

Doporučený počet lidí:
3–30

Čas:
105 minut
(+10 min. přestávka)

Pomůcky:
vytištěné texty a role z přílohy č.3 na adrese
tinyurl.com/odvahanerust,
psací potřeby, barevné fixy

Imaginace (schopnost představit si jiné fungování světa) a formulování vize (představy takové společnosti, ke které chceme směřovat) jsou důležitými kompetencemi při sociálně-ekologické transformaci. Aktivita je zaměřená na důvody, proč je důležité představovat si ideál světa a budoucnosti optimisticky, a seznamuje s momentálními překážkami, které nám brání naši imaginaci rozvíjet. Během aktivity pracují účastníci a účastnice s textem a pomocí různých rolí při jeho čtení se zaměřují na nejdůležitější myšlenky, nezodpovězené otázky i možnosti využití v praxi.

Cíle

- Účastníci a účastnice chápou význam imaginace a vize pro sociálně-ekologickou transformaci.
- Znají překážky, které imaginaci brání, a trendy, jež snižují naši schopnost imaginace.
- Znají příčiny, proč lidé dnes tak málo využívají imaginaci lepší budoucnosti a světa.
- Navrhnuou možné praktické využití imaginace lepší budoucnosti a světa.

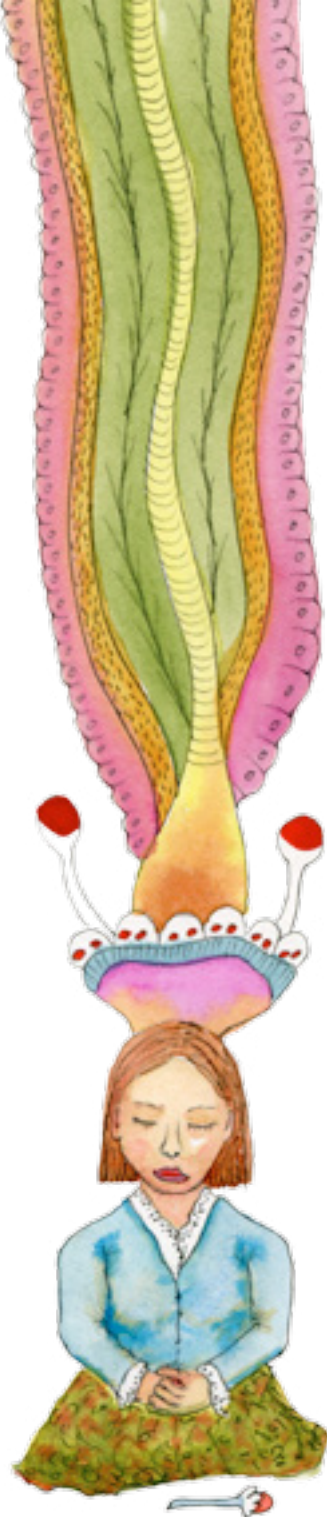
Úvod a evokace

10 min.

Představte aktivitu a vysvětlete, co se bude odehrávat

Na to, abychom dokázali hledat řešení krizí dnešního světa, potřebujeme zapojit svoji představivost, kreativitu a fantazii. Musíme si umět představit, jak by svět mohl vypadat a fungovat jinak – spravedlivěji vůči lidem i přírodě. Dnes se

ale nacházíme v době, kdy je naše imaginace – schopnost představovat si možné alternativy světa – oslabená. Za chvíli budeme společně pracovat s textem, který nám poodhalí možné příčiny naší oslabené imaginace, a dozvíme se, proč je důležité imaginaci rozvíjet.

Nejprve položte skupině následující otázky.
Odpovědi můžete zapisovat na flipchart.

- *Kdy zapojujete svoji představivost?*
- *Jaké jsou podle vás bariéry, které brání používání naší imaginace?*

Rozdělení do skupin a vysvětlení aktivity 10 min.

Rozdělte skupinu na trojice. Každý dostane stejný text a k němu roli, jak na text nahlížet. Každá role se v textu zaměřuje na něco jiného. Jakmile si všichni text přečtou, sdílejí, co se dozvěděli a co v textu podle své dané role našli.

Rozdejte vytištěné role (příloha 3a) a texty ke čtení (příloha 3b) a zadejte:

Při čtení se bude každý ve vaší skupině dívat na obsah textu jinýma očima. Vaše role vás navede, na co se máte soustředit.

- **Role tazatele:** ptá se na otázky, které se vztahují k novým informacím, jež nejsou v textu zodpovězené.
- **Role mistra pasáží:** hledá v textu klíčové a nosné pasáže, věty, které zachytávají hlavní argumenty.
- **Role praktika:** vztahuje text ke svým zážitkům a zkušenostem, propojuje text s praxí.

Práce s textem a sdílení 🕒 55 min.

Nechte dostatečný čas na práci s textem a sdílení ve skupinách (30 minut).

Následně vybídněte skupiny, aby představily svá zjištění, která vzešla podle daných rolí. Zjištění zapisujte podle rolí na flipchart (25 minut).

Závěrečná reflexe 🕒 30 min.

Ptejte se postupně na následující otázky:

- *Co si odnášíte z diskuze nad přečteným textem?*
- *Jaká je podle vás role imaginace v sociálně-ekologické transformaci?*
- *Jak můžete rozvíjet představivost ve svém vlastním životě (v práci, v rámci aktivismu, v dalších činnostech)?*
- *Jak by vypadal váš život po tomto workshopu, kdybyste využili své „aha momenty“ nejvíce, jak to jde?*

Vedená vizualizace

Doporučený počet lidí:
3–24

Čas:
85 minut

Pomůcky:
flipchart a fixy, pohodlné
a klidné místo

Pro skutečně silnou vnitřní motivaci aktivně se zasadit o lepší budoucnost je velmi důležité naučit se představit si lepší svět, ve kterém mohou společně vzkvétat lidé i jiné živé bytosti. Právě k tomu nám může pomoci řízená vizualizace, se kterou pracuje následující metoda. Účastníci a účastnice budou pomocí řízené vizualizace formulovat svou vizi spravedlivé společnosti a naučí se, jak ji mohou rozšiřovat.

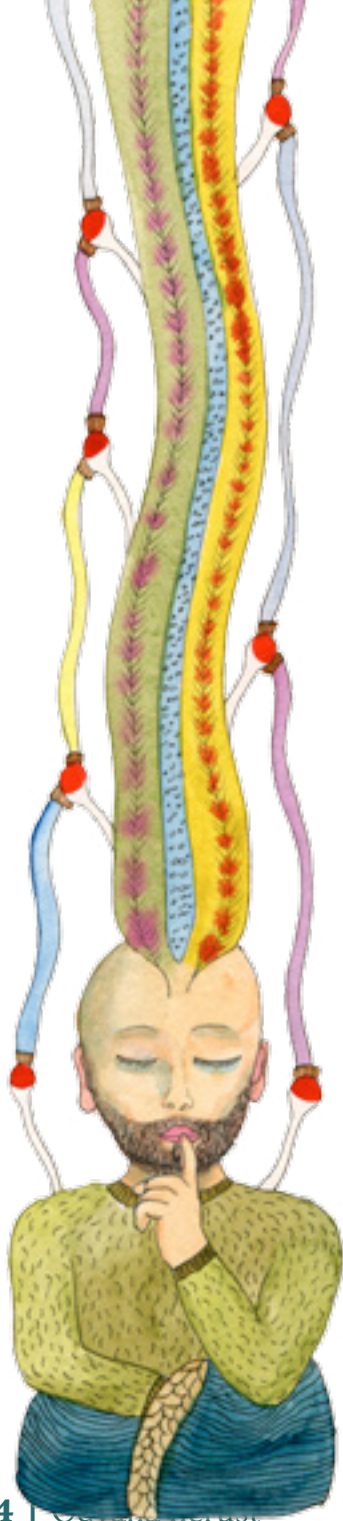
Cíle

- Účastníci a účastnice formulují vizi světa, ve kterém chtějí žít.
- Znají způsoby, jak si mohou rozšiřovat imaginaci.

Úvodní naladění 5 min.

Vysvětlete účel následující aktivity a význam řízené vizualizace:

Každý člověk si během života formuje představy o životě a o světě, ve kterém žije. Díky rozhovorům se staršími lidmi nebo historickým filmům a knihám si například tvoříme představu o minulosti. Žitá zkušenost spolu s informacemi od jiných lidí a z médií nám pomáhá vytvářet si představu o současném světě. Při tvorbě představ o budoucnosti se pak často spoléháme na sci-fi. Ta je z velké části dystopická, a odráží tak oprávněné obavy ze současného vývoje světa. Pro skutečně silnou vnitřní motivaci aktivně se zasadit o lepší budoucnost je naopak velmi důležité naučit se představit si lepší svět, ve kterém mohou společně vzkvétat lidé i jiné živé bytosti. Právě k tomu nám může pomoci vedená vizualizace.

Evokace 15 min.

Před samotnou řízenou vizualizací se podíváme na vaše šťastné vzpomínky a na to, jak jste je prožívali.

Rozdělte skupinu do čtveřic a každé z nich dejte flipchart a fixy. Zadejte jim otázky, o kterých budou diskutovat. Hlavní body si budou zapisovat na flipchart. Otázky napište viditelně na flipchart nebo na tabuli, aby se k nim mohly skupinky během diskuze vrátet.

Představte si nějaký šťastný moment ze svého dětství.

- Co se dělo?
- Jak jste se u toho cítili?
- Slyšíte ve svém okolí nějaké zvuky, cítíte nějaké vůně?

Odpovědi sdílejí skupinky v kruhu a zapisují je na flipchart.

Imaginace 25 min.

Nyní přejděte k samotné řízené vizualizaci:

Zkuste se teď pohodlně posadit a zavřít oči. Provedu vás krátkou imaginací udržitelného světa. Možná se vám to bude zdát zvláštní nebo vtipné. Je to v pořádku. Nejsme na to tolik zvyklí. Budeme se teď snažit spojit s naší vizí udržitelného světa. Pro některé z vás to bude možná lehké, protože nad tím často přemýšlíte, a budete vidět detailní, podrobné obrazy. Možná se vám také vize ukáže přes jiné smysly, skrze hlasy, vůně nebo barvy.

Pro někoho to bude možná těžší. Můžete mít pocit, jako by se uvnitř vás něco bránilo. Přijměte tyto pocity, je to v pořádku, říkají vám něco o kultuře, ve které jste vyrostli, nebo vám pravděpodobně říkají něco o vašich bolestech. Pokud za vámi

žádné obrazy nebudou přicházet, nebojte se, i to je v pořádku. Zkuste se jen uvolnit a pozorujte, co se bude dít. Měla by to být relaxace.

Pokud vám můj hlas nebude pomáhat nebo vás bude směřovat někam, kam nechcete jít, nemusíte mě poslouchat. Důvěřujte si a uvidíte, co se vynoří nebo kam vás to zavede.

Udělejme teď jeden velký hluboký nádech a výdech...

Dům

Představte si, jak jdete večer spát, uleháte do postele, zakrýváte se peřinou a usínáte. Během spánku se ale přemístíte v čase a ráno se probouzíte do udržitelného světa. Nacházíte se ve svém vytouženém udržitelném domě. Podívejte se kolem sebe: jak to kolem vás vypadá? Jaký je to pocit, probudit se do tohoto světa? Když se podíváte z okna nebo vyjdete ze dveří, jak by to vypadalo, kdyby to bylo takové, jak opravdu chcete? Kdo další bydlí s vámi a kolem vás ve vašem okolí? Jsou to lidé? Nebo je to někdo jiný?

Může to být ve městě, na vesnici nebo něco mezi tím. Jak vypadá vaše sousedství? Jak vypadá okolní krajina? Co zde roste? Jak vypadá místní infrastruktura, z jakých je materiálů? Kdo tam bydlí? Čím se tito lidé živí? Jaké máte mezi sebou vztahy? Jak často spolu komunikujete a o čem si povídáte? Co vás spojuje?

Město

Ted', jestli můžete, si zkuste představit vyšší celek, třeba celé udržitelné město nebo kraj, které fungují přesně tak, jak chcete. Jak to tam vypadá? Procházejte se tam... Jaké u toho máte pocity? Jaké vztahy mají lidé mezi sebou bez ohledu na rozdíly – starší, mladí, děti nebo třeba lidé jiné barvy pleti?

Odkud pocházejí vaše potraviny? Jak lidé získávají energii? Jakými prostředky cestují? Kam a jak často? Jak se zde dělají společná rozhodnutí? Jak se řeší konflikty? Jaké druhy technologií se zde využívají? Jaké je tempo každodenního života?

Práce

Jakou práci děláte v tomto udržitelném světě? Jak za ní chcete být oceněni? S kým v ní spolupracujete? Jaká je vaše role? Co je to, co vás nejvíce naplňuje?

Vzdělávání

Jak v tomto udržitelném světě funguje vzdělávání? Chodí děti pořád do školy? Jestli ano, jak taková škola vypadá? Co je jejím hlavním cílem? Na čem v ní záleží? Jakou roli tam hrají učitelé? Co dělají děti a studenti?

Svět

Pomalu se opět přesuneme, tentokrát na úroveň celého světa. Jsou ve vaší vizi udržitelného světa státy? Pokud nejsou, co jiného je místo nich? Jak funguje spolupráce napříč planetou? Co lidé považují za pokrok?

Svět prošel obrovskou transformací, ale některým dopadům klimatické změny jsme se nestihli vyhnout. Někteří lidé museli opustit svoje domovy a země, které už jsou neobyvatelné. Jak k nim v tomto světě přistupujeme? Jak jsme se na úrovni měst vypořádali s vlnami veder? Co je v těchto městech jinak? Na jakých dalších problémech zde lidé pracují? Jak se je daří řešit?

Jaké to je, žít na tomto světě? Které hodnoty nebo principy jsou v tomto světě důležité? Co vám v tomto světě dělá radost?

Zkuste teď strávit několik následujících momentů tím, že prozkoumáte to, co vás v tomto světě láká – cokoli, co chcete, aby v takovém světě bylo.

Strávili jste den prozkoumáváním udržitelného světa a opět uléháte. Přemísťujete se nazpět v čase do naší reality. Probouzíte se.

Až budete připraveni, otevřete oči...
Vítejte zpět.

Alternativní varianta

Aktivita může bez problémů probíhat i online. Nástrojem pro online sdílení může být Jamboard.

Tipy pro lektory a lektorky

Snažte se zajistit, aby řízená imaginace probíhala na příjemném a pohodlném místě, kde se každý může na imaginaci soustředit. V ideálním případě by vás neměly rušit žádné hlasité zvuky z okolí.

Návrat a společné sdílení 40 min.

Nyní dejte všem chvíli času, aby se jejich pozornost vrátila do společného prostoru. Nechte v kruhu zaznít několik hlasů, abyste mohli položit otázku:

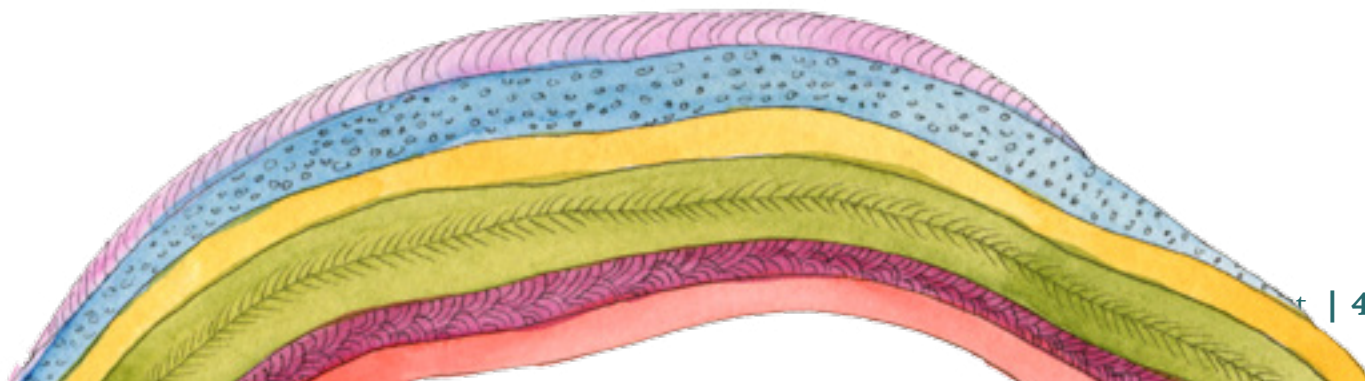
- *Jaké to pro vás bylo?*

Poté se skupina rozdělí na menší skupinky po dvou až čtyřech lidech. V rámci nich proběhne sdílení, co bylo pro koho důležité, a postřehy se napíší na post-it kartičky.

- *Co pro mě bylo ve vizi důležité?*
- *Jaké nejsilnější momenty se v ní objevily?*

Ve společném kruhu sdílejte nejsilnější momenty z každé skupiny. Nalepte lístečky na velkou tabuli a seskupte je podle podobnosti. Vytvoří se tak společná vize budoucnosti. Poté se věnujte tomu, jak se zúčastnění cítili při samotném sdílení:

- *Jak jste se cítili, když jste se podělili o svou vizi?*
- *V čem pro vás byla tato zkušenost cenná?*
- *Jaké zdroje představitivosti ve svém životě nacházíte?*

Ledovec systémového myšlení

Doporučený počet lidí:
3–30

Čas:
120 minut
(+ 2x 10 min.
přestávka)

Pomůcky:
flipchart, fixy, několik
čistých papírů, vytištěné
obrázky ledovce s otázkami
z přílohy č.4 na adrese
tinyurl.com/odvahanerust;
volitelně projektor pro před-
stavení schématu ledovce
a popisu jeho pater, otázky

Ledovec je jedním z nástrojů systémového myšlení, který pomáhá nahlédnout, jak se prvky v systémech v průběhu času mění a jak struktura systému tvoří jeho chování. Struktura ledovce nám umožňuje jít „pod hladinu“ každodenních událostí a společenských problémů. Díky otázkám u jednotlivých úrovní můžeme porozumět vnitřní dynamice vybraného jevu a jeho možným příčinám. Nástroj nás může na-směrovat ke smysluplné akci a pomoci nám rozpoznat, kde mohou naše snahy o změny selhávat, nebo naopak bodovat.

Cíle

- Účastníci a účastnice si uvědomují, že jak běžné každodenní události, tak i celospolečenské problémy jsou většinou mnohem komplexnější, než se na první pohled zdá.
- Znají model, který umožňuje hledat podstatu problémů.
- Vědí, že pro komplexní řešení problémů je nutné znát jejich podstatu.

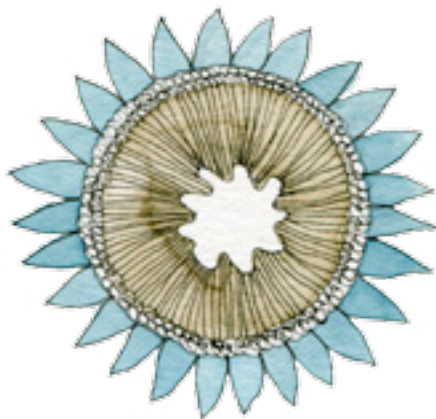
Úvod

5 min.

Všichni známe obrázky ledovcových hor, které se odlomily z ledovce a volně plavou v oceánu. Impozantně se tyčí nad hladinu, přitom naprostá většina jejich hmoty se nachází pod hladinou. Podobně prvotní pohled na nějaký jev může ukázat jeho snadno viditelnou část, ale souvislosti a příčiny, proč tento jev nastal, často není snadné ihned odhalit. Nástroj ledovce systémového myšlení nám díky definovaným úrovním s návodnými otázkami pomůže nahlédnout, jak se prvky

v systémech v průběhu času mění a jak struktura systému tvoří jeho chování. Půjdeme tedy za pomoci tohoto nástroje „pod hladinu“ a analyzujeme vybrané každodenní události nebo společenské problémy. Znalost příčin problému může být totiž nezbytná k smysluplnému řešení a může nás motivovat ke správně cílené akci.

Společný výběr problému a rozdělení do skupin

15 min.

Nechte všechny zúčastněné, aby se na chvíli zamysleli nad problematickými událostmi či jevy, které ovlivňují celou skupinu. Může jít o něco, co souvisí s obcí, v níž žijí (např. problém s nedostatečnou veřejnou dopravou), ale i o problém globální úrovně (úbytek biodiverzity, znečištěné ovzduší, klimatickou krizi, sociální nerovnost či hladomory). Všechny návrhy запиšte na flipchart.

Společně z nich vyberte dva až pět problematických jevů, které nejvíce rezonují (podle velikosti skupiny, např. dva pro desetičlennou skupinu, pět pro skupinu nad 20 osob).

Každý vybraný problematický jev napište na jeden papír formátu A4 a nechte každého jednotlivce, aby si vybral ten, který je pro něj nejdůležitější, který v něm nejvíce rezonuje. Zajistěte, aby byly skupinky podobně početné (ovšem není prioritou, aby byly stejně velké, ale aby se lidé seskupili kolem problémů, které jsou pro ně důležité).

Bude výhodou, pokud budete mít do vybraných problematických jevů vhled. Jestliže je skupina mladší nebo méně zkušená, můžete si zvolit pouze jeden problém a analyzovat ho společně v celé skupině.

Tip

Pro představení ledovce se může hodit projektor. Lze se bez něj obejít, pokud každé skupině dáte vytištěný obrázek ledovce s popisem pater (viz příloha 4a).

Ledovec a jeho úrovně

20 min.

Používáním ledovce posilujeme schopnost vidět problém zároveň s tím, co jej tvoří. Události, které jsou nám viditelné, mají své hlubší příčiny, jež jsou očím neviditelné a potřebují systémové přemýšlení. Díky hlubšímu porozumění rozpoznáváme, že chování systému je ovlivňováno:

- vzorci chování, návyky, institucemi (systémová struktura)
- příběhy, představami o světě a jeho fungování a zákonitostech (mentální modely)

Spodní patra pomáhají udržovat patra horní. Pokud svou akci, kterou chceme dosáhnout změny, zaměřujeme na změnu ve spodních patrech systému, jsme schopni i významnější a hlubší proměny. Nástroj ledovce také pomáhá vyhýbat se obviňování (neschopnosti vidět do hlubších vrstev) a na místo toho hledat systémovou příčinu.

Vysvětlíte jednotlivá patra podle obrázku ledovce. Poté rozdejte do každé skupiny vytištěný obrázek prázdného ledovce (příloha 4b). Ujistěte se, že všichni konceptu ledovce porozuměli, a dejte prostor pro případné otázky.

1.-4. úroveň ledovce

10 + 10 + 15 + 15 = 50 min.

Skupinky se nyní zaměří na problematický jev, který si vybraly.

Na celou analýzu máte 50 minut: na první dvě úrovně si nechte po deseti minutách a na další dvě po patnácti. Budu za vás sledovat čas a vždy vás upozorním, že se máte posunout k další úrovni.

V rámci každé úrovně si budou pokládat související otázky a zapisovat si své odpovědi.

Události

Zde sledujeme jednotlivé jevy a popisujeme problém, který vidíme.

Trendy a vzorce

Na této úrovni se posuneme pod hladinu toho, co vidíme. Hledáme opakující se vzorce a trendy, které spojují jednotlivé události. Hledáme to, co jednotlivé události dokáže zasadit do vzorců a trendů.

Systémová struktura

Při dalším zkoumání hledáme struktury, které vytvářejí vzorce, trendy i jednotlivé události. Tyto struktury jsou vytvořené člověkem a mají určité uspořádání, hierarchii, postup, členitost. Příkladem struktur může být uspořádání lavic ve třídě, školní vzdělávací plán, dopravní řád, nástroje pro týmovou komunikaci, nastavená hierarchie v pracovním týmu, nařízení a doporučení vlády, národní i mezinárodní zákony a normy, firmy, státy, organizace apod.

Mentální modely

Na nejhlubší úrovni ledovce můžeme najít mentální modely jako hluboce skrytá přesvědčení, představy o světě, velké příběhy (metanarativy), vytvářející specifickou podobu struktur (to, jaká vytváříme pravidla, návyky a vztahy, souvisí s tím, jaké chování a hodnoty prioritizujeme, a jaké naopak odsuzujeme).

❁ Co je problém, který můžeme pozorovat? ❁ Jak reaguji na to, co se děje? ❁ Jak na problém reagují ostatní?

❁ Co vidíme, že se opakuje? ❁ Můžeme si jednotlivé události navzájem něčím spojit? ❁ Co sledujeme, že v čase stoupá/klesá?

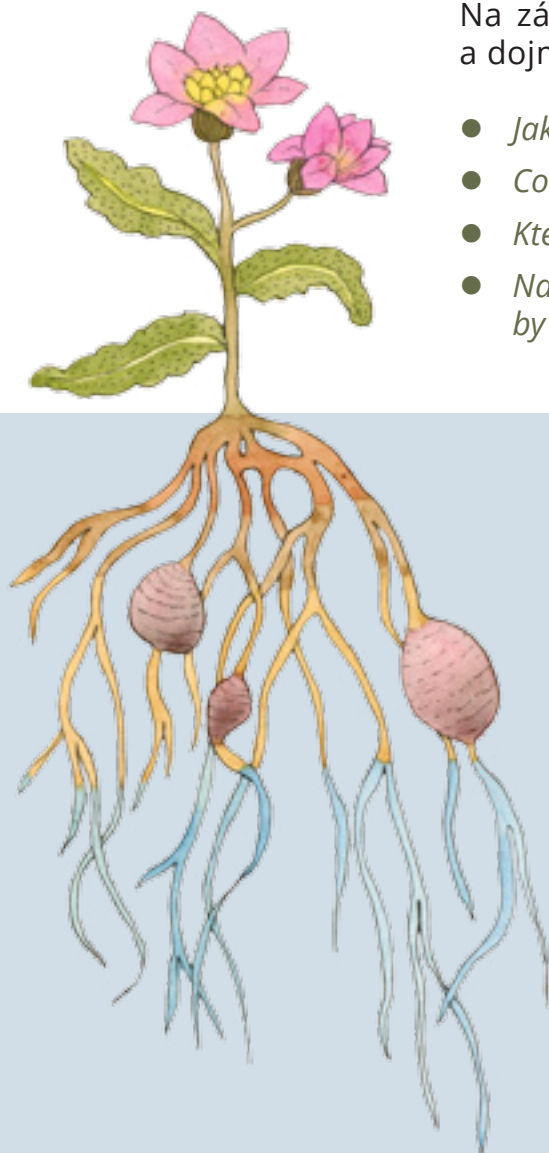
❁ Co může vytvářet opakující se vzorce a trendy? ❁ Co můžeme pojmenovat jako příčinu problémů? ❁ Jaké hmatatelné (fyzické uspořádání, instituce) a nehmátatelné jevy (vztahy, návyky, naučené vzorce jednání) vedou k událostem a opakujícím se trendům?

❁ Jaká očekávání, představy a přesvědčení o problému můžeme vysledovat? ❁ Jaké mentální modely, které souvisejí se sledovaným problémem, mohou být v současnosti přijímanou normou? ❁ Jak kultura, jazyk, představy o světě pomáhají utvářet problém, který sledujeme?

Reflexe 30 min.

Na závěr dejte prostor všem, aby vyjádřili své postřehy a dojmy z aktivity. Můžete se ptát na otázky:

- *Jak vám to šlo?*
- *Co zajímavého jste objevili a chtěli byste sdílet s ostatními?*
- *Která úroveň byla pro vás nejnáročnější a proč?*
- *Napadá vás jiný problém, na který jste narazili, pro který by se metoda ledovce dala použít?*

Ledovec, nebo rostlina? Aneb k radikalitě řešení

Nahradme přirovnání k ledovci přirovnáním k rostlině – snadno viditelná je pouze nadzemní část rostliny, přičemž kořeny často mohou představovat stejnou nebo i větší část rostliny, ale na první pohled nejsou vidět. Většina rostlin má tak skvělou regenerační schopnost, že když zlikvidujeme její prýt (nadzemní zelenou část), z kořenů brzy vyraší nový. Podobně pokud toužíme problém opravdu vyřešit, je nutné jít na to chytře a radikálně – řešení zaměřit na kořeny daného problému, aby nám z nich časem nevyrostl opět stejný problém. Ale proč radikálně, když je pojem „radikalita“ často používán v negativních konotacích? Etymologie tohoto slova je spojena s kořenem (lat. radix) a vskutku označuje řešení věci od „kořene“ jejích příčin.

Divadlo Fórum s regenerativními hodnotami

Doporučený počet lidí:
5–30

Čas:
95 minut

Pomůcky:
flipchart/papír/tabule, fix;
volitelně běžné předměty v
okolí mohou sloužit jako
rekvizity

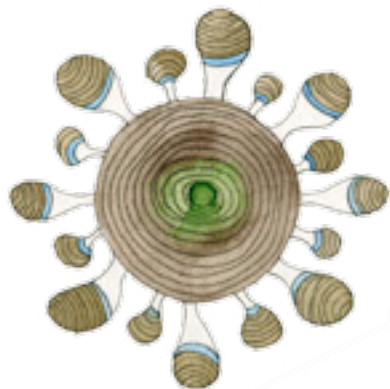
Divadlo Fórum obecně umožňuje lidem skrze improvizovanou divadelní scénu představit si jinou možnost vývoje situace, a to takovou, že pozitivní a konstruktivní přístup a hodnoty převáží nad negativními jevy a stereotypy ve společnosti. Tímto způsobem si lidé mohou nejen představit skutečně lepší svět, ale v hrané formě jej i zažít. Na rozdíl od klasického divadelního fóra tato metoda klade důraz především na uplatnění regenerativních hodnot, které jsou nutné pro sociálně-ekologickou transformaci a nerůstovou ekonomiku. Zásadní je možnost skrze divadelní prožitek posílit vlastní schopnost změnit realitu k lepšímu.

Cíle

- Účastníci a účastnice si uvědomují důležitost hodnot udržitelné/nerůstové společnosti (kooperace, solidarita, rovnost, úcta k přírodě apod.).
- Rozvíjejí svou schopnost improvizace a aktivního zapojení.

Rozehřívací cvičení 15 min.

Před začátkem aktivity věnujte čas rozehrívacím divadelním cvičením (můžete využít některé rozcvičky z wiki improligy, doporučujeme např. stroj; příběh po slovech; jsem, беру; taj-či; samurajové; samuraj; orchestrion; více viz <https://tinyurl.com/rozcviciky>).

Představení metody 5 min.

Divadlo utlačovaných

Aktivita je inspirována konceptem Divadla Fórum. Tuto techniku vypracoval Augusto Boal a uveřejnil v publikaci Divadlo utlačovaných. Hra nebo scénka typicky vyobrazuje nějaký typ útlaku. Poté, co je zahrána jednou, herci a herečky scénku opakují. Přitom kdokoli z publika může zakřičet „stop“. V tom okamžiku se stává hercem nebo herečkou, vstupuje do hry a nahrazuje utlačovanou postavu. Předvádí jiný způsob jednání, čímž může být dosaženo odlišného konce hry. Ostatní přitom zůstanou ve svých rolích a improvizují. Tato technika není jen hrou, je i nástrojem transformace – využívá se v komunitách po celém světě v rámci snah o sociální a politické změny, řešení konfliktů a budování komunit, ale také v terapii.

Představte metodu a koncept Divadla utlačovaných od Augusta Boala. Základní principy je dobré napsat na flipchart.

Vybídněte přítomné, aby brainstormovali situace ze života, při nichž zažili nějakou konfliktní nebo jinak nepříjemnou životní situaci. Důležité kritérium je, aby v ní figurovaly alespoň dvě osoby. Nechte je zvážít, jaký zážitek byl pro ně dost silný či nepříjemný, ale zároveň cítí, že o něm mohou mluvit před ostatními.

Brainstorming hodnot 10 min.

Následuje brainstorming společenských hodnot, které jsou potřebné pro lepší svět založený na nerůstu, (klimatické a ekologické) spravedlnosti a regenerativním přístupu. Pro snazší pochopení se můžete ptát:

- *Jaké hodnoty jsou podle vás potřebné pro lepší svět? Pro svět, ve kterém by bylo dobře všem, i vám?*

Hodnoty zapište na papír, flipchart nebo tabuli pro pozdější použití, aby je všichni viděli.

Výběr situace 5 min.

Vyberte jednu ze situací zmíněnou při brainstormingu, ideálně společně, například hlasováním. Poté ji společnými silami přetvořte v model pro scénku. Ptejte se na detaily situace a zjišťujte, jaké záměry a cíle mají jednotlivé postavy.

Alternativní varianty

Scénku můžete (dle časových možností) zkoušet vícekrát s různými hodnotami nebo si vybrat jinou situaci. V takovém případě vybídněte lidi z publika, aby obsadili nové role.

Čeho jste si všimli? Co bylo jinak?

Jak by vypadal svět, kdyby se lidé opravdu řídili hodnotou, kterou jste vybrali?

Které hodnoty potřebujeme rozvíjet ve společnosti, aby se na světě žilo lépe všem lidem?

Jaké další hodnoty byste ještě chtěli vyzkoušet při improvizaci?

Scénka poprvé 25 min.

Obsadte role dobrovolníky a dobrovolnicemi a nechte je zahrát modelovou situaci tak, jak by se podle nich odehrála ve skutečnosti. Pokud možno nezasahujte do hry, ale dobře pozorujte děj na „jevišti“ i v „hledišti“ pro pozdější reflexi během závěrečné diskuze. Běžné předměty v okolí mohou sloužit jako rekvizity.

Po první scénce následuje krátká reflexe. Ptejte se na otázky (přízpůsobte je odehrané scénce):

- *Co jsme viděli? Co se dělo?*
- *Na základě jakých hodnot jednaly postavy, že došlo k problému / že to takto dopadlo?*

Scénka podruhé 15 min.

Vyzvěte všechny přítomné, aby pomocí hlasování vybrali jednu z hodnot lepšího světa:

Na začátku jste pojmenovali hodnoty potřebné pro lepší svět. Vyberte jednu z nich, která by mohla změnit situaci od základů.

Poté, co hodnotu vyberou, vyzvěte je, ať celou situaci zahrají znovu ve stejném obsazení, ale jinak:

Představte si, že hodnota, kterou jste vybrali, je na světě na jedinou univerzálně platná – všichni žijí a jednají podle ní. Je to nejdůležitější hodnota ve společnosti. Zahrajte situaci znovu s touto hodnotou.

Reflexe 20 min.

Při reflexi pokládejte otázky a nechte dostatek prostoru pro vyjádření jak publika, tak i těm, kteří ztvárnili role:

Nové politiky a jejich praktické zavedení

Následující kapitola je oproti předchozím velmi konkrétní. Představuje několik metod, prostřednictvím nichž se lze zamýšlet nad možnostmi, jak často abstraktní a nové myšlenky a vize nerůstové transformace proměnit v politicky uchopitelnější a prosaditelné požadavky. Mimo jiné níže naleznete základní nerůstové politiky, při jejichž tvorbě jsme se inspirovali především návrhy ekologického ekonomy Giorgise Kallise. Podobných politických návrhů však existuje více a výčet, který jsme použili, rozhodně není všeobíhající.

Dnešní koloběh ekonomiky závislé na růstu je poháněn nerovností a umělým vytvářením nedostatku věcí, kterých je ve skutečnosti dost pro všechny, zatímco zdroje se hromadí u lidí, kteří mají více, než potřebují. Pokud však při současném nastavení systému přestaneme bez zavedení jakýchkoli opatření ekonomicky růst, vyvoláme tím recesi, jež se ve společnosti projeví ztrátou pracovních míst nebo důchodů a ze všeho nejdříve se negativně dotkne nejzranitelnější části společnosti. Historicky se potom takový konflikt o distribuci řešil dalším růstem na úkor přírodních ekosystémů a pohádkou o zvětšujícím se koláči, která říká, že čím bude koláč větší, tím se budou mít všichni lépe. Růst se tak stal cestou ke kompromisu mezi „těmi dole“ a „těmi nahoře“, kterým zůstává většina koláče.

To dnes ale přestává fungovat, protože narážíme na limity a začíná být reálný nedostatek

některých zdrojů. Proto je současně potřeba kontrakce a redistribuce, na což se nerůstové hnutí snaží odpovídat souborem konkrétních politik, které by umožnily postupný útlum a přeměnu na růstu závislého systému v stabilnější a prosperující systém, v němž je možný dobrý život pro všechny.

Naším cílem není poskytnout vyčerpávající seznam, ale spíše ilustrovat dosavadní návrhy a případně inspirovat k tvorbě dalších. Stejně tak je třeba si uvědomovat, že konkrétní příklady již zavedených politik nejsou nadčasové a budou nevyhnutelně zastarávat. Práci se skupinou lze rozšířit také o další konkrétní politiky navržené přímo pro Českou republiku, jež naleznete v programu sociálně-ekologické transformace Nová dohoda, který připravily české občanské organizace ve spolupráci s odborníky a odbornicemi.

Návrhy na přechod k postrůstové ekonomice jsou kritiky často označovány za „příliš utopické“, „neprosaditelné“ nebo „nadmíru abstraktní“. Opomíjí se, že mnoho aspektů „nerůstového“ způsobu života již dnes mnozí z nás praktikují. Touto kapitolou vás zveme k hlubšímu prozkoumání, jak takové praktiky rozšířit.

Tichá diskuze

Doporučený počet lidí:
10–24

Čas:
95 minut
(v závislosti
na zkušenostech
skupiny –
u zkušenějších je
pravděpodobné,
že bude diskuze
delší; +10 min.
přestávka)

Pomůcky:
vytištěné texty k nerůstovým politikám z přílohy č.5 na adrese
tinyurl.com/odvahanerust,
čisté papíry, fixy různých barev, flipcharty, lepidla

Aktivita využívá mlčení a individuální reflexi jako nástroje, které nám pomáhají prozkoumat téma konkrétních nerůstových opatření a politik do hloubky a vlastním tempem. V rámci diskuze zúčastnění formulují své postřehy a otázky na podnět (zde vybraný krátký text o konkrétní nerůstové politice nebo praxi) i na komentáře ostatních písemně.

Cíle

- Účastníci a účastnice znají konkrétní nerůstové politiky a jejich praktickou aplikaci ve světě.
- Lépe formulují své myšlenky v psané podobě.

Úvod 15 min.

Nejprve zarámujte celou aktivitu:

Ekonomická teorie nerůstu se často může zdát příliš abstraktní a neuchopitelná. Dnes se proto budeme zabývat konkrétními řešeními a politikami, které přispívají k zvládnutí klimatické krize, snižování sociálních nerovností a vytváření lepšího života pro všechny.

Rozdělení do skupin a výběr tématu

Připravte si texty s politikami (příloha 5) a napište jejich názvy čitelně na čistý papír. Rozdělte přítomné do skupin po dvou nebo třech lidech a vyzvěte je, aby se podívali na názvy politik a vybrali si jednu z nich. Politik v příloze je celkem 13, můžete dát na výběr všechny nebo se omezit na témata, která jsou pro skupinu, s níž pracujete, vhodnější (např. politiky týkající se práce či přírody a klimatu atd.).

Alternativní varianta: Little Paper

Při této variantě umístěte text s nerůstovou politikou doprostřed papíru běžné velikosti (nahradí flipchart). Vyberte čtyři nebo pět různých politik a podle toho rozdělte přítomné do čtyřčlenných nebo pětičlenných skupin. Každý začne komentářem k podnětu na svém malém papíře. Po několika minutách předá svůj papír tomu, kdo sedí vedle něj. Ten může reagovat jak na vybranou politiku, tak na dopsaný komentář. Tento postup se opakuje několikrát po kruhu, aby měli všichni možnost okomentovat každý papír. Vše probíhá v tichosti stejně jako u aktivity s flipchartem. Poté si každý prohlédne svůj původní papír a přečte si komentáře ostatních. Nakonec probíhá v rámci skupinek diskuze o otázkách a myšlenkách, které z tohoto cvičení vyplynuly.

Každá skupina si vezme papír s vybranou politikou. Dále dostanou jeden flipchartový papír a lepidlo, aby mohli text nalepit doprostřed. Každý bude mít jednu fixu (ideálně rozdejte fixy různých barev), aby byla diskuze dobře viditelná.

Zadání a tichá diskuze ve skupinách 20 min.

Vysvětlete formu aktivity:

Celá aktivita se bude odehrávat v tichosti. Veškerá komunikace proto proběhne prostřednictvím psaného slova. Později budete mít čas verbálně diskutovat ve dvojicích či trojicích a také v širší skupině.

Nejprve si důsledně přečtete vybranou politiku. Poté může kdokoli začít kamkoli na flipchart psát své otázky, postřehy nebo zkušenosti ze života spojené s textem. Nemusíte pouze psát, co se vám honí po přečtení textu hlavou, ale také reagovat na to, co napsali ostatní – na jejich otázky a postřehy. Je možné, že diskuze se časem od tématu trochu odkloní, ale to je v pořádku. Na diskuzi máte 15 minut.

Ujistěte se, že nikdo nemá další otázky, které by později narušovaly ticho. V průběhu aktivity procházejte mezi skupinami, abyste se ujistili, že mají přiměřené množství času. Začátek aktivity a ztišení můžete odstartovat použitím zvonku.

Tichá diskuze mezi skupinami 25 min.

Po uplynutí času se diskuze rozšíří mezi skupiny:

Nyní máte možnost obejít místnost a přečíst si texty, se kterými pracovaly ostatní skupinky, a také si prohlédnout již proběhlé diskuze. Můžete reagovat na samotné texty i na otázky a komentáře ostatních.

Trvání této části uzpůsobíme podle počtu lidí a jejich znalosti tématu.

Alternativní varianta: Procházka po galerii

Aktivitu s flipchartem lze uspořádat také jako procházku po galerii. V této variantě jsou flipcharty s texty přilepené na stěnách nebo umístěné na stolech a všichni je v tichosti a vlastním tempem komentují. Můžete také přidělit flipchart do dvojic nebo trojic a po pěti až deseti minutách vybědnout skupinky k přechodu k dalšímu tématu.

Návrat k vlastnímu flipchartu a diskuze 20 min.

Skupiny se nyní vrátí zpět ke svým flipchartům. Pokud jste na začátku použili zvonek, zazvoňte znovu, abyste všem navrátili řeč.

Od této chvíle začíná mluvená diskuze. Nejprve si přečtete a prodiskutujete připomínky a otázky ostatních skupin, které se nově objevily na vašem flipchartu.

Po několika minutách otevřeme diskuzi o ostatních flipchartech:

Nyní se zaměřte na diskuze na ostatních flipchartech.

- *Co jste se dozvěděli nového nebo zajímavého?*
- *Co vám nebylo jasné? O čem byste chtěli zjistit víc?*

Reflexe 15 min.

Vytvořte jeden společný kruh. Nejprve požádejte jednu osobu z každé skupinky, aby shrnula nejdůležitější poznámky, které zazněly v jejich debatě o nerůstových politikách. Na závěr se ještě zeptejte na způsob diskuze:

- *Jaké pro vás bylo diskutovat v tichu a psané formě?
Co si z toho odnášíte?*

Proces tiché diskuze zpomaluje myšlenkové pochody a dává příležitost zaměřit se na názory ostatních. Vytváří také vizuální záznam myšlenek a otázek, na který se můžete později odvolat. Jedná se o způsob, jak nechat vyjádřit i osoby,

které se do mluvené diskuze tolik nezapojují. Proces také napomáhá pozorně naslouchat myšlenkám ostatních. Poté, co se aktivita opakuje několikrát, zvyšuje se u zúčastněných pohodlí, sebedůvěra a dovednost tuto metodu používat.

Moře možností: world café

Doporučený počet lidí:
12–60

Čas:
195 minut
(+ 10 min. přestávka po každém kole)

Pomůcky:
texty s případovými studiemi
z přílohy č.6 na adrese
tinyurl.com/odvahanerust
pro každou skupinu

Metoda *world café* představuje příklady již zavedených nerůstových politik ve světě a umožňuje sdílet zkušenosti a názory a hledat odpovědi na otázky, které se k nim vážou. Jde o méně strukturovanou metodu, která může být použita buď samostatně, nebo jako část větší akce či procesu (konference, plánovací setkání apod.).

Cílem metody není za každou cenu dojít k jasným závěrům, cílům nebo plánům. Slouží spíše jako prostor pro výměnu názorů, rozšíření pohledů na téma a ukázka již existujících pozitivních a funkčních praxí. Metoda je vhodná pro 12 až 60 lidí.

Cíle

- Účastníci a účastnice se seznámí s konkrétními příklady implementace politik.
- Formují si vlastní postoje vůči konkrétním případům implementace politik a vzájemně je sdílejí.

Úvod 15 min.

Na úvod představte, čemu se budete v následující aktivitě věnovat:

V následujících 90 minutách se seznámíte s několika příklady již zavedených nerůstových politik. Budete pracovat ve skupinách ve třech blocích. Každý blok bude trvat 40 minut a bude zkoumat jinou otázku. Po půlhodině se skupiny vždy přesunou od jedné politiky k další. Výsledek diskuze bude vždy někdo ze skupiny zapisovat, čímž vznikne záznam i pro ostatní skupiny.

Příprava a zadání hry

Přítomní se rozdělí do skupin ideálně po čtyřech nebo pěti lidech. Každá skupina si vybere politiku (příloha 6), se kterou chce začít pracovat. Zdůrazníme, že se u politik skupiny později prostřídají, a všichni se tedy podrobně seznámí se třemi politikami. Upozorníme, že po 40 minutách se skupiny vymění, ovšem vždy jeden člověk z původní skupiny (např. ten, kdo zapisoval) u stolečku zůstane a představí nově příchozí skupině předchozí debatu. Zbytek skupiny se organicky přesune k dalšímu stanovišti a tématu, které je zajímá, přičemž skupiny by měly stále zůstat podobně velké. Rozdáme fixy a flipcharty a necháme každou skupinu určit člověka, který bude zaznamenávat diskusi celé skupiny.

Tipy pro lektory a lektorky

Je potřeba dostatečně velký nebo členitý prostor, aby mohly skupiny pracovat dost daleko od sebe a vzájemně se nerušily. Doporučujeme přehledně popsat jednotlivá stanoviště, aby se skupiny mohly jednoduše přesouvat.

1. kolo 40 min.

Každá skupina si nejdříve v tichosti přečte daný příklad politiky a poté se zamyslí, v čem vidí její výhody. Určený člověk nápady zapisuje na flipchart. V případě potřeby diskusi moderujete.

Mezikolo 10 min.

Přítomní se libovolně promíchají tak, aby každý přišel ke stolečku s politikou, se kterou ještě nepracoval. Jeden člověk z původní skupiny se nepřemísťuje, ale zůstává u původního papíru a představuje nově příchozím zápis předešlé skupiny.

2. kolo 40 min.

Poté, co si nově utvořená skupina vyslechne shrnutí diskuze předešlé skupiny, se společně zamýšlí a diskutuje, jaké mohou být nevýhody dané politiky.

Mezikolo 10 min.

Druhé mezikolo probíhá stejně jako první, ale u stolečku zůstává někdo jiný, kdo vysvětluje průběh diskuze nově příchozím.

Alternativní varianty

Pokud je skupina v tématu pokročilejší, lze místo předpřipravených příkladů politik vybrat pomocí brainstormingu ty, které už znají. Jestliže je skupina více než třicetičlenná, nahradte závěrečné kolečko metodou popkorn a nechte zaznít například jen tři hlasy.

3. kolo 40 min.

Poté, co si nově utvořená skupina vyslechne shrnutí diskuze předešlé skupiny, se společně zamýšlí a formuluje otázky, co dalšího by se o politice ráda dozvěděla.

Galerie výstupů a společná reflexe 30 min.

Na závěr vyvěste všechny vytvořené flipcharty po místnosti a vysvětlete další postup:

Nyní se přesuneme do galerie. V dalších 30 minutách budete mít možnost prozkoumat, na čem pracovali v předešlém čase ostatní. Prohlédněte si flipcharty, které skupiny vytvořily, a ptejte se patrona či patronky, kteří na flipchartu pracovali a jsou určeni, aby stáli u něj a odpovídali na otázky. Ostatní mohou jeho odpovědi doplňovat nebo pokládat další otázky.

Přesvědčte se, že každý flipchart má patrona či patronku a zahajte návštěvu galerie. Po každých deseti minutách upozorněte na zbývající čas a požádejte o vystřídání patronů a patronek.

Závěrečné kolečko 10 min.

Ptejte se:

- Co pro vás bylo nové a zajímavé?

Rolová hra: bingo (ne)spravedlnosti

Doporučený počet lidí:
8–30

Čas:
125 minut
(+10 min. přestávka)

*Pomůcky:
pro každého vytištěná 1 role
z přílohy 7b, vytištěné Pří-
klady zavedení nerůstových
politik z přílohy 6, pro ka-
ždého vytištěná tabulka na
bingo z přílohy 7a, zvonek
(Přílohy naleznete na adrese
tinyurl.com/odvahanerust)*

Důsledky klimatické krize dopadají na různé skupiny lidí jinými způsoby a každý má jiné možnosti se s nimi vypořádat. Kdo z klimatické změny těží? A na koho dopadá nejvíce? Prostřednictvím rolové hry a díky osobním příběhům, inspirovaným skutečnými lidmi z celého světa, aktivita seznamuje s nespravedlností, kterou klimatická krize způsobuje. Metoda vychází z lekce Bingo klimatické spravedlnosti od organizace NaZemi. Hra je dimenzována pro maximální počet 20 osob.

Cíle

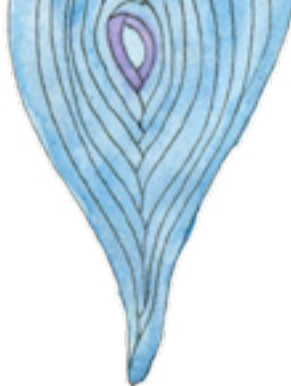
- Účastníci a účastnice zjistí, jak klimatická změna, sociální nerovnosti a společenská transformace dopadají na různé lidi.
- Analyzují, na koho klimatická změna dopadá negativně, kdo naopak nejvíce těží ze současné situace a co by pro ně znamenala změna k nerůstové společnosti.

Úvod 10 min.

Klimatické změny už pociťujeme i v České republice – počasí je stále nepředvídatelnější, letní vedra jsou nesnesitelná, pěstování potravin je stále obtížnější a zažili jsme i tornádo. Jak klimatická krize ovlivňuje lidi na celém světě? Jaké další faktory hrají roli? A jaká jsou možná řešení? To se dnes dozvíme v rolové hře.

Ptejte se:

- *Už jste někdy slyšeli pojem **klimatická nespravedlnost**? Co si myslíte, že znamená?*

Nechte zaznít pár hlasů a poté vysvětlete:

O klimatické změně se říká, že je nejen výsledkem velkých nerovností ve společnosti, ale také že je ještě více prohlubuje. Teď se vžijeme do rolí lidí, jejichž životní příběhy s klimatickými změnami a nerovnostmi úzce souvisejí a na které by zavedení nerůstových politik mělo různé dopady.

Vžívání do rolí 10 min.

V příloze 7b naleznete 20 postav. Pokud pracujete s menší skupinou, vyberte postavy v tom pořadí, v jakém jsou očíslovány – bude tak zastoupena pestrá škála rolí. Postavy si můžete i dopsat podle toho, s jakým tématem pracujete nebo pokud je vaše skupina početnější. V takovém případě je pak třeba počítat s delším trváním aktivity.

Každý z vás nyní dostane jednu roli, do které se bude snažit co nejvíce vžít. Role jsou inspirované skutečnými lidmi, ale jejich jména byla změněna. Přečtěte si svou roli a napište si jmenovku se svým novým jménem. Nejlepší je zapamatovat si co nejvíce informací a daného člověka si představit. Zbytek si můžete sami domýšlet, ale ideálně tak, aby vše bylo co nejvíce reálné a přirozené.

Postupně pokládejte následující otázky. Každý může zavřít oči a v duchu si na ně odpovědět. Nespěchejte a po každé otázce udělejte pauzu.

- *Kde se nyní nacházíte?*
- *Kde a s kým žijete? Jak vypadá váš domov?*
- *Co máte dnes na sobě?*
- *Jak vypadá váš běžný den?*
- *Jak se vás dotýká klimatická změna a sociální nerovnosti?*
- *Jaké ve vás klimatická změna vyvolává emoce?*

Zadání hry 10 min.

Ted' se nacházíme na imaginárním náměstí, kde jsou kromě vás lidé z celého světa. Po náměstí se můžete procházet a setkávat se s dalšími osobami, jejichž životy jsou ovlivněny změnami klimatu i společenskými nerovnostmi.

Každý z vás dostane tabulku na bingo s různými otázkami, které použijete jako vodítko, abyste si s ostatními povídali o klimatických změnách. Tabulku budete postupně vyplňovat.

Upozorněte:

Rozhodně nejde o závod; cílem je, abyste strávili čas vzájemným posloucháním příběhů, nejen spěšným zapisováním odpovědí na různé otázky. Příběhy sdílejte ve dvojicích.

Mluvte v první osobě – používejte zájmeno „já“, když budete mluvit o své postavě (například řekněte „žiji v Bangladéši“, neříkejte „moje postava žije v Bangladéši“). Pokuste se opravdu stát svými postavami.

Nyní rozdejte i tabulky na bingo z přílohy 7a a ponechte chvíli času na přečtení.

Rolová hra 30 min.

Na seznámení s příběhy ostatních a vyplnění tabulky máte 20 minut. Jakmile budete mít tabulku vyplněnou, můžete zvolat „bingo“.

Ted' už se všichni nacházíme na onom náměstí, kde máte možnost potkat se s lidmi z celého světa a zjistit o nich víc.

Začátek hry můžeme symbolicky odstartovat zvonkem.

Reflexe 20 min.

Po uplynutí stanoveného času všechny požádejte, aby se posadili do kruhu k reflexi. Pokládejte otázky:

- *Jaké to pro vás bylo, být touto postavou?*
- *Jaké emoce jste během hry prožívali?*
- *Potkali jste někoho, jehož životní příběh vás překvapil?*
- *O čem jste se bavili ve dvojicích? Jaká témata se objevovala?*

Vystoupení z rolí

Vystoupení z rolí lze opět podpořit cinknutím, odložením jmenovky a také fyzickým přemístěním celé skupiny v prostoru. V případě silnějších emočních reakcí lze roli i doslova „setřást“.

Přestávka 10 min.

Seřazování 15 min.

Před další částí požádáme všechny přítomné, aby si s někým vyměnili lísteček s rolí a pročetli si ho. Díky tomu úplně vystoupí z rolí a také budou moci podle zadaných instrukcí seřazovat lístečky, nikoli „sami sebe“. Nebudou tak mít pocit viny, pokud bude jejich postava stát na prosperujícím konci škály.

Ted' se zkusme seřadit do řady: na jednom konci budou stát lidé, kteří mají v ruce lísteček osoby, jež ze situace klimatické změny a sociálních nerovností nejvíce těží. Na druhém konci zase budou ti, kteří mají lísteček osoby, na niž klimatická změna dopadá nejvíce negativně.

Ptejte se různých lidí v různých místech škály, aby bylo vidět celou paletu dopadů:

-
-
- *Proč stojíte na tomto místě?*
 - *Jaká kritéria byla důležitá při seřazování postav na škále?*
 - *Kdybyste to měli zobecnit, kdo má z klimatické změny prospěch?*
 - *Na koho (na jaké skupiny lidí) klimatická změna naopak dopadá nejvíce?*
 - *Co ve vás teď evokuje klimatická nespravedlnost, o které jsme se bavili na začátku?*

Práce s textem 20 min.

Na zem rozprostřete vytištěné nerůstové politiky z přílohy 6, představte je a vyzvěte přítomné, aby jich zkusili během 10 minut přečíst co nejvíce. V rychlosti pak zjistěte, kolik textů zvládli přečíst (všechny, téměř všechny, víc jak polovinu apod.). Na základě toho dejte prostor, aby danou politiku buď v krátkosti popsali, nebo se vyptávali, pokud jim něco není jasné nebo danou politiku nečetli.

Poté pokládejte otázky (je třeba dobře znát role, které se v bingu objevují, abyste se byli schopni ptát na konkrétní postavy):

- *Která politika byla pro vás nová? Která z politik vás zaujala a čím?*
- *Jaké důsledky by mělo zavedení těchto politik ve společnosti?*
- *Napadá vás nějaká postava z binga, která by pocítila pozitivní dopad po zavedení nerůstových politik? Jaká a proč?*
- *Napadá vás nějaká postava, které by naopak daná politika uškodila? Proč?*

Reflexe

10 min.

Zadejte volné psaní, které začíná slovy: *Nerůstové politiky jsou cestou k...*

Je důležité, aby všichni ještě před samotným zadáním volného psaní věděli, že nic z toho, co napíší, nebudou muset zveřejňovat. Také předem upřesněte dobu psaní, obvykle to bývá 3 až 5 minut.

Pravidla volného psaní:

1. *Piš po celou stanovenou dobu vše, co tě k tématu napadá.*
2. *Piš souvislý text, nejen jednotlivá hesla nebo body.*
3. *Nevracej se k napsanému, neopravuj ani nevylepšuj, co jsi napsal/a.*
4. *Pokračuj v psaní, i když tě nic nenapadá, zapisuj i pomocné věty (např. „Teď mě nic nenapadá...“), ale snaž se vrátit k tématu.*
5. *Nenech se ve svých nápadech brzdit pravopisem.*

Po dopsání všechny vyzvěte, aby si text po sobě přečetli a podtrhli v něm věci, které jim přijdou obzvláště důležité.

Na závěr otevřete prostor pro sdílení: nechte promluvit pár lidí, ale jenom ty, kteří budou chtít mluvit.

Strom problému

Doporučený počet lidí:
6–24

Čas:
155 minut
(+15 min přestávka)

Pomůcky:
flipchart nebo tabule, fixy,
tužky a papíry do skupin

Metoda umožňuje jednoduše graficky zachytit příčiny a důsledky problémů. Je vhodná pro menší skupiny do 12 osob, které chceme vizuálně dovést k pochopení souvislostí, vzájemných vazeb a kontextu dané problematiky. V případě konkrétních politik nám tato metoda může pomoci uvědomit si, zda a do jaké míry politický návrh odpovídá řešení příčin, případně zda zůstává pouze na úrovni řešení důsledků.

Cíle

- Účastníci a účastnice analyzují vztahy mezi příčinami a důsledky vybraných společenských problémů.
- Navrhují vlastní politické řešení vybraných společenských problémů.

Úvod 5 min.

Nejdříve představíme metodu a jednotlivé části programu. *V následujícím čase budeme pracovat s metodou „strom problému“, pomocí níž budeme zkoumat jeden ze společenských problémů, se kterým se setkáváte nebo jste o něm slyšeli.*

Evokace 15 min.

Vyzvěte přítomné, aby se ve trojicích společně během 5 minut zamysleli nad tím, jaké jsou podle nich dva největší společenské problémy, které kolem sebe vnímají. Poté budou v rámci celé skupiny sdílet, které problémy to jsou. Pojmenované problémy zapisujte na tabuli nebo flipchart.

Strom problému

60 min.

Z vytvořeného seznamu problémů vyberte (např. hlasováním pomocí čárek/lepítek) jeden, kterému se budete dále věnovat. Je třeba, aby byl problém skutečně dobře definovaný; pokud bude formulováno pouze téma, aktivita nebude fungovat. Problém zapište do středu tabule tak, aby nad ním i pod ním vznikl prostor. Vysvětlíte, že zapsaný problém bude představovat kmen problému, ze kterého vyrůstají jeho kořeny. Kořeny představují příčiny problému a nad ním se nachází koruna tvořená větvemi neboli důsledky problému.

Příklad:

Problém: pracující ženy v Evropské unii vydělávají za hodinu v průměru o 14 % méně než muži

Příčiny:

- * *průměrně ženy odvádějí více hodin neplacené práce, jako je péče o děti nebo domácí práce*
- * *ženy častěji pracují v relativně málo placených odvětvích, jako je péče, prodej nebo vzdělávání*
- * *je málo žen na vedoucích pozicích*

Důsledky:

- * *ženy v produktivním věku vydělají méně*
- * *ženy budou mít nižší důchod*
- * *ve srovnání s muži je u žen pravděpodobnější, že budou ve stáří ohroženy chudobou*

Tyto příčiny a důsledky poté společně doplňujte (každá příčina = jeden kořen; každý důsledek = jedna větev). Příčiny i důsledky se mohou dále větvit, takže vznikne hierarchická struktura. Šipkami lze také znázornit vztahy mezi příčinami a důsledky, případně můžete tyto vztahy doplnit popisky.

Až budete mít pocit, že je strom kompletní, položte následující otázky:

- *Nechybějí některé části stromu?*
- *Odpovídá znázornění tomu, co o problému už víme?*
- *Které z příčin jsou podřadné a snadno vyřešitelné?*
- *Které z příčin jsou naopak hlavní a komplexní?*

Alternativní varianta

Pro skupiny nad 12 osob lze problémy brainstormovat společně: evokace zůstává stejná, poté se přítomní rozdělí na menší skupinky zhruba po 4 lidech. Každá čtveřice si vybere problém a poté zpracovává strom problému samostatně.

Hledání strategie řešení 25 min.

Rozdělte přítomné znovu do trojic a nechte je v dalších 15 minutách přemýšlet nad následujícím problémem: *Nyní si představte, že jste se stali politickou stranou, která se stavuje svůj volební program. Jakým politickým návrhem byste se daný problém pokoušeli řešit tak, aby byl co nejúčinnější a současně co nejpopulárnější pro obyvatelstvo České republiky?*

Upozorněte, že daný politický návrh by měl být co nejpodrobnější a že mohou přemýšlet také nad jeho zavedením do praxe. Vzešlé nápady si skupiny zapisují na papír.

Reflexe 40 min.

Každou trojici (politickou stranu) bude zastupovat jeden člověk, který bude prezentovat návrhy celé skupině. Po každé prezentaci necháme zaznít dvě až tři reakce či dotazy. V této fázi je důležité diskuzi pečlivě facilitovat, abychom neodešli od tématu a vešli se i do časového limitu. Po prezentaci všech politických stran položíme závěrečnou otázku, tentokrát celé skupině dohromady. Debatu facilitujeme. *Setkali jste se v reálném životě s nějakým politickým pokusem o řešení tohoto problému? Byl účinný? Pokud ne, dokázali byste vzhledem ke stromu problému říci proč?*

Závěrečné kolečko 10 min.

Aktivitu lze uzavřít závěrečným kolečkem a otázkou: *Jaká byla pro vás osobně nejdůležitější informace dne?*

Svět naruby

Doporučený počet lidí:
6–24

Čas:
85 minut
(+10 min. přestávka)

Pomůcky:
fixy, flipchart, lepicí papírky

Někdy je snazší představit si, co by se nemělo stát – nebo co nechceme, aby se stalo – než naopak. Tento způsob myšlení, kdy se nejprve zaměříme na situace, do kterých se nechceme dostat, může přinést nové nápady a řešení, které povedou k dosažení našich cílů. Může nás také upozornit na potenciální trhliny v připravovaných projektech nebo politikách.

Cíle

- Účastníci a účastnice si osvojí nový přístup k řešení problémů.
- Zjišťují, v jakém světě by oni sami i ostatní chtěli žít, a formulují cesty, jak k němu vykročit.

Úvod 10 min.

Každý z nás vidí ve světě věci, které bychom si dokázali představit jinak – lépe. Vytvoříme nyní prostor pro sdílení společných cílů. Jak se ale k těmto cílům dostaneme? Seznámíme se s takzvanou obrácenou metodou, kdy se nejprve podíváme na to, jak se vyhnout situacím, do kterých se nechceme dostat.

Výběr tématu

Vytvořte trojčlenné až čtyřčlenné skupiny. Každá skupina dostane jeden flipchartový papír a fixy.

Všechny skupiny vyzvěte:

Vyberte si jeden cíl, jehož dosažení považujete v oblasti ochrany klimatu nebo sociální politiky za zásadní (např. přechod

pouze na obnovitelné zdroje energie, všechny potraviny pocházející z ekologického hospodářství, zkrácení pracovní doby, základní občanský příjem apod.).

Nechte několik minut na rozmyšlenou. Jakmile se skupiny dohodnou, vysvětlíte další postup:

*Teď napište na horní stranu flipchartu **opak** svého cíle a rozdělte papír fixem na poloviny. Pokud je například vaším cílem přejít pouze na obnovitelné zdroje energie, bude jeho opakem to, že společnost bude využívat pouze energii z fosilních paliv (uhlí, plyn a ropu) a jadernou energii.*

Práce ve skupinách 30 min.

Zadejte:

Nejprve se zamyslete nad tím, jaké změny, kroky nebo aktivity by se musely uskutečnit, abyste dosáhli opačného cíle. Tyto důvody napište na levou stranu flipchartu.

Asi po deseti minutách práce přidejte zadání druhého úkolu: *Nyní se zamyslete nad kroky, které by zabránily naplnění nežádoucího scénáře, a také nad kroky, které by vedly ke splnění vašeho pozitivního cíle. Výsledky запиšte na pravou stranu flipchartu.*

Sdílení výstupu z diskuze 30 min.

Každá skupina pomocí vytvořeného flipchartu v krátkosti představí, o čem mluvila a jaké byly její nejdůležitější nápady a postřehy. Ostatní pokládají otázky a přidávají své komentáře.

Reflexe 15 min.

Každému dejte lísteček, na který bude mít za úkol napsat:

Alternativní varianty

Při výběru cílů může nad tématy přemýšlet celá skupina společně a poté vybrat ty nejžádanější a vytvořit kolem nich menší skupinky.

Texty o nerůstových politikách v příloze 6 lze rovněž použít jako doplňkový materiál.

1. hlavní poznatek, který si z tohoto cvičení odnáší
2. pocit, který v něm převládá
3. téma, o kterém by se chtěl dozvědět více

Po dokončení dáme prostor několika lidem, aby se podělili o své postřehy. V místnosti vyhradíme místo nebo flipchart, kam mohou na konci nalepit všechny lístečky, aby si je mohli později všichni přečíst.

*Nezhasnem
ty lampičky?*

*To je v poho,
to jsou ty
úsporný.*

Na cestě k nové společnosti

Cesta sociálně-ekologické transformace, má-li být demokratická a inkluzivní, nebude snadná. Změna individuálních návyků a hodnot je její důležitou součástí, ale transformace se neobejde ani bez systémových změn. Mnozí lidé se spoléhají na to, že nás ze současných krizí zachrání technologický pokrok, avšak žádné technologické inovace pod nadvládou růstu nevedou k šetření zdrojů a ke zvýšení efektivity – právě naopak.

Abychom nevyhnutelné systémové změny, nerůstové politiky a praxe zvládli prosadit, potřebujeme vytvářet široké spojení. Nalézat instituce, organizace a lidi, kteří sdílejí naše vize, a s nimi hledat cesty k spolupráci. Je důležité nenechat se odradit velikostí nerůstové transformace, nastavit směr, kterým by se měla ubírat, a uvědomit si postupné kroky, jež k ní vedou. To nám umožní radovat se a oslavit dílčí úspěchy této cesty.

Spojení jsou nezbytná také proto, že navzdory sociálním a kulturním odlišnostem, vyhlídkám a stanoviskům jsou současné sociální a ekologické krize problémem nás všech. Jak se říká, pojďme táhnout za jeden provaz. Nicméně to neznamená, že bychom všichni měli táhnout stejně. Ať již proto, že některé skupiny lidí nesou břemeno větší míry spoluzodpovědnosti za současný stav,

a nebo také proto, že neexistuje jediné univerzální řešení současných krizí. Byl by omyl domnívat se, že globální uplatnění jednotné politiky (ať již sebevíce udržitelné, nerůstové a transformativní) problémy jen vyřeší a nové nepřinese. Mějme proto při hledání nerůstových cest na zřeteli lokální specifika a budme kulturně citliví, laskaví a ohleduplní.

Metody v této kapitole poskytují nástroje k promýšlení strategií a k překonání možných překážek při přeměně společnosti a rovněž upozorňují na možná falešná řešení.

Regenerativní spirála

Doporučený počet lidí:
3–24

Čas:
90 minut
(+10 min. přestávka)

Pomůcky:
papírová lepicí páska /
dlouhý provázek / lano, fixy,
flipcharty, papíry na popis-
ky jednotlivých stupňů na
spirále

Cesta, jak se dostat ze současného stavu postupující klimatické změny, vymírání druhů a drastického úpadku biodiverzity ke spravedlivější budoucnosti a životu v planetárních mezích, se může zdát neuchopitelná, ba až nemožná. Aktivita pracuje s jednotlivými procesy – od konvenčních až po regenerativní praktiky (viz slovníček pojmů) –, jež k udržitelné budoucnosti vedou. V mladých lidech tak může obnovit nebo posílit pocit naděje, že žádoucí změna je zvládnutelná. Zároveň je na nich, aby si představili, jak život v rámci jednotlivých stupňů obnovy vypadá. Na rozdíl od metod zaměřených na kritiku oslavuje každý krok kupředu. Hodí se proto i pro méně zkušené skupiny bez větších znalostí kritiky kapitalismu a růstové ekonomiky.

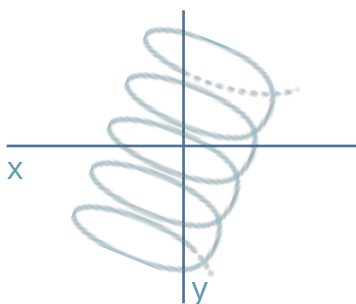
Cíle

- Účastníci a účastnice si dokážou lépe představit cestu vedoucí k udržitelné regenerativní budoucnosti.
- Uvědomí si, kde se na regenerativní spirále nacházejí jako jednotlivci, organizace či skupiny.

Příprava 60 min.

Před začátkem aktivity připravte schéma regenerativní spirály podle vzoru na straně 81. Znázorněte ji na podlahu, v případě potřeby přes celou místnost tak, aby se do spirály mohli postavit úplně všichni. Schéma znázorněte pomocí malířské lepicí pásky nebo dlouhého provázku či lana. Nezapomeňte na osy a popisky jednotlivých úrovní a vše popište velkými písmeny. Zároveň spirálu vyobrazte také na flipchart, aby každý mohl schéma průběžně kontrolovat.

Legenda spirály

Osa x = množství požadované energie pro posun o stupeň výše

Osa y = komplexita systému (míra komplexity se zvyšuje na ose y oběma směry)

Příklad: Při postupu z greenwashingu na obnovující stupeň spirály může vyjít postupně společensky najevo, že než vymýšlet složitá technologická řešení v oblasti energetiky je lepší některé věci jednoduše vůbec nedělat, například nespalovat fosilní paliva. Komplexita systému klesá, ale v úplném upuštění od fosilních paliv (např. nenahrazovat uhlí fosilním plynem) brání tzv. skleněný strop legitimacy (viz níže).

Doplnění osy x

K ose mezi udržitelným a obnovujícím stupněm (na zemi i flipchartu) přidejte nápis **skleněný strop legitimacy**. Komplexita systému i potřebná energie jsou zde na nejnižší úrovni, další změna však naráží na společenské konvence, zákony či zájmy nejbohatších. Paradoxně tak může být velmi těžké přejít na vyšší úroveň.

Příklad: Současným firmám (včetně automobilek či výrobců le-tadel) nebrání téměř nic v tom, aby se proměnily na společnosti fungující bez nutnosti zisků, kde hlavním cílem bude důstojný život zaměstnanců a péče o komunitu. Továrny, know-how i lidé zůstanou. Ohrozilo by to však ty, kteří mají z růstového a ziskového modelu užitek, tedy majitele a akcionáře-rentiéry.

Úvod 30 min.

Aktivitu začněte otázkou, co si zúčastnění myslí o společenské změně:

Jak dochází ke společenským změnám? Je to spíše pomalu a postupně, nebo k nim dochází jednou za čas v náhlých zvra-tech?

Tyto dvě možnosti vytyčte jako póly v místnosti vedle nachystané spirály. Vyzvěte všechny, aby se postavili na škálu na základě svého názoru. Následně se zeptejte několika lidí, proč zaujali právě tuto pozici; ideálně se ptejte různých rozmístěných lidí po celé délce škály.

Příklad

Podařilo se vám vyrůst na úroveň konvenční praxe! To je skvělé, na váš dům už nepadají bomby! Ano, všude jsou nejspíše uhelné a jiné doly a celý systém je stále neudržitelný, ale udělali jste velký krok. Oslavte změnu paradigmatu, posun v systému a možnost zamýšlet se nad tím, jaké další kroky udělat.

Co se děje na úrovni greenwashingu? Ano, korporace kolem nás se učí nové věci a upevňují myšlenky na zelenou transformaci ve společnosti. Dost možná k problematice nepřistupují vůbec správně, nepoužívají vhodné nástroje a zisk zůstává hlavní prioritou, ale o transformaci se mluví – nemohou ji tedy nadále ignorovat.

Co se odehrává na úrovni udržitelnosti? Používají diskurz udržitelnosti v praxi! Úžasné!

Po chvíli můžete vzniklou diskuzi přerušit s tím, že se tyto dva přístupy vždy doplňují, nicméně že následující aktivita je zaměřena především na postupnou změnu v jednotlivých (ideálních) krocích. Poté můžete přejít k vysvětlení spirály na zemi.

Spirála

Zarámujte ji dle nastudované legendy (nebojte se být expresivní a trochu přehánět, přece jen tento model vývoje společnosti neodpovídá realitě, ale slouží výše zmíněným cílům aktivity):

Každý postup o stupeň výše je důvodem k oslavě. Chceme-li změnit celý systém, je třeba myslet na kýžený cílový stav, ale potřebujeme také určit konkrétní změny, které jsme schopni udělat nyní ze své pozice. Regenerativní spirála nám pomáhá tím, že udává měřítko, díky kterému jednotlivé kroky vypadají snáze proveditelnější.

Nebojte se při vysvětlování nižších úrovní přehánět. Je samozřejmé, že uvedené praxe jsou vysoce problematické, aktivita však má vedle tohoto kritického postoje ukázat i radost z posunu – s tím, že regenerativní stupeň zůstává jako kompas, kam směřujeme. Některé úrovně můžete představit stručněji a zeptat se zúčastněných, co dalšího si představují, že je pro tyto úrovně charakteristické. Díky tomu zjistíte, jestli skupina dobře rozumí tomu, čím se různé úrovně spirály liší.

Přesuny na spirále

30 min.

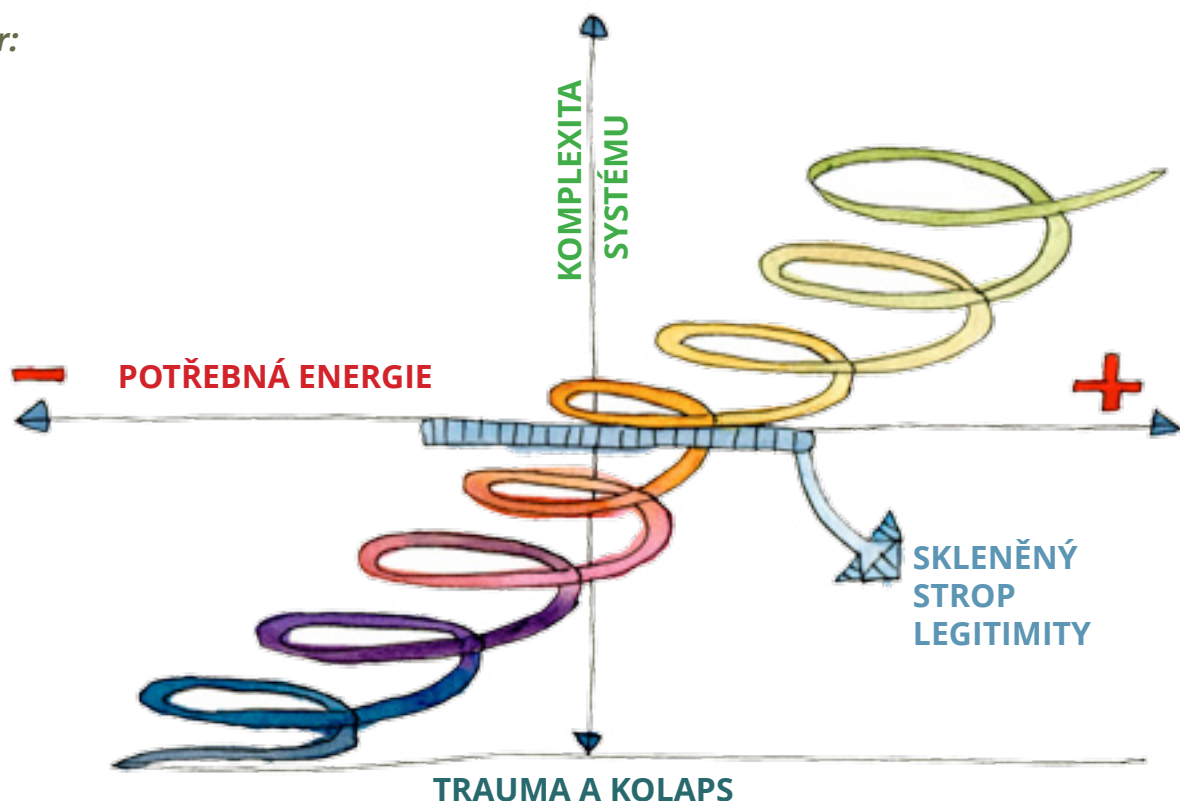
V následující části nechte skupinu, aby se pohybovala po spirále dle parametrů uvedených níže. V závislosti na zkušenostech skupiny upravte i otázky (např. u lidí méně

zkušených nebo pocházejících ze znevýhodněného prostředí může umístování sebe sama na spirálu vyvolat nepříjemné pocity). Mějte na paměti zachování bezpečného prostředí pro sdílení a důvěru.

- *Určete, kde se na spirále nachází naše organizace/škola/město.*
- *Umístěte na spirále svou domácnost / nejbližší komunitu / sami sebe.*
- *Jak na tom jsou širší a obecnější celky kolem vás, jako je region nebo celá země?*

Po každém přesunu se zeptejte několika lidí na zdůvodnění, zbytek skupiny může reagovat vlastním přesunem. Sjednocuje se tak chápání jednotlivých stupňů.

Vzor:

REGENERATIVNÍ STUPEŇ

Postoje nerůstu jsou již natolik konsolidované ve společenském paradigmatu, že není na místě ptát se, co je to nerůst, protože je ve všech aspektech života. Jsme v něm jako ryby ve vodě. Na rozdíl od předchozího stupně člověk aktivně participuje na přírodních procesech a je s nimi hluboce propojen.

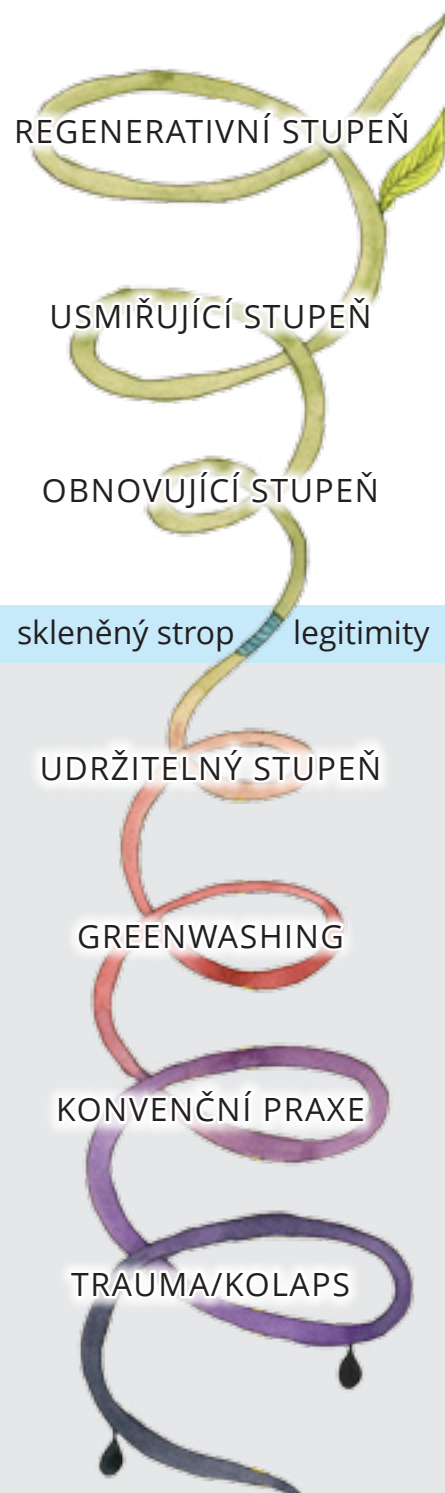
USMÍŘUJÍCÍ STUPEŇ

Nerůst už vidíme všude, už se to skutečně děje! Existuje dostatečné množství lidí, kteří ho podporují a (spolu)vytvářejí. Nerůst je již konsolidovaný a na rozdíl od obnovující úrovně se člověk stává součástí přírody a jejích procesů. To znamená, že s nimi počítá při každé své činnosti.

OBNOVUJÍCÍ STUPEŇ

Ráno se neprobouzíme s myšlenkou: cílem mého snažení je udržet systém takový, jaký je. Ne, říkáme si, že cílem našeho života je vylepšit tento systém a opatrně místy vykročit z jeho rámců. To je výrazně cílevědomější a mnohem více motivující než paradigma udržitelnosti.

Nerůst nebo regenerativní stupeň jsou ještě daleko, ale některé nápady, jak postupovat, se již dostávají do širšího povědomí. Aktivně se experimentuje s politikami, jež nás mohou posunout o stupeň výše; některé selhávají, jiné fungují. Chce to více myšlenek, kreativity, inovací a koordinace, abychom byli těchto dalších stupňů schopni dosáhnout.

UDRŽITELNÝ STUPEŇ

Složitost systému se snižuje, a díky tomu se povedlo integrovat ekonomiku s veřejnou správou a politikou do udržitelné „komunity“. To znamená, že jsme schopni uskutečnit vývoj, který nás již nepřivede do kolapsu – minimálně ne v rámci našich zeměpisných šířek, v rámci tzv. rozvinutých zemí. V globálním měřítku je tato udržitelnost závislá na materiálech a výrobě v zemích globálního Jihu. Ke kolapsu směřujeme, ale podstatně pomaleji a v jiných zeměpisných šířkách. Je tu tedy problém s tím, co ona udržitelnost znamená. Udržujeme systém takový, jaký je, na věčné časy. Když se ráno probudíme, můžeme si říct: ano, smyslem mého života je udržet systém přesně takový, jaký je právě teď, navždy. Nikoho to ale skutečně nemotivuje, protože když se podíváme z okna, vidíme stále spíše pozůstatky předchozích stupňů než regenerativní budoucnost. V této fázi jde skutečně o uzemnění změny, o zastavení změn v chování, protože MY (globální Sever) jsme ti, kteří klimatickou změnu zvládnou.

GREENWASHING

Tento stupeň nastává, když konvenční praxe ztrácí na přesvědčivosti. Komunita se začíná vymezovat vůči konvenčnímu uspořádání a roste její schopnost organizovat se, manifestovat či protestovat. Lidé začínají přemýšlet o utváření svých individuálních postojů, kde nakupovat, co nakupovat a jíst, jaký dopravní prostředek zvolit atd. Elity musejí začít měnit zboží i své chování podle toho, co chtějí lidé slyšet. Odpovídají tak na společenskou poptávku – někoho přesvědčí, někoho nikoli; dělají to nicméně jen proto, že musejí. Musejí se snažit prodat, že dělají správnou věc, aby si udržely legitimitu. Snaží se být přesvědčivé.

KONVENČNÍ PRAXE

Jedná se o víceméně starý známý globální kapitalistický svět. Konvenční praxe je velmi direktivní a zkorumpovaná (ať už v doslovném významu, nebo tím, že hájí prolobbované zájmy elit). Zaměřuje se především na zisk a peníze a její ekonomika je extraktivní. V praxi to znamená intenzivní těžbu přírodních surovin (odlesňování, těžba fosilních paliv, intenzivní zemědělství atd.). Stále roste majetková nerovnost a vše jde na konto 1–10 % elit, zatímco u zbytku populace stoupají životní nejistoty. Ekonomika je závislá na ekonomickém růstu. Systém vykazuje vysokou míru komplexity, takže možná řešení, jak z této situace ven, se zdají velmi vzdálená. Alternativy existují, ale pouze tam, kde je systém nevidí, a pouze pokud jej neohrožují.

TRAUMA/KOLAPS

Lidé žijí ve válečném stavu nebo stavu přírodní katastrofy. Základní lidské potřeby nejsou naplňovány a lidská společenství upadají stejně jako ekosystémy kolem. Žádné zákony ani úmluvy se nedodržují a panuje situace společenského rozvratu. Lidé jsou mezi sebou sice solidární, ale společenský rozvrat a nedostatek zdrojů brání v rozvinutí spolupráce na vyšší úrovni.

Alternativní varianta

Před závěrečnou reflexí je možné přidat ještě práci ve skupině. Nechte přítomné například hlouběji se zaměřit na jejich vlastní organizace nebo na problematiku, kterou jste již během programu otevřeli jinde.

Reflexe ve skupině 30 min.

Pokládejte následující otázky:

- *Jak jste se při aktivitě cítili?*
- *Jaké kroky k postupu na další úroveň, pojmenované v debatě, pokládáte za inspirativní/klíčové?*
- *Jak se vám cesta ke společnosti fungující v planetárních limitech na základě práce se spirálou momentálně jeví? Jednodušší? Obtížná? Dlouhá? Vidíte nějaká omezení spirály jako schématu?*
- *Proč se jedná o spirálu, a nikoli o lineární přímku?*
- *Jak se projevuje „skleněný strop legitimacy“ (popis viz výše)? Kde všude ho můžeme pozorovat?*

Ptejte se také:

- *Co musíte udělat, abyste mohli postoupit k dalšímu kroku?*
- *Co je tím místem, na které je třeba zaměřit úsilí? Co je tím pákovým bodem, díky němuž se tento další krok stane uskutečnitelným?*

Doporučení na závěr

Je třeba přizpůsobit se úrovni skupiny. Aktivita umožňuje učinit společenskou transformaci představitelnější, přesto je však nutné dát pozor na některé věci. Když je skupina na konvenční úrovni, může pro ni být představa, jak přejít na regenerativní stupeň, velmi vzdálená. Je to pro ně příliš daleko. Zároveň je třeba připomínat, že spirála má v sobě zaznačenou také míru complexity systému – ptejte se tedy, jak se to projevuje na pozicích, kde jednotlivci právě stojí.

Připomínejte, že změna není lineární – proto se jedná o spirálu. Jednotlivé stupně se prolínají a fungují vedle sebe.

Ekologie aktérů

Doporučený počet lidí:
3–24

Čas:
180 minut
(2x 90 min. + 25 min. přestávka;
čas naplánujte
v závislosti na
zkušenostech skupiny – u zkušenější
vyčleňte více času
na hlubší analýzu,
u méně zkušené se
zaměřte hlavně na
metaúroveň aktivity
jako užitečného
nástroje při strategickém plánování –
v takovém případě
lze aktivitu zkrátit
na 2x 60 minut)

Pomůcky:

nůžky, markery, bílé/barevné papíry A4, flipcharty, lepidlo / papírová lepicí páska, zvonek / měřič času

Sociálně-ekologická transformace bude vyžadovat spolupráci velkého množství lidí a institucí, a tedy i uzavírání společenských koalic. Aktivita slouží ke skupinovému zmapování spjenců navázaných na konkrétní společenskou kauzu. Skupiny analyzují vztahy mezi jednotlivými aktéry, povahu těchto vztahů a zaměří se na role aktérů v načrtnutém ekosystému. Výsledná mapa může být podkladem pro další kroky v dané kauze nebo pro méně zkušené skupiny nástrojem rozvoje strategického uvažování. V běžném mapování aktérů při kampaních se zanáší do mapy vztahů také naši oponenti, jejichž důkladná znalost je pro úspěch nezbytná. Výběrem metody klademe důraz především na spojení, vztahy a vytváření možných aliancí, jelikož máme za to, že jejich rozvoj je v kontextu střední a východní Evropy obzvlášť důležitý.

Cíle

- Účastníci a účastnice se seznámí s nástrojem systémového a politického přemýšlení.
- Uvědomí si komplexní síť aktérů, jež je navázaná na zvolenou kauzu či proces společenské změny.
- Zmapují vztahy mezi jednotlivými aktéry a odhalí chybějící role v ekosystému nebo možnosti rozvoje spojení.

1. fáze 10 min.

Úvod

Sociální změna neprobíhá lineárně, a když je jí dosaženo, obvykle vypadá úplně jinak, než jak jsme si ji představovali (to ale platí i pro naše oponenty, ať už jsou sebebohatší, nebo

sebemocnější). I udržitelná budoucnost bude nejspíše vypadat jinak, než jak si ji nyní představujeme. A to platí pro optimisty i pesimisty.

V předvečer 17. listopadu 1989 měla například spousta lidí i zájmových skupin různá očekávání. Disent i následně Občanské fórum byly koalice různých společenských a politických proudů, které spojoval zájem na odstranění autoritativního režimu. Výsledek tohoto transformačního procesu (proměny sociální, politické i ekologické sféry života) však závisel na tolika proměnných, že konečný stav nejspíše splňoval očekávání a vysněnou budoucnost pouze některých z těchto proudů a skupin a těch, kteří se dokázali rychle přizpůsobit novým podmínkám politicko-ekonomického života. Mimo jiné i proto, že v důležité momenty se politizují i ti lidé, kteří doposud aktivní nebyli. Důležité jsou v této chvíli již existující vybudované koalice, sítě a struktury, jež tyto lidi dokážou zachytit. To nám pomůže, abychom se našim představám o budoucnosti dokázali přiblížit co nejvěrněji.

Pro lepší představu doporučujeme navázat příběhem, ve kterém figurovala široká aliance aktérů (příklady z let 1968, 1989, osvobozené antikoloniální boje ve světě, boj proti výstavbě developera atd.; záleží na znalostech a zkušenostech facilitujících; může se jednat o úspěšný, neúspěšný i ambivalentní příklad). Je dobré v rámci příkladů vyjmenovat, kdo všechno se na dané kauze podílel, aby si přítomní dovedli představit další postup.

Příklad: Proti jadernému úložišti brojilo velké množství aktérů – od zavedené celonárodní neziskové organizace přes spolek ochránců přírody, místní skupiny patriotů, příslušníky subkultur, hasiče a učitele lokální základní školy až po buňku radikální ekologické organizace.

Rozdělení do skupin

10 min.

Nechte přítomné, aby se organicky rozdělili do skupin, ideálně kolem tématu, které je zajímá nebo na němž již pracují, případně okolo tématu, se kterým pracujete na vaší vzdělávací akci. Budte u procesu přítomní a snažte se jeho facilitaci usnadnit, pokud je to nutné. Skupiny mohou být nerovnoměrné, nejméně však dvojice.

Témata mohou být různá a zaměřovat se na odlišnou míru obecnosti dle znalostí a zkušeností ve skupině. Mohou se pohybovat od lokálních kauz a aliancí až po ty celosvětové, od odporu vůči konkrétnímu uhelnému dolu až po mapování aliancí proti fosilnímu průmyslu v Evropě). Větší skupiny se mohou rozdělit na dvě poloviny a domluvit se například na různém zacílení nebo úhlu pohledu (např. antiautoritářské hnutí a hnutí za klimatickou spravedlnost, jež bude podmnožinou prvního zmíněného).

Během těchto deseti minut mají skupinky možnost v rychlosti si říct, čemu se chtějí věnovat, případně mohou jednotlivci ještě skupinu změnit. Zároveň je vyzvěte, aby při mapování v následujícím kroku sepsali i aktéry, kteří se k tématu vztahují z úplně jiných pozic (politických, národních, ekonomických atd.), nebo aktéry, které výše zmíněné podporují.

Prvotní mapování

30 min.

Zadejte skupinám, ať na flipchart sepíší všechny relevantní aktéry k jimi zvolené kauze. Mohou to být hnutí, instituce, neziskové organizace, univerzity, vydavatelství, sousedské spolky a další. V určitém kontextu to mohou být pro kauzu důležité osobnosti, nicméně skupina by měla zdůvodnit, proč je jedinec důležitější než celá skupina (např. jedna politička vs. všichni zvolení za konkrétní stranu). Zdůrazněte, že v tuto chvíli jde o zmapování spojenců. Po zadání nechte skupiny asi 25 minut pracovat. Pokud jim zbyde čas, mohou začít na flipchartu naznačovat jednotlivá spojení nebo povahu

vztahů mezi vypsanými aktéry. Po uplynutí času je zvukovým signálem přivolejte zpět.

Tvorba mapy – zadání

10 min.

Na zadání si vyhradte dostatek času a mějte je připravené na flipchartech. Zadání je komplexní, skupiny mohou pracovat mimo společnou místnost samostatně a mohou se k zadáním vracet. Vysvětlíte, že nyní bude následovat delší samostatná práce, a představte postup mapování:

Krok 1 – spojenci

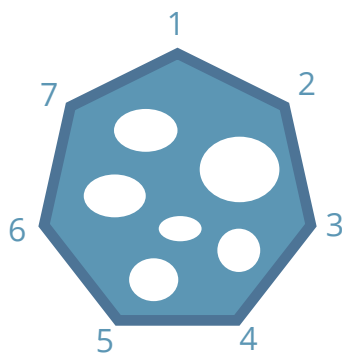
Skupiny dostanou flipcharty, papíry, nůžky a fixy. Následně budou jednotlivé aktéry vpisovat do bublin a vystřihávat. Čím větší bublina, tím větší moc, vliv a význam pro zvolenou kauzu. Tyto bubliny rozloží před sebe na zem či na flipchart.

Krok 2 – schopnosti a funkce v alianci – gravitační pole

K tomuto kroku představte následujících 7 schopností a funkcí, které se vážou k sociálním hnutím, ale i aliancím bojujícím za stejnou věc. Ke každé je navázáno několik popisů či otázek, díky nimž je zúčastnění lépe rozpoznají v seznamech, které již mají.

Hnutí a spojenectví jsou často tvořena aktéry s naprosto odlišnou DNA (hodnotami, principy i taktikami) a je to tak v pořádku. Snaha o homogenizaci hnutí (jeho sjednocování pod jednou vlajkou, světovým názorem či specifickou strategií) snižuje jeho odolnost, stejně jako je tomu v přírodě se snižováním biodiverzity.

Každou z těchto schopností a funkcí můžete přiřadit k jakémukoli z aktérů – každému může přináležet jedna nebo klidně všechny. V tomto kroku ale půjde o vytvoření „gravitačního pole“. Jednotlivé schopnosti a funkce si skupiny napíší samostatně na papírky a vytvoří z nich sedmiúhelník kolem již vytvořených bublin. Budou tak tvořit sedm gravitačních pólů, ke kterým jsou aktéři přitahováni v závislosti na jejich

reálném fungování. Je-li aktér k pólu přitahován, znamená to, že disponuje uvedenými vlastnostmi, odpovídá na na-
značené otázky nebo plní zmíněnou funkci.

Práce se zadáním

30 min.

Skupiny nyní pracují se zadáním. Pouze hlídejte čas a zkontrolujte, že je vše jasné a srozumitelné. Oznamte, že po uplynutí stanoveného času a přestávce se všichni sejdou ve společné místnosti nebo na jiném smluveném místě k doplnění zadání.

7 gravitačních pólů

1. Narativní: vypráví příběh; odpovídá na otázky –jak jsme se sem dostali, kam jdeme, kdo jsme (kronikáři, pamětnice, think tank, kulturní instituce nabízející jiný úhel pohledu, umělci pracující s politickými tématy atd.)

2. Narušující: otevírá a rozšiřuje obzor; vytváří páku/protiváhu; říká NE stávajícímu řádu a rozložení moci (hnutí podnikající odvážné přímé akce, squateři atd.)

3. Institucionální: mění struktury, ať už formální, či neformální; zavádí poznání do praxe; transformuje moc (družstvo naplňující potřeby svých členů, zavedená nezisková organizace prosazující změny v institucích a při jednání s politiky atd.)

4. Spolupracující: podporuje spolupráci, aliance a ekologii hnutí (pracovní skupina

sdružená kolem konkrétního tématu s různorodými zástupci, místní knihovna nabízející aktérům zdarma místo pro schůzky atd.)

5. Prefigurativní: teorii uvádí do praxe; ztělesňuje hodnoty; modeluje (inkluzivní nehierarchické hnutí pořádající otevřená pléna atd.)

6. Odolný: přečká a vydrží represí; pečuje o kořeny; pokračuje v cestě, když se daří i nedaří (biofarmářky podporující hnutí, solidární organizace pomáhající obětem represe, právní pomoc zdarma atd.)

7. Učící: šíří osvětu, překládá (například z univerzity do jiných kontextů) a rozšiřuje vědění (univerzitní obor s kurzem o nerůstu v osnovách, síť trenérů předávajících dále vědění v hnutí, knižní vydavatelství atd.)

Přestávka 25 min.

(min. 20 minut + 5 minut na pohybovou aktivitu)

2. fáze 10 min.

Ať už skupiny mají hotové první dva kroky, nebo ne, využijte čas po pauze pro doplnění zadání. Případně je uklidněte, že na vše budou mít dostatek času.

Krok 3 – vztahy mezi aktéry

Vytvořené bubliny i gravitační póly nyní mohou skupiny nalepit na flipchart (v případě potřeby je možné spojit dva dohromady lepicí páskou). Ve chvíli, kdy je mapa z podlahy přenesená a nalepená na flipchartu, je možné začít vyznačovat vztahy mezi jednotlivými aktéry.

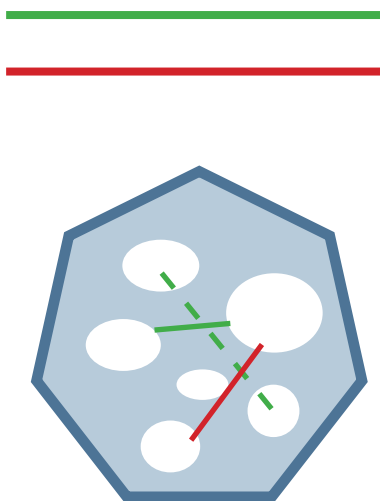
Zelenou linkou vyznačte spojenectví a přátelské vztahy.

Červenou linkou pak vyznačte takové vztahy, ve kterých panuje nevraživost, nedůvěra, nebo dokonce nepřátelství (pozor, pořád se bavíme o aktérech, jež spojuje společný zájem v konkrétní kauze, nikoli o oponentech).

Silnější vztahy přitom označte plnou čarou (—), slabší vztahy přerušovanou (- - -).

Povahu vztahů mohou skupiny popsat ještě detailněji, například naznačením směru toku informací, peněz či podpory znaménky <, >.

Práce ve skupinách 40 min.

Tipy pro lektory a lektorky

Jedná se o delší aktivitu, která vyžaduje prostor pro tvoření každé ze zapojených skupin.

Je dobré, když mají facilitující hlubší vhled do nějaké konkrétní kauzy, aby dokázali přinášet příklady z historie či vlastní praxe, není to však nutností.

Metoda může méně zkušeným lidem představit jeden ze základních nástrojů strategického myšlení. Těm zkušenějším zase pomůže tříbit kolektivní náhled na situaci kolem jejich organizace či agendy. Jedná se o kolektivní práci, a proto by lidé ve skupině měli být schopni pracovat na společném případě.

Prezentace skupin a skupinová reflexe

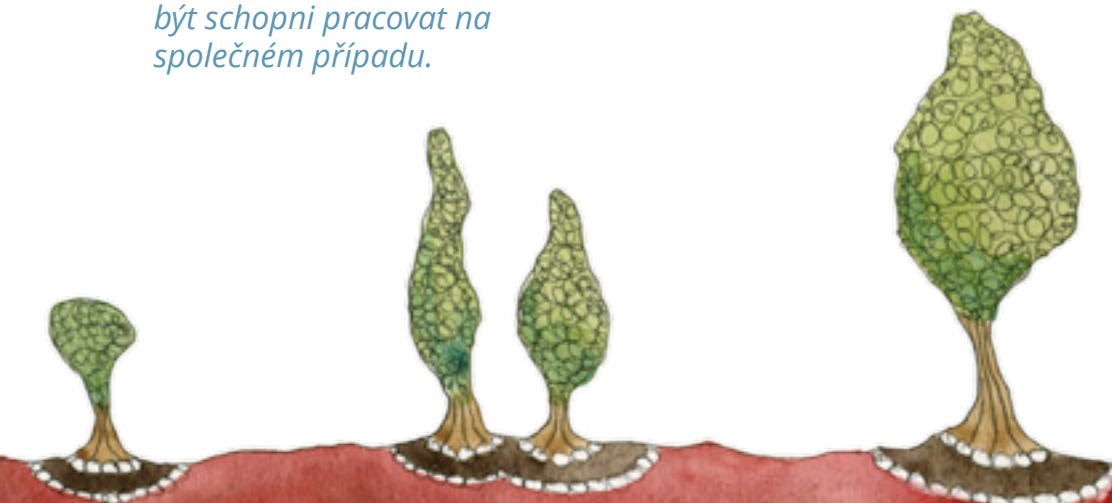
10 min.

Nyní jednotlivé skupiny odprezentují své mapy. Zaměřit by se mimo jiné měly na následující otázky (podle potřeby):

- *Je v mapě něco, co vás překvapilo?*
- *U kterých gravitačních pólů je na mapě prázdná? Může tím být celá kauza oslabená?*
- *Jak je to s propojeními? Kdo je propojený nejvíce, kdo nejméně a proč?*
- *Kde je naopak plno? Proč tomu tak je?*
- *Jaké vztahy by bylo do budoucna dobré posílit?*
- *Co v mapě ještě vidíte?*

Nechte vždy prostor na otázky ostatních. V případě, že se jedná o zkušenější skupinu, lze individuální reflexi zkrátit. Pokud jde naopak o méně zkušenou skupinu, je vhodné zkrátit prezentace a zeptat se i individuálně:

- *Co jsem si uvědomil/a? Jak bych tohle chtěl/a dále využít?*

Komiks: Jevonsův paradox

Doporučený počet lidí:
3–24

Čas:
105 minut
(+10 min. přestávka)

Pomůcky:
komiksy (vytištěné)
z přílohy č.8 na adrese
tinyurl.com/odvahanerust;
volitelně laptop a projektor

Tipy pro lektory a lektorky

Ideální je propojit tuto metodu s vedenou vizualizací (viz str. 43).

Metoda pomáhá prozkoumat Jevonsův paradox neboli efekt indukce, který spočívá v nárůstu spotřeby a environmentálních dopadů navzdory zavádění efektivnějších technologií. Aktivita je založena na diskuzi kolem komiksových stripů, které zobrazují scény z každodenního života. Zúčastnění ve skupinách zkoumají komiks a poté prezentují svá zjištění ostatním. Metoda je převzata z publikace *Wszystkie ręce na pokład* a upravena.

Cíle

- Účastníci a účastnice porozumějí limitům technologických řešení environmentálních problémů.
- Znají Jevonsův paradox a aplikují ho na situace ze života.
- Uvědomí si neudržitelnost ekonomického systému založeného na neustálém růstu.

Úvod 5 min.

Během posledních staletí, a hlavně desetiletí jsme svědky nebývalého technologického pokroku. Nové technologie jsou často velice úsporné a chceme je využít pro lepší budoucnost. Tím, že jsou efektivnější, zajistí úsporu, takže bychom díky nim mohli omezit těžbu a přestat drancovat zbytky divočiny. Mohly by zabránit plýtvání, znečištění a zhoršování klimatické krize.

Pokrok jde neustále dál, nové technologie se zavádějí nebývalým tempem, a přitom zmíněné problémy jsou tu pořád – ba co víc, stále se prohlubují. Pojdme se spolu pomoci několika krátkých komiksů zamyslet nad jedním zajímavým paradoxním jevem, který zavádění nových pokročilých technologií provází.

Alternativní varianta

Pokud máte méně času, nemusíte skupinu dělit. Postupně dejte komiksové stripy kolovat (nebo je promítněte). U každého obrázku nechte prostor pro diskuzi ve dvojicích nad výše uvedenými otázkami. Poté se všichni společně zamyslí nad definicí.

Analýza komiksů 20 min.

Následuje práce v tříčlenných nebo čtyřčlenných skupinách. Každá skupina dostane jeden z několika komiksových stripů (rozdejte je tak, aby se každý strip dostal alespoň k jedné skupině). Vyobrazují běžné životní situace – příklady chování obyčejných lidí, které vedou k Jevonsově paradoxu. Nechte skupinky analyzovat komiksy na základě následujících otázek:

- *Co vidíte na obrázku? Co postavy dělají?*
- *Jak postavy v komiksu zdůvodňují své chování?*
- *Jaké důsledky na přírodu a klima má jejich jednání?*

Sdílení 25 min.

Každá skupinka představí ostatním komiks, kterým se zabývala, a vysvětlí, k jakým odpovědím na otázky z minulé části dospěla.

Je-li k dispozici projektor, je možné promítnout obrázek tak, aby na něj všichni dobře viděli, případně rozdat kopie obrázku do ostatních skupin nebo nechat komiks kolovat.

Pokud více skupin dostalo stejný komiks, mohou prezentovat společně (každá skupina bude například odpovídat na jednu otázku).

Definice 25 min.

Diskutujte společně o významu rebound efektu a přemýšlejte, jak funguje.

Můžete se například ptát:

- *Co mají společného věci nebo technologie z těchto komiksů?*
- *Jaký dopad na přírodu má užití těchto technologií?*
- *Jaký princip se v komiksech opakuje?*

Alternativní varianta

Jestliže chcete v tématu ještě pokračovat, mohou se všichni vrátit do původních skupinek a zamyslet se v nich nad otázkou:

🌀 Představte si dobrý a spokojený život, jaká míra spotřeby je nutná pro dobrý život?

Následně odhalte, že všechny komiksy ukazují tzv. Jevonsův paradox, jehož definice, kterou budeme používat, zní podle Wikipedie následovně (definici přečtete a vyvěste či přepište na tabuli):

Jevonsův paradox popisuje jev, kdy navzdory vyšší efektivitě technologií dochází k zhoršení environmentálních dopadů. Předpokládané pozitivní důsledky efektivnější technologie jsou převáženy nárůstem spotřeby a změnou konzumních návyků.

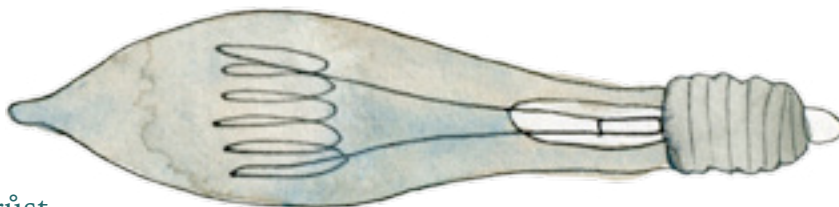
Nechte dostatek času, aby se všichni mohli nad definicí zamyslet, a poté se ujistěte, že je pro ně srozumitelná (případně vysvětlete).

Reflexe 30 min.

V rámci reflexe společně diskutujte.

Otázky, které můžete použít pro rozvíření diskuze:

- *Všimli jste si projevu Jevonsova paradoxu během svého života?*
- *Jakou roli hraje Jevonsův paradox v naší společnosti?*
- *Co bylo příčinou toho, že efektivnější technologie nakonec nevedly k větší efektivitě?*
- *Jakou roli v Jevonsově paradoxu má současné nastavení ekonomiky?*
- *Co by se muselo stát, aby efektivnější technologie opravdu přinesly úsporu?*
- *Jaké kroky bychom měli učinit, abychom tomuto jevu zabránili?*

Kdy vyšší efektivita povede opravdu k úspoře?

Jedním z přístupů k řešení neustálého růstu spotřeby je zvyšování efektivity. Hlavní proud ekonomie počítá s tím, že si nadále budeme moci užívat ekonomického růstu. Předpokládá se, že můžeme dosáhnout takzvaného decouplingu, tedy oddělení ekonomického růstu od rostoucích nároků na suroviny a rostoucích environmentálních škod. Je ale snaha dosáhnout decouplingu reálná?

V roce 1765 si James Watt nechal patentovat významné vylepšení parního stroje oproti svým předchůdcům. O století později, když byla britská města zahalena smogem, se začaly vynořovat obavy z úbytku zásob uhlí. Někteří odborníci namítali, že technologická zlepšení pomohou snížit spotřebu uhlí. Nicméně William Stanley Jevons, který spotřebu uhlí sledoval, pozoroval přesný opak. Menší palivová náročnost Wattova parního stroje způsobila jeho plošné rozšíření do všech výrobních oborů. Jeho pozorování vedla k jasnému závěru: namísto ušetření vede zvyšování účinnosti využívání daného zdroje ke zvyšování rychlosti jeho spotřeby. Tento jev byl označen jako Jevonsův paradox

neboli efekt indukce spotřeby (v angličtině je známý také jako rebound effect). Dá se rozdělit na přímý a nepřímý. Když si například motorista koupí nové vozidlo s nižší spotřebou, vidí peníze, které ušetřil za pohonné hmoty. A tak neváhá jezdit na delší vzdálenosti. To je přímý efekt indukce spotřeby. Nepřímý spočívá v tom, že za peníze ušetřené na pohonných hmotách si zaplatí leteckou dovolenou v zámoří.

Co ale existenci tohoto paradoxu umožňuje? Zvýšená efektivita využívá úspor k investování do další expanze firmy. V ekonomice, kde hlavním cílem je neustálý růst, se existenci tohoto paradoxu nelze divit. Stačí se však vrátit k tomu, abychom nezapomněli zhasínat LED žárovky? Nestačí. Aby zvýšení efektivity vedlo opravdu k úsporám, musíme se nejprve šířeji zabývat tím, co je důstojný život, a stanovit si, jaké je pro něj dostatečné materiální zázemí. Teprve když stanovíme ekologické limity, kterými zamezíme nadměrné spotřebě, a teprve když ekonomickými cíli nebude růst a maximalizace zisků, budou úspornější technologie opravdu úspornější.

Jinýma očima

Doporučený počet lidí:
6–30

Čas:
135 minut
(+15 min. přestávka)

Pomůcky:
papíry a psací potřeby,
vytištěné materiály z přílohy
č.9 (9a–9c; volitelně i 9d)
na adrese
tinyurl.com/odvahanerust

Metoda pracuje s konceptem rozvoje. Zúčastnění nejdříve sami definují, co je to rozvoj, prozkoumají odlišné perspektivy a na základě textu se seznámí s kritikami mainstreamového paradigmatu rozvoje. Na závěr se pak dočtou zcela odlišné definice rozvoje z výpovědí obyvatel globálního Jihu. Volitelně mohou prozkoumat případovou studii o záboru půdy Sanů (původních obyvatel Botswany), a odhalit tak negativní důsledky imperativu rozvoje z pohledu majority. Metoda je převzata z metodické publikace *Decolonial Futures*, viz <https://decolonialfutures.net/toe>.

Cíle

- Účastníci a účastnice kriticky hodnotí označování názorů za neutrální, objektivní či přirozené.
- Chápu, že hodnocení kritérií rozvoje souvisí s kulturním kontextem, z kterého člověk vychází.
- Uvědomí si možná rizika uplatňování mainstreamového pojetí rozvoje.

Představení a úvod

5 min.

V následujícím čase se budeme zabývat rozvojem. Celý svět se rozvíjí, co to však přesně znamená? Co to znamená pro nás? A co to může znamenat pro lidi z jiných kultur? Během aktivity se seznámíte s citáty lidí z různých částí světa a budete mít možnost objevit v nich jiné pohledy a perspektivy. Co to tedy je rozvoj?

Co rozvoj znamená pro mě?

10 min.

Zadejte evokační úkol:

Zamyslete se krátce nad tím, co je podle vás rozvoj, a napište vlastními slovy jeho definici.

Jakmile všichni dopíšíou, nechte zaznít několik definic od těch, kteří je chtějí sdílet.

Různé perspektivy

15 min.

Přítomní se rozdělí do trojic. Každá osoba dostane jeden výrok týkající se rozvoje z přílohy 9a.

Přečtěte si navzájem ve trojici výroky, které jste dostali, a zamyslete se společně nad otázkou, z jakých pohledů na rozvoj výroky vycházejí.

Reflexe

30 min.

Otázky pro společnou reflexi:

- *Který z výroků vás překvapil?*
- *Jaká jsou východiska pro pohled na rozvoj u těchto výroků? Podobají se těm vašim?*

Případně se můžete také ptát:

- *Jak by mohlo označení „rozvinutý/rozvojový“ ovlivnit vztah lidí k rozvinutým zemím? A jak by to mohlo ovlivnit vztah lidí k sobě navzájem?*
- *Jaké jsou příčiny snahy vnutit jedno pojetí ideálu ostatním kulturám? A jaké jsou důsledky této snahy?*

Tipy pro lektory a lektorky

Vzhledem k povaze metody je vhodné zařadit více než jednu přestávku. Zvažte rovněž zařazení nějaké pohybové aktivity.

Mainstreamové pojetí rozvoje a kritika 15 min.

Rozdejte do každé trojice text z přílohy 9b a zadejte:

Přečtěte si tento přehled převládajícího pojetí rozvoje a zjistěte, za co je kritizován. Zamyslete se pak společně nad následujícími otázkami:

- *Mělo by se na celé Zemi usilovat o jeden univerzální ideál společnosti, a tím pádem i způsob rozvoje?*
- *Kdo by měl tento ideál definovat?*
- *Jak by označení „rozvojový/zaostalý“ mohlo ovlivnit vztah lidí k rozvinutým zemím?*
- *Jaké jsou důvody a důsledky snahy vnutit jedno pojetí ideálu rozvoje jako jediného možného směru pro všechny?*

Přestávka 15 min.

Jinýma očima 40 min.

Nyní se vždy dvě trojice z předešlé aktivity spojí dohromady a vytvoří se šestice. Rozdejte do těchto skupin text s názory obyvatel globálního Jihu (příloha 9c) a zadejte:

Přečtěte si, jak si představují rozvoj lidé z jiných kultur. Zamyslete se ve skupinách nad tím, jak se tito lidé dívají na rozvoj.

Poté, co si všechny skupiny přečtou text a prodiskutují ho, dejte prostor společnému sdílení a případně diskusi – došly skupiny ke stejným, nebo odlišným závěrům?

Dále diskutujte nad následujícími tématy:

- *Jsou pohledy na rozvoj napříč kulturami stejné? Jaké jsou podobnosti nebo rozdíly?*

- Co nového nám to říká o našem pojetí rozvoje?
- Jaké jsou praktické dopady těchto názorů z hlediska:
 - sociálních vztahů
 - rozdělení zdrojů a moci

Závěrečná reflexe 20 min.

Každý by měl na závěr říci alespoň jednu věc, která byla nejpodstatnější pro budoucnost. Poté se vraťte k definici rozvoje, kterou si každý zapsal během první aktivity, a ptejte se:

- *Co si myslíte nyní o své definici rozvoje (z první aktivity)? Chtěli byste ji nějak upravit, změnit?*

Alternativní varianta

Případová studie + 20 min.

Aktivitu můžete zařadit před závěrečnou reflexi. Skupina se rozdělí do šestic. Rozdejte jim případovou studii o kmeni Sanů žijících v Botswaně a o názorech na zábor půdy a nucené přesídlení kmene (příloha 9d) a vysvětlete:

Máte před sebou případovou studii o kmeni lidí, kteří byli nuceni opustit své území. V tomto případě se dozvíte různé názory na situaci. Diskutujte spolu nad těmito pohledy.

Po přečtení případové studie si všichni opět sednou tak, aby na sebe viděli. Iniciujte diskusi. Můžete využít následující otázky:

- *Jaké by to bylo pro lidi, kteří by se podvolili a odešli? Jaká by je pravděpodobně čekala budoucnost?*
- *Kdo by měl prospěch z těžby diamantů na území, odkud byli vyhnáni Sanové?*
- *Měla místní vláda právo vyhnat kmen z jeho území?*

Argumentář

Časté dotazy a nedorozumění týkající se nerůstu, se kterými se můžete setkat

Koncept nerůstu může v lidech často vyvolávat silné emoce, protože se dotýká našich zažitých představ o světě a našich internalizovaných růstových principů. Proto se při diskuzi o nerůstu, a zejména při vzdělávání o sociálně-ekologické transformaci můžeme setkat s otázkami, na které je dobré mít připravenou odpověď. Otázky často nespočívají v relevantní kritice nerůstových principů, ale spíše v nepochopení základních pilířů a myšlenek nerůstu. V této části proto najdete odpovědi na otázky, se kterými se ve své praxi pravděpodobně setkáte. Jejím cílem je objasnit vám, uživatelům a uživatelkám této příručky, nejčastější nejasnosti a poskytnout vám podporu v jejich zodpovězení při tvorbě vašich programů a lekcí.

Znamená nerůst recesi?

Ne. Lidé, kteří se poprvé setkají s pojmem nerůst, si jej často představují jako pokles současné ekonomiky, tj. recesi. Nerůst a recese by však měly být jasně odděleny a neměly by se zaměňovat. Nerůst je plánované snížení materiální výroby a spotřeby prostřednictvím

zavádění nerůstových politik s cílem snížit ekologické dopady, socioekonomické nerovnosti a zvýšit blahobyt lidí. Recese, kterou definujeme jako pokles ekonomické aktivity, není plánovaná a nesměřuje k dosažení výše uvedených cílů. Samozřejmě že v době recese může dojít ke snížení tlaku na ekosystémy – jak jsme viděli v případě pandemie koronaviru –, ale to je pouze vedlejší efekt. Jason Hickel, autor několika knih o nerůstu, popisuje tento rozdíl následovně: „*Recese je zmenšování stávající ekonomiky (ekonomiky, která vyžaduje růst, aby zůstala stabilní), zatímco nerůst vyžaduje přechod na zcela jiný druh ekonomiky (ekonomiky, která růst vůbec nevyžaduje).*“ Nerůst tedy není opakem růstu, ale zcela novým konceptem, který se snaží zbavit ideologie růstu na všech úrovních společnosti a společenských institucí.

Je nerůst pouze o kritice HDP?

Hrubý domácí produkt (HDP) je indikátorem používaným pro měření růstu ekonomiky v penězích a zároveň je vnímán jako ukazatel blahobytu společnosti. Nerůst kritizuje HDP jako

indikátor a poukazuje na to, že připočítává ke svému růstu také veškeré peněžní transakce spojené s negativními společenskými jevy, jako je například sanace ekologických katastrof, investice do zmírnění důsledků destrukce životního prostředí nebo financování vojenského průmyslu.

Nejde však jen o kritiku HDP jako samotného indikátoru. Zastánci nerůstu kritizují také jeho závislost na akumulaci kapitálu. Růst HDP je totiž dvojitý: nominální (formální – ten, o kterém se nejčastěji mluví) a reálný (který představuje růst ekonomiky jako sociálního metabolismu, jejímž cílem není samotné snížení HDP, ale který usiluje o snížení celého metabolismu, průtoku energie a materiálu). Při současném růstu HDP to však nepůjde – nominální a reálný růst jsou neoddělitelné (ano, decoupling opravdu nefunguje) a v bohatších zemích bude naopak potřeba reálný pokles HDP. Proto je klíčové zbavit se závislosti na akumulaci kapitálu, jako cíl ji opustit a v tomto duchu také nahradit HDP jiným a adekvátním měřítkem.

Nemohli bychom růst, ale zeleně?

Nerůst se mimo jiné zaměřuje na vyvrácení myšlenky tzv. decouplingu,

tedy oddělení ekonomického růstu od zvyšujících se environmentálních dopadů na planetu. Jedná se o přesvědčení, že ekonomický růst lze oddělit (*decouple*) od spotřeby zdrojů a produkce odpadu pomocí vyšší efektivity a technologického pokroku. Z přesvědčení, že je decoupling možný, vyrostl takzvaný zelený růst (*green growth*). Ten momentálně slouží jako hlavní komunikační štít mezinárodními organizacím a obchodním společnostem při navrhování řešení dopadů klimatické změny a dalších ekologických problémů. Například publikace *Decoupling Debunked*¹ shrnuje řadu důvodů, proč decoupling fungovat nemůže. Také závěry studií *Is green growth possible*² nebo *Is decoupling GDP growth from environmental impact possible?*³ ukazují, že momentálně nemáme žádná empirická data, která by dokazovala oddělení environmentálních dopadů od spotřeby zdrojů a od emisí skleníkových plynů v potřebných rozměrech, aby se zabránilo oteplení planety nad 2 °C. V době nevídaných rozměrů globálních krizí a klimatického kolapsu nemůžeme vkládat většinu politické energie a společenské pozornosti do řešení, o nichž se ví, že nefungují. Je nutné začít prosazovat politiky, které vedou k důstojnému životu pro všechny v rámci planetárních mezí, jako je například zrušení investic do silně znečišťující výroby, omezení reklamy a ukončení plánovaného zastarávání, nepodmíněné základní služby, maximální příjem a podobně.

Hnutí nerůstu chce, aby se v zemích globálního Jihu nezvyšovala úroveň životních podmínek?

Koncept nerůstu a jeho politické návrhy jsou cílené primárně na země globálního Severu. Ty jsou momentálně, ale i historicky největšími producenty emisí skleníkových plynů, a tedy disproporčně více zodpovědné za globální klimatickou krizi. Rovněž v otázce materiální spotřeby země globálního Severu oproti zemím globálního Jihu spotřebovávají mnohem více. Jejich ekonomiky by se měly plánovaně zmenšovat a „odrůstat“ co nejdříve. Nerůst volá po klimatické spravedlnosti a osvobození globálního Jihu od vykořisťování jeho ekosystémů, přírody i lidí. Zároveň respektuje, že země globálního Jihu možná budou do jisté míry potřebovat ekonomický růst k dosažení základních potřeb. Důležité však je, aby globální Sever vytvořil prostor pro globální Jih, který potřebuje nalézt vlastní cestu k definování dobrého života. Na globálním Jihu existuje mnoho hnutí a politických projektů, jež nabízejí alternativu k růstovému modelu společnosti, například buen vivir⁴, který odmítá růstový imperativ a poukazuje na potřebu soužití v harmonii s přírodou.

Chce nerůst zastavit vývoj společnosti?

Při vysvětlování myšlenky nerůstu a poukazování na potřebu snižovat naši materiální výrobu a spotřebu se zastánci a zastánkyně nerůstu

častokrát setkávají s reakcemi typu „vy se chcete tedy znovu vrátit do jeskyně?“ nebo jsou svými argumentačními oponenty a oponentkami posíláni „zpět na stromy“. Nerůst je tedy častokrát vnímán jako zpátečnický, jdoucí proti technologiím a inovacím a proti celkovému vývoji společnosti. Jako společnost jsme se za poslední desetiletí a staletí v některých oblastech vyvinuli a rozvinuli jsme naše schopnosti. Otázkou ale je, nakolik považujeme stav společnosti, ve kterém se nacházíme – globální kolaps ekosystémů, překročení planetárních limitů a vysoké sociální nerovnosti –, za pozitivní a hodný dalšího rozvoje. Nerůst vnímání vývoje společnosti a inovací obrací a snaží se posunout způsob, jakým na ně nahlížíme. Pokud vnímáme inovace jako způsob, kterým nacházíme nové možnosti řešení problémů, můžeme tedy jako inovativní řešení environmentálních problémů vnímat i snižování produkce a spotřeby. Rovněž může být nerůst vnímán jako inovativní v tom, že myslí o krok dále, a tudíž nenavrhuje jen řešení jednotlivých problémů, ale jde ke kořenům jejich příčin.

Nemůžeme vyřešit současné problémy technologiemi?

Stávající mainstreamový narativ ohledně řešení klimatické krize je opanován hlasy technooptimistů a zastánců

zeleného růstu. Nerůst však odmítá tvrzení, že klimatická změna je problémem nedostatečných technologií – problém netkví v tom, že nemáme elektrárny, které by produkovaly méně CO₂, nebo jakékoli jiné chybějící technologie. Je jím růstový imperativ, kterým vytváříme tlak na planetární limity, nejen v oblasti klimatické změny, ale také v oblasti jiných planetárních mezí (acidita oceánů, kyselé deště, desertifikace, eroze půdy), a který nás stále nutí používat fosilní paliva. Pokud je způsob fungování moderní společnosti jádrem problému, technologie jej nevyřeší.

Nerůst často odmítá technooptimistická řešení, jako je například CCS – *carbon capture storage*, technologie na zachytávání uhlíku z atmosféry, která však zatím ve větším měřítku nefungují. Neznamená to ale, že odmítá všechny technologické inovace. Nerůstový akademik Timothée Parrique ve své disertační práci o nerůstu argumentuje, že i když neexistují dobré nebo špatné technologie, vždy z posunu technologií někdo benefituje (majitelé velkých technologických firem, investoři), a naopak někdo kvůli nim strádá (lidé žijící v místech těžby surovin pro tyto technologie, samotná příroda).

Proto lidé propagující nerůst neodmítají technologie jako takové, ale žádají,

aby byly demokraticky vlastněny a kontrolovány. Samozřejmě že bez některých technologií se v budoucnosti neobejdeme ani v nerůstové společnosti. Řešením, jakým bychom mohli zajistit to, že budeme mít technologie, které nebude držet úzká skupina podnikatelů, vědců či korporací, je zaměřit se na konviviální technologie.

Ivan Illich, který koncept konviviality a konviviálních technologií popisuje ve své knize *Tools for conviviality*⁵, definuje konviviální nástroje jako ty, „*které dávají každému člověku, jenž je používá, nejlepší příležitost obohatit své okolí výsledkem své vize*“, konvivialitu chápe jako „*protiklad průmyslové produktivity*“ a konviviální společnost jako „*společnost, v níž je moderní nástroj ve službách osoby integrované do kolektivu, a nikoli ve službách sboru specialistů. Konviviální je společnost, ve které člověk kontroluje nástroj*“. Konviviální technologie jsou tedy takové technologie, které jsou dostupné a respektují vzájemnou propojenost lidí a přírody.⁶ Příkladem takové konviviální technologie může být větrná turbína, kterou lze vyrobit z lokálních nebo recyklovaných materiálů a jejímž cílem je zásobovat domácnosti elektřinou.⁷

¹ PARRIQUE, Timothée, BARTH, Jonathan, BRIENS, François et al. Decoupling debunked: Evidence and arguments against green growth as a sole strategy for sustainability. *European Environmental Bureau* [online]. 8. 7. 2019 [cit. 26. 7. 2022]. Dostupné z: <https://eeb.org/library/decoupling-debunked>.

² HICKEL, Jason, KALLIS, Giorgos. Is Green Growth Possible? *New Political Economy* [online]. 17. 4. 2019 [cit. 26. 7. 2022]. Dostupné z: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/13563467.2019.1598964>.

³ WARD, James D., SUTTON, Paul C., WERNER, Adrian D. a kol. Is Decoupling GDP Growth from Environmental Impact Possible? *PLOS ONE* [online]. 14. 10. 2016 [cit. 26. 7. 2022]. Dostupné z: <https://journals.plos.org/plosone/article?id=10.1371/journal.pone.0164733>.

⁴ BALCH, Oliver. Buen vivir: the social philosophy inspiring movements in South America. *The Guardian* [online]. 4. 2. 2013 [cit. 26. 7. 2022]. Dostupné z: <https://www.theguardian.com/sustainable-business/blog/buen-vivir-philosophy-south-america-eduardo-gudynas>.

⁵ ILLICH, Ivan. *Tools for conviviality*. World perspectives, 1973.

⁶ WETTER, Andrea. The Matrix of Convivial Technology – Assessing technologies for degrowth. *Journal of Cleaner Production* [online]. 2018, vol. 197, part 2, p. 1778-1786 [cit. 26. 7. 2022]. Dostupné z: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0959652617304213>.

⁷ SOVOVÁ, Lucie. *Nerůst: méně, jinak, lépe. Cesta z krize nevede „zpátky k normálu“, ale k transformaci* [online]. Rosa Luxemburg Stiftung [cit. 26. 7. 2022]. Dostupné z: <https://rosalux.cz/wp-content/uploads/2020/09/Sovov%C3%A1-Ner%C5%AFst.pdf>.

Tipy pro práci se skupinou

Škála

Vytvoření takzvané škály je užitečným nástrojem k rychlému zjištění názorů ve skupině nebo k zahájení debaty. Zároveň může sloužit jako jednoduchá pohybová aktivita k rozproudění energie.

Při aktivitě vysvětlíme skupině, že jsme vytvořili škálu, která má dva konce. Každý z nich vyjadřuje nějaký názor, obvykle souhlas a nesouhlas. Lidé se postaví na škálu podle toho, co si myslí o výroku, který jim předložíte. Nezapomeňte dodat, že mohou použít celou délku škály. Po každém výroku požádejte několik lidí, kteří stojí na různých místech, aby vysvětlili, proč stojí právě tam. Možnou alternativou je použít pouze koncové body stupnice. V tomto případě se ptejte hlavně na otázky, na které se dá odpovědět buď „ano“, nebo „ne“.

Dejte si pozor, aby výroky nebo otázky, se kterými pracujete, byly jednoznačné – slouží k naladění na téma.

Teploměr

Podobnou, ale rychlejší aktivitou než škála je teploměr. Jedná se o snadný způsob, jak zjistit náladu ve skupině nebo názor na určité téma. Požádejte přítomné, aby nataženou rukou vyjádřili určité gesto podle předem domluvených pravidel. Například položte otázku, jak se cítí. Ruka natažená nad hlavou znamená „cítím se skvěle, mám spoustu energie“, ruka před tělem znamená „je mi dobře, jakž takž“, ruka dole u nohou znamená „jsem unavený/á, nic moc“. Pokud pokládáte otázku, na kterou by nemuseli chtít odpovídat přede všemi nebo u které by hrozilo riziko zkreslení z důvodu vnějšího hodnocení, můžete všechny požádat, aby zavřeli oči.

Dopis budoucímu já

Jedná se o individuální aktivitu, při které každý napíše dopis sám sobě. Funguje nejlépe jako evaluační nástroj. Zúčastněným vysvětlíme, že píšou dopis pro svoje budoucí já – sami sobě do budoucnosti, která úspěšně zvládla nutnou sociálně-ekologickou transformaci. Zdůrazníme, že nic z toho, co napíšou, nebudou muset s nikým sdílet.

Nejprve se skupina musí myšlenkami posunout do budoucnosti. Může se to stát pomocí pohybové aktivity (například skokem či usnutím a probuzením) nebo vyprávěním lektora či lektorky. V budoucnu se rozhlédnou kolem sebe – od nejbližšího okolí až po širší krajinu. Poté začnou psát dopis:

Co budete v takové budoucnosti dělat? Jak se cítíte? Co si přejete pro vaše budoucí já, pro vaši budoucí komunitu? Na co byste nechtěli ze současnosti zapomenout? Doufáte, že něco naopak v budoucnu už nebude?

Otázky a zadání můžete změnit tak, aby odpovídaly metodám, jež budou následovat, nebo těm, které předcházely. Každý potřebuje papír a tužku. Místo pro psaní by mělo být klidné a příjemné. Po uplynutí vymezeného času je třeba vrátit se do přítomnosti, opět nejlépe změnou místa v prostoru nebo skokem. Poté vytvoříme prostor pro sdílení silných pocitů a dojmů, které je ale čistě dobrovolné. Dopis lze také nahradit e-mailem a nastavit si, aby přišel až za určitou dobu (např. za rok). To pak může být příjemným překvapením a zajímavým podnětem k zamyšlení nad tím, kam se za tu dobu posunulo jejich myšlení a svět.

Debata v akváriu

Jde o metodu skupinové práce, která kombinuje schopnost diskutovat na zadané téma se schopností pozorovat a zaznamenávat si informace, z nichž se na závěr vytvoří souhrn.

Zavřená varianta

Uspořádáme židle do dvou kruhů čelem do středu, z nichž jeden je menší uprostřed a druhý větší kolem něj. Skupina ve vnitřním kruhu aktivně diskutuje na určené téma a vnější skupina ji pozoruje. Po diskuzi lidé z vnějšího kruhu sdílejí svá pozorování a své pocity a hodnotí průběh. Lidé z vnitřní skupiny rovněž dostanou možnost sdílet, jaké to pro ně bylo.

Otevřená varianta

Při otevřené variantě zůstávají uprostřed dvě židle neobsazené. Kdykoli v průběhu diskuze se může kdokoli z vnějšího kruhu přemístit na volnou židli a zapojit se.

Další varianta

Další variantou je, že do vnitřního kruhu umístíme několik židlí (počet židlí odvodíme od počtu lidí, ale pro kvalitní debatu doporučujeme max. 4). Na začátku je obsadí dobrovolníci a dobrovolnice, kteří začnou s diskuzí. Pokud už dál nechtějí debatovat, vrátí se na své místo ve vnějším kruhu a na volné místo se může posadit kdokoli další. Pokud se někdo z vnějšího kruhu chce zapojit, ale všechny židle jsou obsazené, stačí poklepat někomu na rameno a vyměnit si s ním místo.

Metoda se dá využít i v online prostoru: lidé, kteří debatu začínají, si jako jediní nechají zapnuté kamery. Když se někdo chce do debaty připojit, kameru si zapne.

Obrázkové karty

Různé obrázky, ať už ve formě karet typu Dixit, pexesa, pohlednic, nebo kreseb, jsou skvělým nástrojem pro sdílení. Lze je použít na začátku setkání, v průběhu evokace nebo na konci pro evaluaci. Rozložte karty na podlahu tak, aby byly obrázky dobře vidět, a vyzvěte přítomné, aby si vzali tu, která nejlépe vystihuje jejich aktuální pocity. Můžete je ale také požádat, aby si vybrali kartu na základě jiných kritérií nebo otázek, které jim položíte (např. s jakým očekáváním dnes přišli apod.). Dáme skupině několik minut na nalezení karty a poté následuje sdílení v kruhu, kde každý ukáže ostatním svou kartu a vysvětlí, proč si ji vybral.

Exkurze

Komentovaná procházka nebo prohlídka místa spojeného s tématem sociálně-ekologické transformace může být vhodným oživením delšího vzdělávacího programu. Návštěva konkrétního místa, například ekologického centra, sociálního družstva nebo

knihovny věcí, může zprostředkovat zážitek způsobem, který žádným textem nenahradíme. Umožňuje vidět a zažít, jak vypadají ekonomické alternativy a udržitelnější způsoby fungování v praxi, a často jsou velkým zdrojem inspirace.

V úvodu je důležité vysvětlit, proč bylo vybráno právě dané místo, zasadit ho do kontextu a položit několik otázek či úkolů, které zúčastněným pomohou pozorovat a vnímat situaci novou optikou – zaměřit se například na kontrasty s podobnými konvenčnějšími alternativami: co na tomto místě funguje jinak, a co naopak považují za problematické?

Exkurze je zakončena reflexí, při níž se vrátíme k úvodním otázkám, ale zároveň necháme prostor pro dotazy a sdílení, co bylo pro skupinu nejdůležitější a co si z exkurze odnáší.

Kmeny a kořeny

Cílem metody je výměna myšlenek v rámci skupiny a uvědomění si množství znalostí, které již skupina má. K aktivitě potřebujete flipcharty a fixy. Na každý flipchart napište otázku, která se vztahuje k tématu. Přítomné rozdělte do tříčlenných až pětičlenných skupin a každé z nich dejte jeden flipchart s jinou otázkou.

Každá skupina si určí, kdo bude „kmenem“, tedy osobou, která zůstane u flipchartu a

bude na něj zapisovat informace. Ty jí budou přinášet všichni ostatní, tedy „kořeny“. Obedou místnost, potkají se s lidmi z ostatních skupin a položí jim otázku z flipchartu. Odpovědi přinášejí zpět svému kmeni. Po fázi hledání odpovědí se skupinky shromáždí u svých

flipchartů, kde roztřídí obsah odpovědí a doplní, co podle nich chybí. Každá skupina pak představí svůj flipchart a zaměří se na nejzajímavější nebo nejjasné odpovědi. Ostatní mohou odpovědi upřesnit nebo doplnit.

Slovníček pojmů

Dividenda je podíl na zisku akciové společnosti, který je přímo vyplácen akcionářům (nejčastěji jako hotovost). O tom, zda, kdy a v jaké výši budou dividendy vypláceny, rozhoduje valná hromada akciové společnosti.

Globální Jih je souhrnné označení používané pro země Latinské Ameriky, Afriky, Asie a Oceánie, které bývaly označovány jako „třetí svět“ nebo i dnes zastarale jako „rozvojové země“. Pojem odkazuje k méně industriálně a ekonomicky rozvinutým zemím (podle západních standardů). Tyto země jsou kulturně, politicky a sociálně velmi různorodé. Jejich odpovědnost za klimatickou krizi je minimální. Navzdory tomu jsou již dnes zasaženy negativními dopady klimatické krize mnohem více než země globálního severu.

Globální Sever je souhrnné označení používané pro státy, jejichž ekonomické bohatství a mezinárodní postavení přímo či nepřímo souvisí s koloniálním vykořisťováním, otroctvím, industrializací a zisky z mezinárodního obchodu. V současnosti mnohé z těchto zemí upevňují své postavení nadále prostřednictvím neo-

koloniálních praktik nejen vůči bývalým koloniím, ale všeobecněji vůči státům globálního Jihu. Mezi tyto praktiky patří například zneužívání levné pracovní síly, využívání nerostného bohatství a obnovitelných zdrojů (dřevo, půda) nebo vývoz odpadu (vč. toxického) do zemí globálního Jihu. Status quo je zeměmi globálního Severu často udržován pomocí ovlivňování vnitřních záležitostí s cílem udržet země globálního Jihu závislé na exportu základních nezpracovaných surovin a udržet nízké standardy pracovních podmínek. Často zmiňována je rozvojová pomoc, která by měla vést k zlepšení situace ve státech globálního Jihu. Nezřídka je však tato pomoc podmiňována přistoupením na podmínky, které naopak podporují pokračování zavedených trendů. Navzdory silnému postavení států globálního Severu vůči státům globálního Jihu však často nejvýznamnější profit z těchto neokoloniálních praktik mají soukromé globální korporace. Dělení na globální Sever a Jih není absolutní a v obou geografických případech existují výjimky.

Greenwashing je jev, při kterém je produkt (služba či technologie) záměrně prezentován jako šetrný k životnímu prostředí, případně dokonce jako prospěšný pro životní prostředí, navzdory jeho negativnímu vlivu. Typicky je greenwashing součástí marketingu firem, případně politických stran.

Konvivialita

Francouzský koncept Convivialité vyjadřuje prostou radost ze společnosti jiných lidí a ze sdílení, jde o životní praxi jednoduchého šťastného života. Na původní koncept navazuje Manifest konvivialismu, kerého výchozím bodem je skutečnost, že lidé jsou společenské bytosti a žijí na planetě s omezenými zdroji. Na základě různých náboženských, filozofických a politických tradic rozvíjí konvivialismus ideologii společného lidství, důstojnosti všech lidí, solidarity a nenásilného řešení konfliktů.

Regenerativní praktiky

Regenerativními praktikami budoucnosti rozumíme ideální stav, kdy lidstvo nejen že nepřekračuje planetární limity a je schopno uspokojovat své potřeby v jejich rámci, ale svou činností aktivně podporuje obnovu přírodních procesů, a plní tak v biosféře funkci, která je příznivá pro ostatní biologické druhy a podporuje bohatství a rozmanitost života.

Sociální marketing neboli nekomerční marketing se, stejně jako komerční marketing, snaží působit na emoce, tzn. šokovat, překvapit, dojmout či rozesmát, ale navíc angažuje množství známých osobností, které zvyšují důvěryhodnost propagovaných ideálů. Vychází z předpokladu, že pokud reklama umí přimět lidi k nákupu, dokáže také změnit jejich chování – a nejen to nákupní.

Sociální metabolismus je studium procesů souvisejících s „látkovou výměnou“ na úrovni lidských společností. Pojem metabolismus

připomíná skutečnost, že stejně jako jednotlivé živé organismy vyžadují i veškeré struktury související s fungováním lidských společností (např. města, farmy, průmyslové provozy, dopravní infrastruktura atd.) pro své fungování neustálý přísun „živin“, tedy dodávání nejrůznějších materiálů a energie. V rámci procesů výroby a spotřeby (v rámci ekonomického procesu) jsou tyto suroviny využívány pro uspokojování nejrůznějších lidských potřeb a přání. Během toho procházejí přeměnou (například uhlí je spáleno v elektrárně, dřevo rozeleto na papír apod.) a v konečném důsledku jsou ve formě různorodého odpadu uvolňovány zpět do okolního prostředí.

Uhlíková daň je daň, která se odvádí státu jako poplatek za množství vyprodukovaných skleníkových plynů při spalování fosilních paliv. Má motivovat producenty energie, firmy i domácnosti, aby místo fosilních paliv používali obnovitelné zdroje. Více se dnes využívají takzvané emisní povolenky.

Uhlíkové limity jsou nejvyšší hranice koncentrace znečišťujících látek, které mohou být vypuštěny do prostředí. Obvykle jsou udávány jako objemové nebo hmotnostní koncentrace. S pojmem se setkáváme nejčastěji při ochraně ovzduší.

O projektu

Publikace vznikla na základě spolupráce a projektového partnerství, na němž se podílely čtyři organizace: Ekumenická akademie, Re-set: platforma pro sociálně-ekologickou transformaci, Kreisau-Initiative (DE) a Fundacja Krzyżowa (PL), a to v rámci Erasmus+ projektu *Partnership for transnational ESD and Degrowth education*. Navazujeme tak na předchozí projekt *Courage to change, courage to act*, na němž se podílely poslední dvě zmíněné organizace a jehož výsledkem je publikace *Wszystkie ręce na pokład* (Všechny ruce na palubu), která uvedla metody pro sociálně-ekologickou transformaci a nerůst do polského kontextu. V českém prostředí podobný titul dosud chyběl, a tak jsme s partnery z výše zmíněných organizací uspořádali v rámci projektové spolupráce dva webináře a dvě tréninková školení s celkem více než padesáti účastníky a účastnicemi z různých sfér neformálního vzdělávání a různých koutů střední Evropy. Spolu jsme hledali, vybírali a testovali různé metody, které pak, spolu s *Wszystkie ręce na pokład*, posloužily jako základ autorskému týmu pro přípravu této publikace.

Na zmíněných seminářích jsme se kromě metod také zaměřili na různé kulturní aspekty, které je třeba brát v potaz v neformálním vzdělávání. A tak vznikl druhý výstup našeho projektu, sborník *Cestou méně vyšlapanou, společné kroky ke kulturně citlivějšímu vzdělávání v kontextu socio-ekologické transformace*. Najdete jej volně ke stažení pod odkazem tinyurl.com/cestou-mene-vyslapanou nebo na stránkách našich organizací.

Re-set: platforma pro sociálně-ekologickou transformaci

je česká organizace, která výzkumem, vzděláváním a prací s veřejností podporuje snahy o udržitelnější a spravedlivější společnost. Promýšlí a popularizuje koncepty pro sociální, ekologickou a demokratickou ekonomiku, zkoumá příčiny sociálních a ekologických problémů a hledá řešení. Podporuje iniciativy zdola a spolupracuje se sociálními hnutími, která usilují o dobrý život pro všechny v různých oblastech. Pomáhá lidem organizovat se a společně prosazovat jejich zájmy.

www.re-set.cz

Ekumenická akademie

působí v České republice od roku 1996 a vychází z kritických a emancipačních ekumenických křesťanských tradic. Podporuje alternativní formy ekonomické demokracie, jako je solidární ekonomika, fair trade a družstevnictví, a zasazuje se o zachování demokratické správy veřejných statků (vzdělávání, zdravotnictví, důchodů atd.). Usilování o dodržování lidských práv a řešení nerovností, ať již ekonomických, sociálních, genderových, či etnických, propojuje se vzděláváním, a to formou kampaní, seminářů, kulatých stolů, diskuzí, publikací, happeningů a informačních stánků. Mimo to Ekumenická akademie provozuje jedinou kamennou prodejnu fairtradového zboží v České republice.

www.ekumakad.cz

Kreisau-Initiative

Kreisau-Initiative poskytuje prostor pro vzdělávání a setkávání, v jehož rámci mohou mladí lidé získat dovednosti potřebné k utváření evropské společnosti, která se vyznačuje demokracií, solidaritou a udržitelností. Kreisau-Initiative nabízí mezinárodní inkluzivní výměnné programy pro mládež a také vzdělávací kurzy a semináře pro pedagogy a lidi, kteří pracují s mládeží. Vzdělávací aktivity organizace se točí kolem oblastí současných dějin a lidských práv, inkluze a sociálně-ekologické transformace. Většina z nich se koná v polském městě Krzyżowa. Činnost iniciativy tak získala evropský charakter se zaměřením na polsko-německou spolupráci.

www.kreisau.de/en

Fundacja Krzyżowa

je nadace pro vzájemné porozumění v Evropě, která již 30 let poskytuje neformální vzdělávání dětem a mládeži v Mezinárodním centru setkávání mládeže. Vyvíjí inovativní vzdělávací metody a školí studenty, učitele a neformální pedagogy. Jádrem jejích hlavních oblastí činnosti je environmentální výchova, vzdělávání pro udržitelný rozvoj a transformativní učení. Zásadní je provázanost obsahu s praxí a proto jsou v centru setkávání v Krzyżowé realizována proekologická řešení. Nadace vytváří prostor pro otevřenost, výměnu a dialog založený na hodnotách, jako je respekt, spolupráce, odvaha a odpovědnost.

www.krzyzowa.org.pl/en

Odvaha nerůst

Metody neformálního vzdělávání
pro sociálně-ekologickou transformaci

Tato publikace byla vydána v roce 2022 jako součást mezinárodního projektu
Partnership for transnational ESD and Degrowth education,
který byl financován Evropskou unií v rámci programu Erasmus+
a na jehož realizaci se podílely organizace:

Ekumenická akademie, Re-set, Kreisau-Initiative,
Fundacja Krzyżowa dla Porozumienia Europejskiego

Kolektiv autorek a autorů:

Barbora Adamková, Katarína Kováčová, Jakub Mácha,
Maroš Prčina, Sabina Vojtěchová

Editace: Josef Patočka, Petra Frühbauerová

Korektura: Lucie Krejčí

Sazba a ilustrace: Pavel Pražák (maesara.cz)

Poděkování:

Anna Dańkowska, Agnieszka Duduś, Johannes Huth, Sofie Koscholke,
Elisabeth Kremer, Karolína Silná, Tadeáš Žďárský,
účastníci a účastnice webinářů a tréninkových školení,
Resilience Earth, resilience.earth/en
NaZemi, nazemi.cz

Vydal Pavel Pražák – Nakladatelství Magda
(Pokratická 89, 412 01 Litoměřice, nakladatelstvi.galeriemagda.cz)
v koedici s Ekumenickou akademií, z.s.
(Nad Vršovskou horou 88/4, 101 00 Praha 10, www.ekumakad.cz)

ISBN 978-80-906951-8-4 (Pavel Pražák - Nakl. Magda)
ISBN 978-80-87661-55-0 (Ekumenická akademie, z.s.)

Tato publikace i přílohové materiály jsou volně ke stažení na adrese: <https://tinyurl.com/odvahanerust>

Projekt byl realizován za finanční podpory programu Erasmus+ Evropské unie. Za obsah publikace odpovídají výhradně zapojené organizace a nemusí nutně reflektovat postoje Evropské unie.

Spolufinancováno
z programu Evropské unie
Erasmus+

Vydání publikace bylo dále finančně podpořeno Koordinačním centrem česko-německých výměn mládeže - Tandem.

Všechny fotografie a obrázky v této publikaci jsou vlastnictvím výše uvedených stran, není-li uvedeno jinak. Tato publikace vychází pod licencí **Creative Commons: 4.0** **uvedte původ – neužívejte komerčně – zachovejte licenci.**

